

T A R T A L O M

▶ 3	GERGELY ÁGNES	
	Az ausztriai lépcsősor	vers
▶ 5	KOVÁCS ISTVÁN	
	Emlékezetvers, Harnóczy Őrs Városi bagatellje	versek
▶ 9	ZALÁN TIBOR	
	Zorba, A búcsú megint, Vesztéségtudat	versek
▶ 11	TÓTH LÁSZLÓ	
	Búcsúzó. <i>Széljegyzetek – elszelelt napokhoz, évekhez (2006–2023)</i>	
▶ 17	SZABÓ T. ANNA	
	Felszálló főnix – <i>Françoise Gilot budapesti kiállítása elé</i>	vers
▶ 21	CSILLAG TAMÁS	
	Otthonos, ismerős, kikölkenthetetlen, Kiürítés előtt, Vétel, vége	versek
▶ 23	GÉCZI JÁNOS	
	Terzinák saját történetéről, Allegória	versek
▶ 25	ABAFÁY-DEÁK CSILLAG	
	Csók sem volt	novella
▶ 27	CSOBÁNKA ZSUZSA EMESE	
	Útvesztő	vers
▶ 29	MOLNÁR LAJOS	
	A szárnytollak szerencséje, A műanyag varjú röpte, Szamócaszedés	versek
▶ 31	KOPRIVA NIKOLETT	
	mielőtt, karantén, lábuk előtt alszom	versek
▶ 36	ZSIDÓ FERENC	
	Égig érő szénásszekér	novella
▶ 43	SZÉLYES-PÁL DÁNIEL	
	Játékos, Lassú folyó, Nagyétek	versek
▶ 45	FARKAS ARNOLD LEVENTE	
	Ywon Kerépol	vers
▶ 48	KARKÓ ÁDÁM	
	Napirend, Vérvétel	versek
▶ 50	HAÁSZ JÁNOS	
	A puskás ember	novella
▶ 52	FECSKE CSABA	
	A rejtőzködő (K.I.), Szobavécé, Elbocsátó üzenet	versek

PAPÍRHAJÓ

▶	54	SIMON ADRI	
		Nutria-dal, Fájdalmas dal	versek
▶	56	HALÁSZ BÁLINT	
		A varázsló	gyerektörténetek
▶	58	ZÓLYA ANDREA CSILLA	
		Sok kis részletből összeálló egész – <i>Katya Balen: Október, Október</i>	kritika

MŰHELY

▶	60	GRÓH GÁSPÁR	
		Grendel, a posztmodern realista?	tanulmány
▶	65	PÉCSI GYÖRGYI	
		Történelmi emlékezetünk szürkés-fehér foltja. <i>Csehszlovákia (Dél-Szlovákia) 1968-as magyar megszállása Grendel Lajos és Nagy Gáspár műveiben</i>	tanulmány
▶	73	NAGY KOPPÁNY ZSOLT	
		Humor a szégyenpadban	tanulmány
		***	
▶	85	HAJDU ISTVÁN	
		Gondolatgirlandok Klimó Károlynak	megnyitóbeszéd
▶	87	BULA TERÉZ	
		Képek és dokumentumok Andaházy-Kasnya Béla életéből	tanulmány

FIGYELŐ

▶	93	SZABOLCSI VIKTÓRIA	
		A hiány emlékezete – <i>Gergely Ágnes: Zsoltár női hangra</i>	kritika
▶	96	MAJOR LÁSZLÓ	
		„Tovább is van” – <i>Márton László: A kárpótlás, Tovább is van</i>	kritika
▶	100	KOLOZSI ORSOLYA	
		Egy keserű, kelet-európai női sors – <i>Milbacher Róbert: Keserű víz</i>	kritika
▶	103	VASS EDIT	
		A szembenézés pillanatai – <i>Molnár Lajos: Ezt elszúrtad</i>	kritika

Gergely Ágnes

az ausztriai lépcsőn

Fogyjas lépcső, nem léps senki rá.
A baglyok éjjel mégelé repülnek.
Az öngyilkosok kőmész falán
csorog a hétköznap; csorog az ünnepek.

Az bajjalban a követ vinni kell.
Súlyos, amorf kő, megfessül a világon.
A fogyjakban aki elbotol,
az is csak rávész, hogy talpra ne
álljon.

Kiun fákat bolydítt a május mel,
a fűnyír is kőszel nyakörögni.
A falu csupa dolgos emberek
a lépcsőről itt nem indhatók sehol.

És beár is kiun a szertevált világ,
És egyvőre tart a bűn és az éhség.
A fogyjakba zárt történelem
ide fakasztja mindegy levedését.

2023. november

Gergely Ágnes

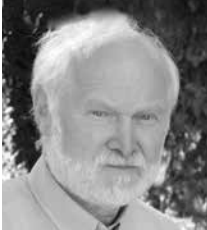
Az ausztriai lépcsősor

Foghíjas lépcső. Nem lép senki rá.
A baglyok éjjel másfelé repülnek.
Az öngyilkosok kőmrev falán
csorgott a hétköznap, csorgott az ünnep.

De hajnalban a követ vinni kell.
Súlyos, amorf kő, megfeszül a vállon.
A foghíjakban aki elbotol,
az őt csak ránéz, hogy talpra ne álljon.

Kinn fákat bolydít a májusi szél,
a fűnyíró is készül nyekeregni.
A falu csupa dolgos emberé,
a lépcsőről itt nem tudhatott senki.

És benn és kinn a szertevált világ.
És együvé tart a bűn és az éhség.
A foghíjakba zárt történelem
ide fakasztja minden tévedését.

Emlékezetvers

*Kovács Melinda
szabadtéri fotófestményéhez*

Töviskorona
és megölt bárány:
csendélet a templomkertben.
Lélek-közelségből átélve más,
mint amikor
csak futó pillantást vet rá az ember
a kiállítás megnyitásakor...
A történet így bennünk is beteljesedhet,
ahogy a mindenható élet is
azon az alkonyatra
feszített bűnlármás napon.
A töviskorona
mint a gyűlölet-skorpió vázkoszorúja:
halálig csupasz tüskéi
vérben és verőfényben...
Használat után
a megölt bárány mellé dobva is él,
hogy ott a végzetnek megadóan
elnyúlt testhez
s az ártatlanság fénypárnájára
fektetett fejhez
ne érhessen senki.
Égre villámló tüskéi
átüthetik a részvét
tétován közelítő tenyerét.
Csak a részvét tűfokán
kelhet át a szeretet,
ha lezár mindent
az alvadtvér-sötétség.
Templom és kert.
És tárlatvezetőül a csönd.
Bárány és töviskorona.
A véraláfutásosan

áttetsző szemfedőlepel
kendőnyi tiszta terében
egymáshoz kötözött
mellső és hátsó lábak
kettős keresztje...
A bárány útjelzője
létünk szakadéka fölött.

Harnóczy Örs Városi bagatellje

Harnóczy Örs csatornafedlap-fényképmetszete
sok mindent láttat.
Így akár csatornafedlapot is,
amely felülnézetből olyan,
mint a Föld túlfelének
időtleniségéből előbukkant
titokzatos fúrópajzs,
vagy a minden történelmi korszakot
épségben túlélő Colosseum – madártávlatból.
(Vajon mit jelképez
a fekete égtájak középpontjában
az ikon-fej árnyképe?)
A nézőtérnek
a halálra szántak
cirkuszporondját körbeabroncsozó öt szintje
örvényként ragadja magával
a huszonegyedik század állóhelyén báméskodót,
belependeríti a kiváltságosoknak fenntartott helyre,
a trapéz-alakú vaspáholyok egyikébe,
amelyek,
ha közelebbről megnézzük,
a világot körbearaszoló
láncalpak lenyomatai.
Dübörgésük öntvényei között élünk.
Miközben bármikor elnyelhet bennünket
a fekete lyuk csalóka csendje,
amelynek metsző korongszeletei
a csillagszél zúgására
kontinenseket egyformára tarolva
kiszabadulhatnak
a városi bagatellnek
tekintett fényképből is.
Egyelőre még óv bennünket
a fekete naptömegre
helyezett csatornafedlap.
Óv bennünket Harnóczy Örs fotója.

Harnóczy Órs: Városi bagatell

Felezőszonettek

Zorba

Táncolni kell A zene majd megjön valahonnan
Sötét van Csak a csizmák csattognak Csak a vér a
falra Mert minden lépésben ott forog a halál
Növelje vígságunkat az elérhetetlen lét
mi túl van azon mit megélni tudhatunk Megjön
a zene és nem kell pár sem a tánchoz A kar lesz
kitárva Csak a szívben a sötétlő kráterek

A szívben sötétlő kráterek kitárva A kar
táncba lendül bár már nincs zene sem a tánchoz Majd
megjön a tél is A pár is És ami azon túl
van Elérhetetlen tél növeli vígságunk A
tudat hogy minden lépésben ott forog a halál
Honnan a vér a csizmák csattogása a falban
Valahonnan megjön a sötét Majd táncolni kell

A búcsú megint

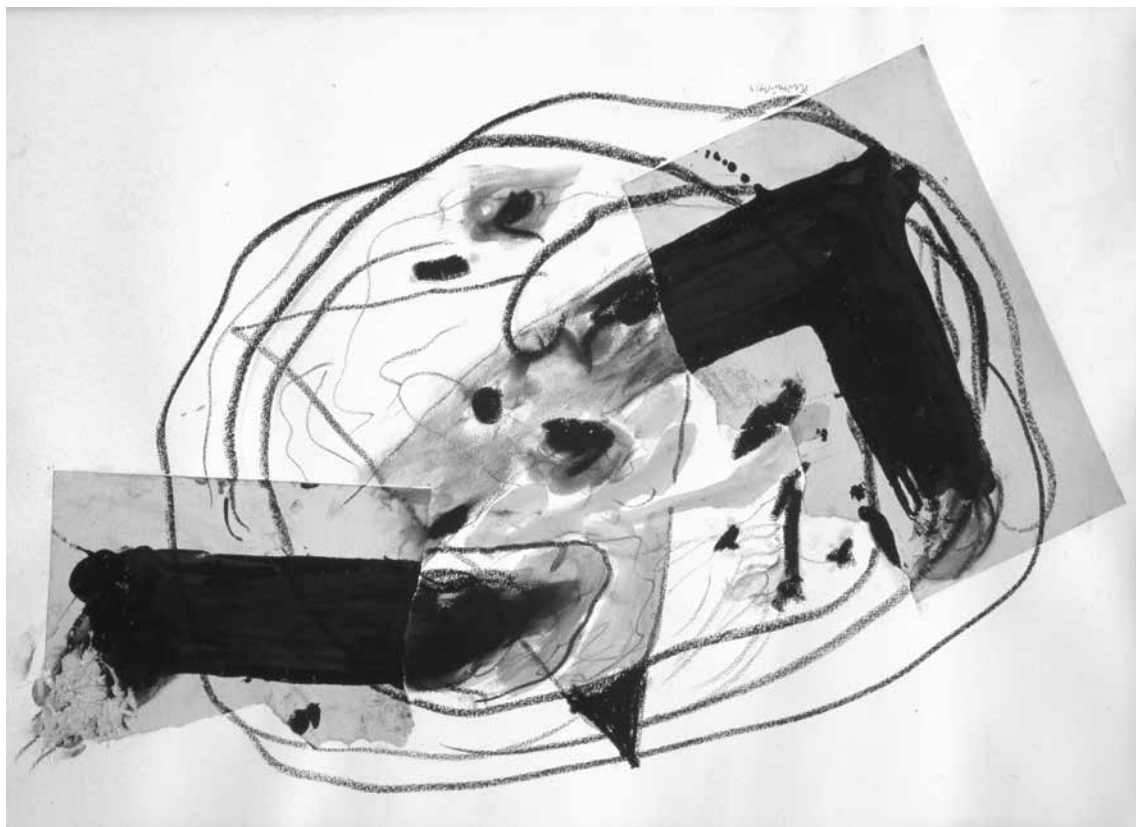
Nem tudja mit adott neki csak azt hogy semmit sem
kapott cserébe Vagy csak úgy érzi Nos az idő
már nem neki dolgozik Eléje kell mennie
a megalázó helyzeteknek Amikor a leg
természetesebb dolgok válnak visszatetszővé
Elhitte pedig nem lett volna szabad bíznia
az időben Számára a haladék rég lejárt

Az idő nem ad több haladékot Lejárt lemez
lett élete Nincs miért bíznia benne többé
A legtermészetesebb dolgok visszatetszővé
váltak Megalázó helyzetekbe keveredett
Becsapták az évek Az életideje Már nem
neki dolgoznak a napok Nincs csereérték ha
adni próbál Meg kell szoknia hogy nem kap semmit

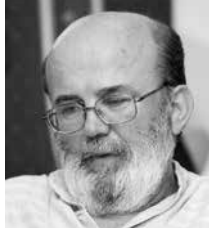
Veszteségtudat

Az ember aki nem írta meg a drámákat A
filozófus aki nem írt le egyetlen sort sem
Ő pedig a Murányi Vénuszra bukva hagyott
fel a léttel A nyomdász még felhőket betűzött
És ott van a keresővonalas zseni vörös
boraival a nemlét kapuján túl Meg a pár
söreivel a költő is Miért élsz még Kérdik

Miért élsz kérdi Ákos nem számolva söreit
A nemlét kapuján túl Pet'r mester vörösbort
locsol a keresővonalakra János bácsi
felitatja a múltat Felhők közt bukdácsol a
murányi rom Tanár már a bolt felé sántikál
Gábor Matyi vállán alszik el Gödör-homályban
Robi pálinkát fal és csak halált fotografál

Ámulások sorozat IV. (1994; vegyes technika, papír; 500×700 mm)

Búcsúzó

Széljegyzetek – elszelelt napokhoz, évekhez (2006–2023)

Isten legnagyobb baklövése?

Tegnap meghalt Bratka Laci; velem egy évjárat, az ötvenhetet töltötte be tavasszal. Halálhíre letaglózott, hiszen személyében egy újabb jó barátomat veszítettem el. Illetve, dehogy veszítettem, hiszen csak rajtam múlik, hogy a halálával elveszítettem-e?! S hát mért veszítettem volna – jobban mondván, mért veszíteném – el?! Sok mindenről gondolkodtunk hasonlóan, vastag keretes, erős dioptriájú szemüvege mögül ugyanúgy fintorogva szemlélte a világot, mint én, sok volt a közös az ízlésünkben és az érdeklődésünkben is, s családi és egzisztenciális gondjai sem estek távol az enyéimtől. Verseskötetét is, műfordítását is adtam ki a Városligeti fasorbéli *Széphalomnál* (a *Sarkcsillagig érő ajtófélfát*, s a japán Szanjútei Encsó zömmel az orosz kiadása alapján fordított *Kísértetlámpását*), ahol Mezey Katival volt jó barátságban, s bár már korábban is ismertük egymást Lacival (azaz, ahogy egyik korai szövegében mondja magáról: *bratkalacival*), és verseit, groteszk, fanyar, egy fejtetőre állított világot mutató, mindent parodisztikusan érzékelő (és értékelő) szójátékos, nyelvi és gondolati bakugrásokkal teli, a nyelvben rejlő lehetőségeket szinte hiánytalanul kijátszó, nagy műveltséganyagot görgető szövegeit is kedveltem. (Ezeket már az 1974-es *Ne mondj le semmiről* című antológiában kiszúrtam magamnak, melyben többek közt együtt szerepelt Kemenczky Judittal, Spiró Györggyel, Szilágyi Ákossal, Várady Szabolccsal, s ahol Eörsi István mutatta be őt.) Közülük is leginkább a *Mert* című hosszúversét egészen nagy versnek (amint azt valahol Kemsei István is megjegyezte róla), nemzedékem egyik legjellegzetesebb és legfontosabb megnyilatkozásának tekintettem már akkor is, de tulajdonképpen csak a *Széphalom* révén kerültünk szorosabb kapcsolatba egymással (a Semsey Andorban lakott ő is, mint az elején Csiki Laci). Különösen Nabokovot fordított szívesen (a *Meghívás kivégzésre* például tőle került a könyvtáramba), akitől kicsinél is kisebb kiadónak, az Isternek is kínált egy válogatást, ráadásul, ha jó tudom, nemkülönben ő volt Pelevin első magyar fordítója is (zsinórban vagy hét kötetet is lefordított tőle), de talán Szorokint is ő hozta be a magyar *piacra*. Ezenkívül az ő nevéhez fűződik Gothár Péter 1996-os, kongeniális filmszatírájának, a *Haggyállógva Váscskájának* az alapszövege és – részben – forgatókönyve is. Mely esztendő végül meghozta neki – vagy két évtized árnyékban-levése után – a sikert; elnyerve az Arany János Alapítvány Év Könyve díját (ezt 2003-ban is megkapta), valamint Gothár Péterrel a Magyar Filmszemle forgatókönyvírói fődíját, sőt TV-nívódíjjal is jutalmazták; a rákövetkező esztendőben pedig műfordításaiért az Európa Könyvkiadó Wessely László-díját vehette át. Az utóbbi egy-két évben viszont már ritkábban találkoztunk (tavalytól az útjaim – új családomból – engem is inkább már Pozsony, s nem a Városligeti fasor vagy a Semsey Andor felé visznek), de ha időről időre mégis sikerül összefutnunk valahol, jólesik éreznem, hogy a közelség megmaradt, és a bensőséges hang sem változott köztünk. Isten nyugosztaljon hát, *bratkalaci*... Isten, akinek lehet, a legnagyobb baklövése a permanens világteremtésben a te mostani halálad... (2006. július 4., kedd)

1989: a 20. század vége?

Deák Laci három évvel a halála után megjelent *Naplója* akadt a minap kezembe, persze nem véletlenül, mert ha az ember kezébe kívánczik könyvtárnak; valamelyik darabja, annak bizonyos, hogy valamilyen célja van vele... Költőnk, írónkat – néhai barátomat (bár miért néhai, ha most, a halála után is az) – egyébként is szívesen olvasom bármikor (s ezt tudják rólam a könyvei is): sok irányból egybeszerveződő műveltsége, műveltségének tágassága (lásd a naplóját sajtó alá rendező Kemsei István följegyzését minderről), összefüggés-látásának olyan hagyományos értékekre alapozottsága, mint a belső tartalmak és a tartás, az integritás, a szerveség és a kultúrába ágyazottság a kultúrának mint Déry kapcsán emlegetett „magasabb rendű életeszménynek” a megrögzöttjévé teszi. Ezért lehetséges, hogy Márai Sándor – „a Márai Sándorok, Weöres Sándorok, Baránszky-Jób Lászlók” – halálával például egyenesen a szerves egészként értett irodalom végét hirdeti. Mellesleg Baránszky-Jóbot naplójában másutt is a „magyar szellemi élet egyik utolsó óriásaként” írta le, akitől, akárhányszor nála járt, mindig „megtisztulva” jött el, s ugyanazzal a tanítványi csodálattal szólt róla mindig, mint Fodor András minden alkalommal Fülep Lajosról.) Egy 1989-es naplóbejegyzésében Deák a 20. század végét nyugtázza, de ezt nem évszám szerint érti, hanem a „minőség” végeként értelmezi. Ezzel függ össze az is, és jelenünkről mond nem éppen hízelgő véleményt azzal, amikor már Weöres Sándor halálhírének pillanatában biztosra veszi – „az európai kultúra gyászol”, jelenti be –, hogy „Sanyikát nem a Nemzeti Múzeum kertjében fogják felravalatozni, mint Adyt annak idején”, márpedig az Weörest ugyancsak megilletné. Alig fél évvel korábban pedig Szent Orpheus halálát, döbbenetében, még ennél is kurtábban nyugtázta: „Meghalt Szentkuthy Miklós.” Igen, abban a pillanatban e kurta mondatban benne volt minden, az egész apokalipszis. Később, két lappal odébb, a hírre, hogy Szentkuthy, végrendeletében csak legszűkebb családját engedte részt venni búcsúztatásán, ennyit tett még hozzá: „Nagy ember volt Szentkuthy, most már bottal üthetitek a nyomát!” Lehet, a 20. század – a magyar kultúrában – valóban kettőjük: Weöres és Szentkuthy halálával, 1988-ban, 1989-ben ért véget? A rendszerváltással kezdődő évek, évtizedek mindenképpen ezt látszanak igazolni. (Amihez még annyi kívánczogna hozzá, hogy talán az egész kulturális Közép-Európa *utolsó mohikánja*, Mészöly Miklós 2001. évi halálával pedig valószínűleg visszahozhatatlanná is vált.) (2012. október 13., szombat)

Bejárat a Kijáratba

Születésnapom, az hatvanhetedik, és tegnap délben a hatvanhetedik – olvasom – meghalt, alig betöltve a hetvenediket, Pálincás Gyuri. (Banalitás itt a kérdés, halálához képest pofátlanság is, hogy hol leszek én, mi lesz velem három év múlva.) Költő volt, prózaíró, esszéista, szerkesztő és kiadócsináló. Keveset írt, kevés elkészült (megjelent) könyve maradt utána, túlságosan nyugtalan lélek, vibráló szellem volt ahhoz, hogy sokat írjon (sokáig ott üljön a papír fölött). De amit megjelentetett, azokban is mindben volt valami rendhagyó, versei, prózái, esszéi sem olyanok voltak, mint amilyenek a versek, prózák, esszék rendesen. Sodró (lendületű és erejű) gondolatai legtöbbször nem hagytak időt neki a formával való bíbelődésre (talán azért is vacakolt egy-egy könyvével évekig, mert egyvégtében sosem jutott elegendő ideje rá); gyorsbeszédű volt, mintha gondolatai zsongása űzte-hajtotta volna a nyelvét is, mintha attól félt volna, hogy nem tudja befejezni a mondatait, mert folyton már az utánuk következő harmadik-negyedik tolakodott volna a nyelvére. Nyugtalan szelleme lökte-vitte kiadótól kiadóig is, a rendszerváltás utáni magyar könyvkiadásnak

talán nincs szerkesztője, kiadóvezetője, aki több kiadót végigpróbált (végigcsinált) volna, mint ő (*Széphalom, Schenk, Kortárs, Pesti Kalligram, Kijárat* – jut eszembe közülük), s a sors úgy hozta, hogy kettőnél is egymást követtük mi ketten (ez időben megtörtént, bár magam sem értem, hogyan, hogy össze is tévesztetek bennünket, talán ugyanolyan sárgás-barna színű bársony zakóknak miatt): a *Széphalmot* tőle vettem át 1992-ben, a *Pesti Kalligramot* (az e kiadótól való első eltávozásomkor pedig neki adtam át 2000-ben). Végül nyughatatlan szelleme úgy vitte a *kijárat*hoz, azaz saját alapítású kiadójához, a *Kijárat*hoz, hogy abban egyúttal megtalálta sokirányú érdekődéséhez is az igazi terepet (miközben én kétszer is párhuzamosan cipeltem a magam *Isterét a Pesti Kalligrammal*). Pálinkás Gyuri *Kijárata* a gyorsmozgású, progresszív kiadók közé tartozott (vajon van-e, lesz-e aki tovább vigye a halála után?),¹ kevés szépirodalmi vonatkozással, annál izgalmasabb esszékötetekkel, esztétikai és (művészet)filozófiai irodalommal; (sok) minden érdekelt, ami eltért a konvencionálistól (a szokványoktól), minden, ami új (irány, törekvés, szemlélet volt). (S ha történetesen írókra figyelt, akkor is a szabálytalanokra – recepciököteteket szentelt Tolnai Ottónak, Végel Lászlónak, Domonkos Istvánnak, Tandori Dezsőnek, Esterházy Péternek, Nádas Péternek, Parti Nagy Lajosnak (vele a közös indulás ténye is összekötötte) –, könyvet jelentetett meg Weöres Sándor színházáról (Ócsai Évától), az ő kiadásában olvastam először magyarul Maurice Blanchot-t (mindjárt két könyvét is), adott ki Barest, Derridát, Gottfried Bennt, Artaudot, Jean Genet-t, Bataille-t, Bachelardot (*A tér poétikáját* – magam még 1969-ben olvastam először tőle, szlovákul, *A tűz pszichoanalízisét*), Bacsó Béla könyveinek rendszeres kiadója volt, kiadta a filmrendező Jeles András írásait, impulzív naplófeljegyzéseit (máig ható filmélményeim tőle az 1980-as évekből *A kis Valentino*, az *Angyali üdvözlés*, az *Álombrigád*, avantgárd színtársulata, a Monteverdi Birkózókör előadásában Mrožek *Rendőrségét* láttam), nem sorolom tovább. Költőként még az 1980-as évek elején indult Meliorisz Bélával, Csordás Gáborral, Parti Nagy Lajossal alkotva városukban, Pécsen Jeles négyest (köztük Pálinkás volt a legidősebb), s közös bemutatkozásuk, a *Fél korsó hiány* az akkoriban már egyre mozgalmasabb magyar irodalmi életben is, úgymond, nagy úrt töltött ki. A kötetben természetesen ott a szerzők csoportképe is, az elején szemtől szembe velünk, s ott mind-egyikük versblokkja előtt (jelezve az olvasóval összetartozásukat, de ezeken a fotókon már velünk szembefordulva az, akinek a versei a következő oldalakon lesznek olvashatók, utalva rá, hogy mindegyikük külön arc[él] már), végül az utolsó oldalon levő képen már minden háttal állnak nekünk, bár nem elmenőben, csupán hátat fordítva bemutatkozó antológiájuknak, s túllépve rajta. Gyuri itt még négyük közül a legterjedelmesebb versanyaggal szerepel. Később egyre ritkultak a közleményei, egyre nehezebben írt, de hát párja-nincs látása más nyelvet igényelt, mint amit általában beszélünk, páratlan látomásai nehezen formálódtak-*edződtek* mondatokká, melyek éppen ezért utánozhatatlanok, szövegstruktúrái másolhatatlanok, ismételhetetlenek. Nem egyszerűen verset vagy prózát írt, ehelyett olyan nagy teherbírású szerkezeteket tesztelt, melyek egyszersmind magukban hordozzák jelentésüket is, és egy valóságon túli valóságba vezetnek/visznek át. Egyik, a valós és a valón túli közt hintázó, a legendás pécsi főszerkesztőt, Szederkényi Ervint (is) megidéző opusát (*Egy ablakra*) a következőképpen zárta: „A fényjáték a poros üvegen játszik velünk: úgy néz ki a távozó, mintha érkezne.” Azt gondolom, Pálinkás Gyuri halálhíre olvastán, váratlan távozása ellenére is ezután érkezik csak meg hozzánk igazán... (2016. szeptember 26., hétfő)

1 Lett, a kiadó azóta is figyelemreméltó kiadványaival van jelen a magyar könyvkiadásban.

Egy újabb istennyila

Reggel Győrbe, a *Rossz napok* könyvszalonos kötetbemutatójára. Ott ért a hír (mindenkit): reggelre meghalt Reményi Jóska. Rosszul kezdődik hát ez a nap is, gondoltam hirtelen... Ugyanúgy, ahogy Gyulán ért, szintén egy könyvbemutatón, néhány évvel korábban Tarján Tamás váratlan halálának híre. De hogy miért kapcsolom össze kettőjüket? Hiszen az életben is szoros barátság és társszerzői kapcsolat, s erősen rokon és kényes ízlés kötötte össze őket (gondoljunk csak közösen írt irodalmi paródiáik hosszú, évtizedeken átívelő sorára). Meg aztán, esetében, akárcsak Tamáséban, megint közénk, immár erősen fogyatkozó 49-esek közé csapott le, újabb figyelmeztetésként az istennyila; jóllehet voltunk azért egyen-ketten az elején: Balla Zsófi, Jankovics Jóska, Kulcsár, Lezsák, Margócsy, Marno, Nagy Gazsi, Reményi Jóska, Tarján Tamás, Temesi Feri, s persze, bár zenészként, de szorosan irodalomközelből Huzella is még, egy nappal fiatalabban nálam... Ja és akkor a nálam másfél hónappal fiatalabb Kovács Lajos kiváló újforrásos kollégámat még nem is említettem... De hol van már Jankovics, Kulcsár, hol Gazsi és hol Lajos, s hol Tarján... és most Reményi is ment utánuk... (Adódna persze ilyenkor a kérdés, vajon melyikünk lesz a következő... de én inkább ezt a kérdést fel se teszem...)

Még mint a régi *Mozgó Világ* legendás csapatának tagját ismerhettem meg őt, negyven éve már, az 1980-as évek elején, majd a rendszerváltás táján induló *Magyar Napló* történetének legelső szakaszában lehettem hívására új lapjának szerzője, később, az 1990-es évek második felében, a *Pesti Kalligram* indulásakor, a *Palatinus* által befogadva, irodaszomszédok voltunk Jóskával a Rahó utcában... szóval, el nem évülő/avuló történetek ezek is... Egyébként nem is olyan rég, október elején még levelet kaptam tőle... miután néhány nappal előtte, a Könyvfesztiválon összefutottunk véletlenül, s bár mint ilyenkor mindig, mindketten szívesen megálltunk volna most is kis terére, ferére, de könyörtelenül vitt minket a lábunk (ezúttal is), engem balra, őt jobbra, azzal, hogy majd legközelebb... (Miként Tarjánnal is így voltunk általában, azzal a különbséggel, hogy az ő halála előtt két-három hónappal, a Könyvhéten, a Váci u. Vörösmarty téri torkolatánál, mintha máshonnan diktálták volna, legalább leálltunk vagy tíz percre, hogy kiáradjon belőle némi magánéleti keser, de aztán: spongyát rá! – tovább, ő már a térről elfelé, én meg be, a pavilonok sűrűjébe.) Jóskának viszont, székesüinkből hazaérve, akkor, 3-án, ezt írtam Dunaszerdahelyről Szentendrére (többek közt): „...öröm volt látni Téged szombaton, és sajnálom, hogy ketten háromfelé szaladtunk, azaz beszélgetni már nem volt időnk, lehetőségünk. A munka s egyebek százfelé húznak minket, amiben persze jó, hogy esetünkben még van mit s kit húzniuk... (hisz szegény Tamás is már hat éve halott, s hányan már! – Jánosról nem is beszélve!...)”² Igaz, egyre nehezebben és egyre kiábrándultabban viselem, (no persze nem azt, hogy »húzva« vagyok, hanem) ami körbevesz... ilyenkor azonban azért néha hálálkodom is, hogy de jó, amiért már nem sok van hátra... (Örülök azonban, hogy a lányaimnak, főleg a most középiskolás legkisebbnek meg az unokáimnak még sok, remélve egyúttal, hogy nekik bőven jut/hat/ még más is – szebb is, jobb is –, mint ami most van...³)” Mire még aznap megérkezett Jóska válasza: „Istenre mondja”, írja, találkozásunk másnapján ő is „hasonló levélre készült”, de rosszul lett, egyre jobban szédült... így aztán egyik kivizsgálás a másik után, az októberi „vállalásait” le is kellett mondania...

Másfél hónap telt el azóta, és... mostanra már nemcsak az októberi programjait, hanem... mindent le kellett mondania. De lemondott-e mindent? S főleg... rólunk? Igaz, sok tartozása volt magával szemben... „Sok az adósságom” – írta említett levelében. Írásai, kritikái kötetekbe rendezésével például, töprengve rajta, mert mindig is szívesebben őrködött mások művei, továbbá

² Értsd: Tarján, illetve: Sziveri...

³ Pedig akkor még a mostani izraeli-palesztin háború ki se tört...

pályájának, életművének alakulása, illetve hagyatéka fölött (előbbihez lásd kiemelkedő lap-, majd könyvszerkesztői tevékenységét, utóbbit tekintve pedig csak a Hajnóczy- vagy a Sziveri-hagyaték körüli felmérhetetlen jelentőségű munkálkodását). De lesz-e, akitől visszakapja, amit mások kaptak tőle? Mert most már csak nekünk lehet adósságunk – vele szemben. Mert igaz, hogy tegnap meghalt... De hogy halott legyen? Nézzünk csak ki magunkból... magunk elé... s továbbra is ott láthatjuk mosolygós arcát, vagy éppen el-elkomoruló tekintetét magunk előtt, mert a beszélgetést, a párbeszédet, amit még egyetemista éveiben elkezdett, nem hagyta abba most sem velünk... s ha egyszer ez mégis abbamaradna, biztos vagyok benne, hogy a legkevésbé sem rajta múlna. Márpedig híresen kényes ízlése mindig is külön érték lehetett a számunkra, a maga természetes behatároltságaival együtt, mert azon nem túl számos gondolkodók közül való volt, akik akkor is tiszteletet érdemeltek részünkről, ha nem értettünk, nem érthettünk velük egyet. De mindaz, amit a 20. század második fele, illetve ezredfordulónk magyar irodalmáról, íróiról írt, s amit szerkesztőként elvégzett, meghatározó, irodalomalakító tényező és erő tudott lenni kerek fél évszázadon keresztül, ami érvényes marad(hat) az elkövetkezőkben is.

Ezek közt is kiemelkedő helyet foglalnak el a Tarján Tamással közösen írt, s az irodalomkritika különleges megnyilvánulási formáiként értelmezhető irodalmi paródiái, melyek – a közel négy évtizeddel ezelőtti *Írtok ti így?*-től – sajátos látószögű képet rajzolnak fel kortárs literatúránkról. Első ilyen kötetük címével nem véletlenül választják példaképüknek Karinthy Frigyes klasszikussá vált, iskolateremtő paródiáit, jelezve elhatározott haladási irányuk, s pályájuk lezárultával bizony elmondható róluk, hogy – bár az irodalmi karikatúrának több igen jeles képviselője és pazar teljesítménye is akadt a félmúlt és jelenünk magyar irodalmában – kétségtelen, hogy az ő párosuk a Mester legjobb és legérzékenyebb követőjévé tudott válni, új színeket is hozva a műfajba... Ezért is gondoltam annak idején, még irodalmi lapszerkesztő, illetve könyvkiadó koromban, hogy egyrészt érdeklődésüket e műfajon belül kiterjeszthetnék az egész 20. századi magyar irodalomra, illetve, s talán még inkább: három kötetben elkészíthetnék, megszerkeszthetnék – mint irodalomtörténészek is – a magyar irodalmi paródia átfogó antológiáját. Annál is inkább, mivel ezzel számos műfajtörténeti és -elméleti kérdést is tisztázni lehetett volna, hiszen a műfaj gyökerei, véltük, a századok mélyébe, a népköltészethez, illetve a paszkvillusokhoz, persziflázsokhoz, gúnyversekhez stb. nyúlnak vissza, de magának a műfajnak a 20. századnál korábbra is visszanyúló, lehetséges előzményeiről is kevés ismeretünk van. Azt terveztem, terveztük, hogy a három kötet közül egy a 19. és a megelőző századokat ölelné fel, kettő pedig a 20. századot venné szemügyre (külön kötetben foglalkozva az 1900–1945, illetve az 1945–2000 közötti időszakkal). Kötetei(n)kben így vers-, próza-, dráma- és kritikaparódiákból bomlana ki egy negatív előjelű, ám annál határozottabb és biztos értékítéleten alapuló kép irodalmunkról s magunkról.

Egyidejűleg, s azóta is többször gondoltam arra is, amit ugyancsak felvettem néhányszor, hogy nem kellene-e egy „összeszt” kiadniuk a „négykezeseikből”, amivel kapcsolatban a kiadói érdeklődés hiányára hivatkozott egyikük is, másikuk is, amikor találkoztunk. S Jóska, mostani, váratlan halála előtti levelében is azzal indokolta ennek elmaradását, hogy „a paródiaösszesre nincs jelentkező”, a kötetben eddig meg nem jelent szövegeik kiadásához meg kevés az anyag; ő pedig hangsúlyozta: nem koldul. De Tamással is az a helyzet, írta, hogy emlegetik ugyan itt-ott, ám a veszprémi *Ex Symposion* 2018-ban megjelent 100., neki szentelt, halála utáni számához hasonló „emlékezetmunka” vele kapcsolatban sem folyik... Így most már csak remélni lehet, hogy Jóska, akivel az ISTER idején még egy általa szerkesztett Tőzsér Árpád-válogatásról is beszélünk,⁴ más sorsot érdemel majd tőlünk most, a halála után, mint ami Tarjánnak jut(ott) részünkről.

4 Ami azután kiadóm megszűnése után néhány évvel, 2010-ben a Palatinusnál valósult meg *A vers ablakán kihajolva* címmel Jóska szerkesztésében, ahol az időben szerkesztősködött.

Mindehhez még annyit, hogy október 3-i levelében, meglehetősen kiábrándult soraimra válaszul azzal vigasztalt, hogy „...a keserűségben azonosak vagyunk”, bár nem tudom, tényleg vigasz volt-e ez a részéről, vagy csak annyit jelentett: tudja, miről beszélek, hiszen rögtön hozzá is tette: és „ez nem csupán az öregek szokásos morgása”, mert „egy világ tényleg búcsúzóban”. S még hozzáfűzte: „Nem átlatlak: az unokák is meg fogják ezt sínyleni.”

Hát éppen ez az...

De biztos ez, Jóska?

Ebben az egyben azért – ha másban általában hinni lehetett is neked – jó lenne, ha tévednél...
(2023. november 11., szombat)

Találkozás – elválás (1982; tempera, karton; 1205×530 mm)

Felszálló fönix

Françoise Gilot budapesti kiállítása elé

*– Nem a por: a lélek
Szilaj örökélet... –
(Szécsi Margit)*

Aranyfényű Ariadné! Nincs már, mitől ő riadna.
Vért nem látott tiszta penge, szem, mely belenéz a napba.

Belép sötét barlang száján, nincsen veszély, mit kihagyna:
hisz magában, mert magán túl ott a teljesség kalandja.

Hetedhét határon túl jár, nem rebbenő, bátor vándor,
amikor fest, mélyre száll le, távolodik test-magától.

Tollfehér zúg fel, szürke és ében,
táncol a vonzás erőterében,
késlebegésben, mélyfeketében,
izzik az ecset, lángol a légben,
színlobogás a fáklya kezében - -

Túllépett, így nem karcolja semmi, egységben nem tud kétségbeesni.

Sétál kötélén, barlangban császkál, árnyéka éles, valaki más már,
araszol forró labirintusban, jár tunikában, lép koturnusban,
fáklyavilágos ünnepi arc lett, suhanva lépdél, mint a lehelet,
átlelkesedve, átszellemülve, világító árnyék vetül a kőre,
lépdél a titkos véres veremben, sebezhetetlen, nevezhetetlen - - -

Áldozatát ha fenevad várja, hogy feleméssze, magába zárja,
hozzá nem érhet: fellobban ő is, lángnyelv az asszony, érzi a kő is,
a semmi áldja, halál imádja, hitét a mélység meg nem alázza,
bevilágít a pokolsötétbe, óvja a léptét föld méhe, mélye,
növényi létét földanya óvja, ártatlanságát körbekarolja,
s könnyítik kínját megváltó léptek.

Kardvirág-asszony, kétnemű lélek!

Nincs halál többé, valami más van,
 egyensúlyának sugárzásában,
 minden hasonlít mindenki máshoz,
 a vérlucokba harmóniát hoz,
 nem töredéket, teljes egészet,
 mind, mi szilánk csak, gömbpuha fény lesz.

Ez a nézés, ez a festék
 nem úgy születik, hogy tessék,
 azért fénylik, hogy kitessék
 embervoltunk csillaglété,
 lényünk tágas fényessége.

Itt mi gyöngéd, legerősebb, ami harap, legélesebb,
 billenekeny, illanékony, mégis mindig teljes egység,
 mint a zene, olyan dúsan, olyan tágan, mint az illat,
 úgy árad és úgy fog egybe, s mint mozdulat: van is, nincs is,
 csupa mozgás, csupa ritmus, csupa fény és csupa árnyék,
 mint borzongás fut a bőrön, gazdag íze elönt, átjár,
 a nőiség nem a dísz, de lényege, lét szülője,
 erős belső bizonyosság, mély zugokig bevilágít,

vad zúgóig árad fénye, világra hoz minden titkot,
 úgy teremti a világot, mint a szél fúj, vagy a nap süt,
 láva dermed vagy növény nő, ahogy víz folyik, a tűz ég,
 biztosan, de csupa játék, csupa váratlan ajándék,
 fegyelem a burjánzásban: teremtő ész összefogja,
 éltető szem alakítja, értő kézzel megsimítja
 hogy magában világoljon, érjen lényegünkig fénye.

Ez az erők eredője, érerdeje, idegrendszer, a kvarkokig kavargó lét, örök
 erők áradása, sugárgömbbé, üstökössé, tiszta térré formálódó, faragó
 és forgolódó eredendő örvénylése, hullámlása, körforgása, mozgásában
 mozdulatlan törvénytől tört börtönléte: láng a fogható anyagban.

Napbanézó harmadik szem,
 mindent átjár, ez az Isten,
 most a puszta tett az kevés,
 nincs tettetés, csak a levés,

csak a vanás, csak a vonás,
 bentről hallott színrobbanás,
 ívek tánca, suhanása,
 teherbíró statikája,

öröm aritmetikája,
tengerkék űr zuhogása,
vitorlazene, vízcseppek tánca,
csillagok messzi fénymuzsikája -

Ezt nem adhatja fel soha, ez hazája, ez otthona,
egy törvényt kapott a hegyen: hogy holtáig festő legyen,
és hamis szót el ne higgyen, mert odabenn dől el minden.

Zúg a „légy hű önmagadhoz”, tarajos ekstázis csapkod,
gerinc hosszán felsistereg, már a torokban bizsereg,
kopog kerek koponyában, nyelve ott zeng benn a szájban,

hogyan megérezze, még teste fest-e, vagy már a szikra fut a kezekbe,
két kézzel tartja átlendülőben,
mint tértrapézon,
leng az időben,

mikor a túli árama árad,
nincs pihenés, mert el sose fárad,
pendül a szín és épül a forma,
mintha a vérnek ritmusa volna -

dübörög az űri fény az ereken,
megered a dobogó nevezhetetlen,
születik a színek, születik a formák,
születik a szép vad tánca a testben.

Átlényegülni színigazsággá, szélsuhogássá,
szívdobogássá, zenévé, széllé, űrbeli lánggá,
türkiz és jade, kövek és kések,
forgás és örvény, rövidülések,
lebegő formák, íz, szag és zsongás,
egybefut minden, hullámló mozgás,
egység a minden, kreatív transzban,
mind csupa tánc és és mind csupa dallam,
szín húsa hussan, láng ecsetét nézd,
felcsap a tűz -

jaj, várd ki a végét - - - -

Nincs meg a vége! Mind csupa kezdet,
elfoly a vére, mégsem ereszthet,
nincs nyugovása, alva is éber,
szállni taszít ki lendületével,
átdőf a szárnya, továbbbszáll mégis,
kiszakadék ez, fölfele szédít,
nincs zuhanása, nincs maradása,
térítő rácsa nem kalitkázza:

Ő az: a főnix! Ő, örökélet!

Úri sötétbe csillagot éleszt,
léterejével holtakat ébreszt,
hullasötétben felfele-fény lesz:
fényteli katlan, ég szakadatlan -

nincs labirintus: már csak a Nap van!

Otthonos, ismerős, kizökkenthetetlen

Létezik még béke a reggeli napban,
a hűvös padlón végigguruló
nevetésben, ott ragyog a kislányok mosolyában,
a szerelmes nők szemében,

ott van éjjel is, mikor nem alszom,
csak nem hallani, elnyomják a híradóból kirobbanó
légvédelmi szirénák és a ház előtt elhúzó
autók megszokhatatlan hangjai.

16:9-ben nézem a háború kikockázott képeit,
érzéketlenné tesz, hogy lehetne itt is,
pedig semmi sem változik,
csak beleöregszem a képbe,

a melléhúzott ikszbe, hogy merni kéne,
de nem lehet.

Pedig létezik még béke
az ember romjain virágzó gyomokban,

a vasárnap délelőttben, a kisgyermek
puha, fehér tenyerében,
abban az utolsó, belakható pillanatban, ami az élet.
Otthonos, ismerős, kizökkenthetetlen.

Kiürítés előtt

A kezükre lépni? Nem merek.
Engem is kiürítenek.
Kicsit frusztrál, hogy a másé.
Kicsit drágább lett a kávé, a sör,

kicsit drágább lettem én is,
s könnyebb valahogy, hogy semmi sem igaz.
Néha úgy érzem, nincs hozzá közöm,
hogy a gyerekek kenyerét rágjuk,

s a ritkuló nevetések között meg
lehetne menteni minket.
Másfajta demencia, hogy elfelejtünk élni,
később, majd később megcsináljuk,

ne haragudjatok, ma nem megy, tudom,
hogy megígértem, de nem lehet most,
huzatos váróterem az arcom,
nem tervezett áramszünet,

mindannyian ott állunk benne,
nincs wifi a válaszhoz, kérdezni se merünk,
a gyerekek kenyerét rágjuk,
sötét van, és meg kellene menteni minket.

Vétel, vége

A május forró rakétái becsapódtak.
A gazdasági előrejelzések szerint
a dél-alföldi régióban a
beruházások csökkenése várható.
A befektetések tekintetében az
elemzők szerint nem érdemes kivárni,
a háborús infláció mértéke várhatóan
emelkedni fog.
Esténként a házak nyitott ablakaiból
fény folyik az előkertek
elvadult bombatölcséreibe.
Valaki esti mesét olvas.
Amikor magunkra maradunk,
átszakítjuk a közöny határait.
Néha elég egy gyermeki szó,
egy női hang,
a mindent belengő semmi.
Egyre kevesebbet érünk.

Terzinák saját történetéről

És nem érkezik vissza sohasem.
Láttam, nem tud megbékélni.
És nem érkezik vissza sohasem.

Láttam, nem tud megbékélni.
Szomjas marad, mindhiába iszik.
Láttam, nem tud megbékélni.

Szomjas marad, mindhiába iszik.
Szomjas volt, és mindenkor az marad.
Szomjas marad, mindhiába iszik.

Szomjas volt, és mindenkor az marad.
A szőlő kihajt, virágzik, érik.
Szomjas volt, és mindenkor az marad.

A szőlő kihajt, virágzik, érik.
Bor lesz belőle, s a porba ömlik.
A szőlő kihajt, virágzik, érik.

Bor lesz belőle, s a porba ömlik.
Elfordul tőle saját története.
Bor lesz belőle, s a porba ömlik.

Elfordul tőle saját története.
És nem érkezik vissza sohasem.
Elfordul tőle saját története.

Allegória

Gondold csak meg, a víz körbefogja
s rögtön befoglalja a testedet,
hogy aztán ha a partra lépsz, a formát
azonnal kitöltse vízzel, amely
utánad maradt, s ami, ha víz is,
a pontos másod. Csak hozzá szem
kell, hogy lássa jól a víztetedet,
amely nekiindul az óceánnak,
és amihez nem voltál elég bátor,
lesz belőle világvándor.

*Sávok és lángok (2021; olaj, tempera, papír, fa;
87×39,6 cm)*

Csók sem volt

Csecsemőként sokat sírt, később bármilyen bánat érte, nem tudott sírni. Belenyilallt az állkapcsába, összeszorította fogait. A fogorvosnál szélesre kellett tátania a száját, nyissa ki nagyobbra, hallotta a kiabálást. Műszerekkel feszítették szét a száját. Félt. Valami titkot lesnek ki, bele világitanak, és nem tud védekezni. Nem volt titka, vagy csak olyan, amire senki se volt kíváncsi.

Nemcsak nem sírt, hanem alig beszélt gyerekkorában. Nem volt néma, fogyatékos sem, az óvodában ő mondta legszebben a verseket, jó volt a hangsúly, a kiejtés. Úgy hallotta a saját hangját, mintha nem ő beszélne. Nem is ő beszélt, hanem valaki más. A vers nem az ő szavaiból állt, nem az ő titkairól szólt. Nem próbálkozott saját verssel. Történeteket talált ki, amelyeket a fejében tartott. Amikor leírta az egyiket, és bátyjai megtalálták, fennhangon; olvasták, csúfolódva skandálták, akkor se sírt. Apró darabokra tépte a lapokat. Nem a könnyei, csak a papírfecnik hullottak kavargó hópelyhekként a padlóra.

Mostohaanyja, amikor belépett a szobába, visítózott, mi ez a szemét a földön, azonnal hozd a seprűt. Személtapátra seperte szavait, néhány mégis letáncolt onnan, felemelkedett, és visszahullott a földre. Villódtak a megcsonkított szavak, néha csak egy-egy betű volt olvasható, a szóközők, a szavak közötti csend. Szétszaladtak a szavai.

Sose kért bocsánatot. Most megtette, telefonon, erejét összeszedve, valamiért, amit el se követett. Kinyomták a telefont. Ötvenhárom hívás. Kicsengetett. Lecsengett? Mégis várta az estét, készült. Napokkal korábban megbeszélték. Nem kellett az este, az éjszaka és a reggel sem. Hírzárlat. Képes volt becsöngetni. Kinyílt az ajtó. Gombnyomásra. Látja, ahogy a férfi visszaül a forgószékekbe, nem is köszön. Festőállványa előtt hintáztatja székét, úgy nézi félig kész művét. Dolgozni szeretne, ismétli közönyös hangon, eléggé elszarta az idejét. Igen, vele csak elszarni lehet az időt, elpazarolni, szemére vetik, mint a nem sírást. Hintázik a szék. Ő áll, függ, miközben fel van függesztve. Búcsúcsókot szeretne, ellökik.

Már ő is forog, szédül, és nem tud felemelkedni. Felülemelkedni sem. Fogoly. De nem madár. Nem repül, vagy mégis repül, mert kirepítik, kipenderítik, mint egy koldust. Fekszik a hideg földön, forog vele a világ. Nem a szoba forog. Nem sír, mégis folynak a könnyei, olajozzák a megállíthatatlan körforgást. Belehasít a fehér szín a szemébe. Lefogják, karján szúrást érez. Vénába, eszébe jut, írói véna, most elapadt, pedig mennyire megindult, minden percben a laptopot leste, talán kemény kritika jön, de jöjjön. Nem kellett szakember, jóbarát, se író társ, semmi se számított, csak az a válasz, de hiába. Látja a padot a parkban, amit jó ideje elkerült, ha arra járt, elfordította a fejét. Most látja, a földről. A közeli templomban senki. Talán Isten sincs ott. Hőség, a fák rá akarnak borulni. A templom hús, de nem viszi a lába. Fekszik.

Mostohaanyja sokszor a fejéhez vágta, mintha egy harmadik személyhez beszélne: ez még sírni se tud, így nevezte, ez. Tizenöt éves lehetett, arra emlékszik, hogy bólintott, tudta, igaz a vád. Mostohaanyja mesélte a barátnőjének, úgy, hogy ő is hallja, képzelj, ott állt ez az anyja sírjánál, és nem sírt, és képzelj el, bordó kabátban volt, úgy állt ott a sírnál a temetésen! Ez is igaz volt. Nem volt más kabátja. Hideg, szeles márciusi napon volt a temetés, talán havazott is, ott állt tízévesen a sír előtt, és nem értett semmit. Emlékszik a kabátra, a színére, akkor úgy érezte, mintha véres

lett volna rajta minden, mintha beborítaná, rászáradna az alvadt vér, keményen. Nem páncél, ami megvédi. Mindenki feketében volt. A kabátot a következő télen is viselnie kellett, hiába nőtte ki. A nem sírást nem nőtte ki. Viselte. Évtizedekig.

A kórteremben hőség. Kéri a papírjait, kérdik, hány éves. Öregnek érzi magát, és kisgyerekeknek is. Kit értesítsenek. Akire gondol, nem meri kimondani a nevét. Csepeg az infúzió, szíve dübörög. Dereán sérülés, felrémlik, ahogy áthúzták az éles küszöbön, vontatták, mint a halálos bűnösöket, akiket ló vagy szekér után kötöttek. Képtelen is érzi, ahogy torkára fagy a szó, fojtogatja, nem kap levegőt. Csak a fogorvos tudná szétfeszíteni a száját. Mit látna ott? Egy nagy úrt. Rezzenés-
telenné dermedt hangszálakat, begyulladt torokban dobogó szívet, hasító fájdalmat az agyban. Mintha nem is égő szeméből jönnének a könnyek. A szeme mögött egy hatalmas feneketlen kút feszíti szét a fejét, kiapadhatatlan és mégis nagy úr.

Táskáját, telefonját hozza a nővér. Kiszáradás, hallja. Közben ömlik a könnye. Sokszor hallotta, valakinek összetörték a szívét. Minden szívdobbanással kis darabok szakadnak le a szívéből. Nagy súllyal ereszkednek le gyomorszájig, majd tovább. Nem eltévedt vesekövek. Szívkövek. Nem kívülről, egy kabátból jön a megkövült, alvadt vér. A szívkövecskék, mint a rákos sejtek elterjednek az egész testében. Szívkövé válik ő is, de nem kőszívűvé, most felolvadna, egyetlen szótól. Csóktól is? Már nem kéri. Mintha kő esett volna le a szívéről. Telefonját keresi, nem telefonálni akar, csak kitörölni valamit.

Vetített árnyék (2020; olaj, karton; 700×1000 mm)

Útvesztő

Egy mentő állt a sínen,
az aluljáróban a férfi fejét
szandálra fektetve láttam.
Két perc türelmet kért
a vezető a reggeli
lélekvándorlásban,
ahol a múltam szembejött.
Beljebb haladva
a fémes, sárga testben,
sodort egy férfi és egy nő,
elhajlás, átfordulás,
hajléktalan testek az úttesten,
egyetlen pillanaton múlt ez is.
Ha mozdulok, meg tud nyílni ő is.
Ha szólok, kapcsolódni kész lesz.
De köddé foszlott,
a megtorpanó szív
verte félre a billentyűket.
Nem indultunk el egymás felé.

Tényleg két perc volt.
A Duna felett a szigetre láttam,
szájkosaras kutyával állt egy nő,
baseballsapkában,
amikor kijózanodtam.
A Szentlélek tér is egy állomás csak,
és így a többi mind, átevezve a léten,
az ötvenes nő felszisszent,
egy másik nekiütközött véletlenül
a tülekedésben, én leszálltam.

Engedd meg neki, hogy a maga útját járja.
Szálljon le, ha sínekből
egy másik terepasztalt álmodott magának.
Hagyd, hogy sóhajtson olyan lombokat,
amik sudáran fogják fel a fényt
egy bátrabb holnapért.
Akkor is, ha tüdejében
neked nincs helyed.

A villamosablak szemében
vadvirágok nőnek.
Megy tovább a hegyek gyomrába,
biztos van, ahol épp
esküvőre készülődnek,
örök hűséget fogadni vakon.

De ez itt az örök távolságok világa.
Fémhez fém hiába koccan,
csikorgó hidegben mozdul
e lét otthontalan kálváriája.

A múlt leszállt,
a telefonját babrálva lépett.
Ahogy a szívemet ketten
hordágyon emelték magasba,
a mentőautóra még visszanézett.
Finoman biccentett.
Idegen nem is látta volna.
De a kölcsönlakás, a test,
zavarodva nézte,
hogyan távolodik belőle egy rész,
a közös út lehetősége.

A szárnytollak szerencséje

Nem kedvencem a fűnyírás,
de nem kerülhető el,
ezt biztosan megérted.
Szóval megnőttem.
Az utcán keringek, és nyírom.
Az árok két oldalán
leengedem, fölhúzom.
Aztán az alján tolom.
A füvek között
sörösdoboz, taknyos zsebkendő
és két vadgalambszárny.
A madártest hiányzik, mint
a mondatból az állítmány.
A szárnytollak szerencsések,
a macska nem szereti őket.

A műanyag varjú röpte

Jól használható galamb- és verébriasztásra.
A kitárt szárnyak feltűnővé teszik, mintha épp
felszállna vagy érkezne. Műanyag tüskéjével
a talajba szúrható, elhelyezhető kertben,
balkonládában vagy cserépben. Kampójával
fel is akasztható, így a szél játszik vele,
és mozgásában még feltűnőbb. Igényes
kiképzésének köszönhetően a műanyag varjú
különbözik minden más varjútól, ettől eredeti.

A műanyag varjak azt mondják, közülük
bármelyik képes széthasítani az eget.
Az ég azt állítja, műanyag varjak nincsenek.

Szamócaszedés

Indulok szamócát szedni,
az érett szemek nem maradhatnak a tövön,
megeszi a meztelen csiga.

Az udvaron két rozsdafarkú cserreg,
észreveszem, hogy fészket raktak
az ereszcatorna kifolyójába.
Nem értik az embert,
nem tudják, mire való ez a tákolmány.

Eszembe jut,
hogy volt feleségem azt mondta,
nem akar már velem élni.
A Zemplénből ekkor költöztem
vissza az Alföldre.
Két kisgyereket hagytam ott,
a kislányom az első lépéseket tette.

Mikor visszamentem megnézni őket,
ahogy haladtam fel a hegyoldalon,
a fémkerítés zöld rácsai között
a kislányomat láttam futni felém,
szinte repült.
Éreztem, rosszul döntöttem.

A rozsdafarkú nem tudja,
az első jelentősebb zápor elmossa a fészket.

Mindig elkanyarodom a mondandómtól,
csak a szamócáról akartam írni,
szóval tele lett a fehér porcelántál.

mielőtt

a mennyezetet nézi,
repedező vakolatban a tengert
Odessza partjainál.
magasodó és zsugorodó hegyeket,
kunyhót a völgyben,
százéves asszonyt, aki málnát szed.
négy alagutat a Beszkidek előtt.
várost, melyben hullámoznak
a macskakövek, életre kelnek
a fák, folyóba ugranak.
melléjük zuhan a hold is.

a kolostorból kivonulnak
az apácák, szoborrá
váltak.

látja a piacot zölden világítani.
a sorok között mécesest áruló,
ráncos asszonyok.
kávéházak, színes ruhás
emberekkel, köztük ül ő is
a nagy óra alatt.
végül mindent
elmos a víz,
ki akar szakadni a
mennyezetből, elárasztani
a gyógyszerszagú szobát.

amikor belépett a műtőorvos,
egy percre még
mozogtak a vonalak.
mielőtt elaludt, rózsáskertjévé
váltak: piros,
sárga, fehér.
aztán kiöntött a tenger.

karantén

I.

minden este bejönnek a városba.
keringenek az épületek fölött, tollaikat a folyóban
hagyják, a halak eltévednek közöttük.
fekete szoborrá változtatják a fákat. az emberek
bezárkóznak, lekapcsolják a villanyt, az ablak alá
fekszenek. ha most kilépnének az ajtón, szoborrá
változnának ők is.

II.

a fénylő ablakokba repülnek. az egyikben
egy festő halott felesége portréján dolgozik.
három ecsetvonás. hallja a káromást.
két ecsetvonás. a madarak betörnek az ablakot.
előzönlük a szobát, üvegszilánkos
testükkel verik le a falon függő
képeket, a nő portréjába csípnek, kaparják a
szemét, barna hajszájai a parkettára
tapadnak, megkapaszkodnak benne. reggel
kék, lila, sárga, piros tollak
szállnak az utcán.

III.

karantént rendeltek el a városban, lekapcsolták
a világítást. fekete víz folydogált a kövek között.
az emberek házaikba zárkóztak, ablakok alá
feküdtek. a megkövült koldusokat, kóbor kutyákat,
macskákat hajnalban takarítják el.
nagy teherautón hevernek.

IV.

nemsokára az összes teret, utat feltörik, a házakat
átépítik. azt mondják, a különleges árnyalatú
kövek messzi országból érkeztek. valaki szerint a keleti szél
ilyenekből épített házat egy
ismeretlen erdőben. évekkel később
egy kutatócsoport talált rá, a boszorkánynak
nyoma veszett, fekete tollak
maradtak utána.

Lábuk előtt alszom

napok óta egyedül.

I.

folyó sistereg. elmozdítja
a bútorokat, elsodorja
a növényeket.
a benne úszó halak
a fényképekre tapadnak.
kiszivárognak belőlük
a kísértetek -
nagyanyáim nem ismernek fel.
vakítja őket a fény,
eltűnnek egy falrepedésben.

hetek óta egyedül.

II.

egyre nagyobbak a növények.
leveleik éle fölhasítja
a falon függő festményt.
alacsony gróf mászik ki belőle,
könnyed léptekkel járja körbe
a házat, kritizálja a falak színét,
a bolyhos szőnyeget.
a vízről nem beszél.
pezsgőt bont,
nézi a fekete foltot a festményen.
hajnalban lecsorognak róla
a színek, eloszlik
az első fényel.

III.

boszorkányok körvonalai
a homályos szobasarokban.
suttognak valamit, amitől
a folyó elfeketedik,
dühösen falhoz csapja
hullámain. halak vergődnek
az asztalon. a tapéta leválik,
előjönnek a kísértetek.
fuldokolnak ők is.

hónapok óta egyedül.

IV.

bogarak a paplanhuzatban.
rágják a sokéves szövetet,
amit dédanyám varrt.
mire minden szálát fölfalják,
meghíznak, a folyó sem tudja
magába rántani őket.

évek óta egyedül.

V.

katonaruhás férfi a bejárati ajtóban.
arca szürke, kezei feketék.
eldobja puskáját,
sáros csizmájával
törtet a házban.

megáll a festmény előtt,
megérinti a hasadást.
felkapaszkodik, belemászik.

az őzek megremegnek a képen.

most a gróf helyén ül.
onnan nézi
a vízben álló szobát.

VI.

a növények fölkúsztak a falra,
utcazajt sem hallani.

a hasadás egyre mélyebb a festményen.
olykor őzek és szarvasok futnak ki belőle,
leheverednek, isznak a folyó
elfeketedett vizéből.
a madarak a lámpabúrában
raknak fészket.
a katonaruhás férfi mereven ül,
csak szeme rebben,
éjjelente reszket.

egyedül.

VII.

öregasszony ront a házba.
arca szürke, kezei feketék.
valamit keres.

megáll a festmény előtt,
összeesik. a katonaruhás akkor
elfordítja fejét.

a nyitott ajtón légiriadó
zaja ömlik be.
szétszélednek az őzek.
visszafutnának a festménybe, de
lecsorog róluk a festék,
elnyeli
a dühödt folyó.

XVIII.

madarak röpködnek.
hajnalban kezdik.
egyre többen vannak -
egyre gyakrabban tévedek
el a házban,
felejttem a tárgyak helyét.

álmaimban tengereket,
óceánokat repülök át,
szobrokkal beszélgetek
vízparti városokban,
lábuk előtt alszom.

Égig érő szénásszekér

Szombaton este, fejés, állatkúrálás után Bíró János átbandukolt Antihoz. Ő éppen gatyára vetkőzve mosakodott az udvar végében, egy nagyobb tál langyos víz fölé hajolva; az öreg elnézte nyurga, szinte lányos testét: vállán, nyakán a bőr le volt égve, hámlott, lábszárán, karján kék foltok. Mégis, némi inasság, izmosodás is látszott rajta, a fizikai munka jótékony hatása. Ha nem égyéb, embőr lösz belőled!, jött volna a szájára, de aztán nem mondta ki, nehogy elbízsa magát...

- Nehéz munka az erdőlés, ugyé? – kérdezte inkább.
- Milyen jó, hogy jött, bátyám! – eresztette el Anti a kérdést a füle mellett.
- S hát mért jó, te?
- Mert hanem ki nézne meg engem mosdolódás közben?!

Az öreg elröhintette magát:

– Amilyen pöckös legény löttél, amióta városról ide költöztél, csudálom, hogy nem dongnak körül a léányok, mint darazsak a mézet...

– Melyikök?

– Hát azok...

– No, azokat mind ideirányíthassa, elbírok velük...

– S ha már mindégyiköt elintézted, kicsit segítenél-é neköm égy szikra sarjút behordani? – tért a tárgyra az öreg.

– Szóval ezért jött...?! Már azt hittem, ezt a tálat akarja kölcsön kérni... Segítök, hogyan segítenék! De mikor?

– Hónap...

– Holnap vasárnap..., nem arról volt szó, hogy olyankor nem dógozik még a székely se? – emelte föl a szemöldökét Anti, közben a mosdóvizet kiöntötte, s törölközni kezdett.

– Általába... – emelte föl a mutatóujját az öreg. – De most nem általában van, mert az én sarjút-mot kellene béhozni...

– A magáét vagy a lovakét? – kérdezett vissza vigyorogva Anti.

– Az anyád kinyját! – kacagott az öreg. – Mit csináljak – folytatta aztán elkomolyodva –, veled hétköznap nem lehet, me' Nánás Gyurival vagy...

Hangjából némi sértődöttséget olvasott ki Anti.

– De ha üdejibe indulunk – folytatta –, templomozásig béfejezzük. Nincs olyan sok, két terücskére való, odaki Szilosba. Traktorral nem lehet réafordulni, me ódalós a hely. A többit, ami olyan, Janival intéztetöm...

Anti, immár felöltözve, szó nélkül kezet nyújtott. Az öreg megrázta a kezét, még annyit mondott, hajnalban itt löszök, azzal elballagott.

Abbiza, a sarjú!, csapott a homlokára Anti, miután az öreg elment. Jó három hete ott rothad az ő két kicsi boglyája is... Úgy látszik, Nánás Gyurira várhat ítéletnapig..., én bezzeg beálltam a favágó brigádjába, ő pedig nem tartja meg a szavát!, morgott. De nem is fogok még egyszer kunyerálni; úgy sincs több egy szekérderéknál, hátha be tudjuk hozni az öreggel, miután végeztünk az övével, döntötte el magában.

Megvacsorázott, közben a Bíró Jánossal folytatott párbeszéd csengett a fülében. Azon morfondírozott, miért van az, hogy vele olyan felszabadult tud lenni, nyelve is megoldódik, a replikák is jönnek, amikor pedig ott van a brigáddal, Nánási Gyuriékkal, mintha lefagyyna, visszavágni se tud rendesen, ha ugratják. És Erzsi néni... Valamiért, döbbsent rá, inkább az öregek körében érzi jól magát. Mert ők másképp székelyek, nyugodtabban?

Másnap hajnali ötkor csakugyan ott állt Bíró János a szekérral a kapu előtt. Az ostor nyelével finoman megkoppintotta az ablakot, s beszólt, főköttél-é, Anti; az ekkor serkent fel, az sem tudta, melyik világon van, de becsületére mondva, hamar összeszedte magát, három perc múlva már ott ült a szekéren, igaz, a mosdás és a reggeli elmaradt; falunk osztán, amikor az elsővel bójöttünk, mondta az öreg, Anti bólintott, aztán csak ült, és hallgatta a madarakat, élvezte a reggel hűvösét. Rosszul esett neki az ébredés, aludt volna még, hétköznapi hatkor kelt, fél hétkor indultak neki az erdőnek – ezt is nehéz volt megszoknia, mert a pénzügyre csak nyolcra kellett bejárnia, bőven ráért, ha hét után kelt. Nehezen tisztult az agya, tagjaiban ott érezte a kemény testi munka fáradalmait.

- Nehéz az erdőlés, ugyé? – kérdezte az öreg, ezúttal inkább együttérzőn, mint csúfolódva.
- Ezt mintha már a tegnap is kérdezte vóna... – zsörtölt Anti.
- Akkó nem válaszoltál... Gondótam, hátha azóta könnyebb lött...
- Mitől lött vóna könnyebb?
- Tőled...

Anti csak hallgatott, azon morfondírozva, vajon mire céloz az öreg, s mit kellene válaszolni.

- Korán van még... – mondta aztán tétován.
- S ha később volna?
- Már hazafelé tartanánk...

Az öreg elmosolyodott, s annak jeléül, hogy úgymond, kvittek, megveregette Anti vállát.

Több mint negyedórát szekereztek a helyszínig, az utolsó párszáz méter elég meredek kaptató volt, de az öreg intett, hogy ezúttal nem szállnak le, kibírják a lovak az üres szekeret, aztán megpihennek, amíg ők rakodnak. A hat boglya már messziről látszott, magasak voltak és hegyesek: megannyi ég felé törő torony. Amikor odaértek, Anti elismerően állapította meg, milyen szépen vannak rakva, milyen gondosan körül vannak gereblyélve, semmi öreges tákmákság, elnagyoltság nem látszott a munkán.

Nekifordultak az elsőnek, az öreg vetett egy villányi sarjút a lovak elé, hogy nyugton legyenek, levette a kötőrudat, s visszamászott a szekérbe. Anti nagy lendülettel kezdte földobálni a kóstot, az öreg gondosan rendezgette, hogy a foltok jól kapaszkodjanak egymásba; lassabban, szólt aztán, nem hajt a tatár, a sarjúval vigyázni kell, me vékony szálú s csúsós; Anti lassabbra vette a tempót, így maradt ideje gyönyörködni, milyen megfontoltan dolgozik az öreg, a szekér elejénél megtúrta a villa sarjúkat, hogy ne tudjanak megcsúszni. Amikor az első boglya felfogyott, Anti összegereblyélte a helyét, aztán kantárszárra fogva a lovakat, előbbre állt a következőhöz (az öreg jó erősen beleszúrta a villát a sarjúba, s abban támaszkodva úgy állt a mozgó szekéren, mint a cövek). Szinte meg se izzadt, úgy hányta fel a másodikat is, bár a napnak jó melege volt már.

– Fiatalabb korunkban sokszor az asszonnyal takarodtunk bé innen, igaz, akkor én adogattam föl, Mariska rakta a szekeret... – szólt kisvártatva Bíró János.

Anti nem tudta, ebben burkolt kritika van-e arra nézve, hogy nem jól csinálja, vagy egyszerűen csak nosztalgiázik az öreg. Mert az, hogy csak azért beszél, hogy ne hallgasson, fel sem merült. Úgy döntött, nem veszi a szívére a dolgot.

- S hát Jancsi? – kérdezett vissza inkább.
- Ő hol volt, hol nem volt...
- Mint a mesében?
- Pont úgy... – mondta elkedvetlenedve az öreg.

Elhallgattak, Anti látta, kényes pontra tapintott.

Nemsokára átálltak a harmadik boglyához, ezt már nehezebb volt feladogatni, mert kezdett magas lenni a rakomány. Anti megszuszogósodott a nagy igyekezetben. Az öreg továbbra is komótosan dolgozott, közben somolygott a bajsza alatt. Amikor végeztek, nekiláttak a kötözésnek, Anti felnyújtotta a hosszú kötőrudat, az öreg végigfektette a rakományon, aztán intett, hogy az előkötelet, Anti a lovak farához ment, s feladta, az öreg feltekerte a rúd elejére, Anti közben hátra került, leoldotta a hosszú kötözőkötelet, átvette a rúdon, s húzni kezdte. Az öreg is hátrajött, még tekerj kettőt, különben könnyen visszaereszt a kötél, szólt, ő nyomta, Anti húzta; fogj újat, s köpd meg a tenyered, me' akkó' nem csúszik!; nem csúszik az így se, szívta a fogát Anti, pedig csúszott, dörzsölte a tenyerét, hogy égett belé; no még egyet, nagyobb lendülettel, hogy nyomuljon!, biztatta az öreg, Anti egész súlyával rácsimpaszkodott a kötélre, éjsze jó lősz immár, kössed meg a végit, Anti kötötte, a bogokkal kissé meggyűlt a baja, de az öreg türelmesen kivárta. Kicsit le kéne göröblyélni kétoldalról a szállingókat, mondta aztán, me' hanem megmondják, mazlagok vagyunk; Anti körülgereblyélte a rakományt, ami összegyűlt, feldobta a szekér tetejére, a szerszámaikat szintűgy, aztán föladta a gyeplőt az öregnek. Az leült, lába közé vette a rudat, ostort mutatott a lovaknak, s megindultak. Antinak hátraszólt, hogy te égyelőre maradj a szekér mögött, hogy osztán tudd behúzni a féköt. Arra szükség is volt nemsokára, ahogy a faluba vezető lejtős útra ráfordultak. Az öreg megállította a lovakat, Anti bebújt a szekér alá, s rátekerte a hátsó féket: első fék is volt a szekéren, ami a lovak hámjától volt vezetékelve, így akkor húzott be, amikor a lovak tartani kezdtek, de nagy rakomány és meredek lejtő esetén a hátsó, kézi tekerésű féket is használták biztonságból. Szépen nyugodtan eregéltek befelé, az öreg halk szóval csitította a lovakat, hogy ne induljanak meg túlságosan, hanem tartsák a rakományt. Amikor lankásabb részre értek, újra megállt.

– Immár kiereszthetőd, s osztán te is fölülhetsz, ha akarsz... – szólt hátra.

Míg befelé szekereztek, Anti megállapította magában, milyen jó együtt dolgozni Bíró Jánossal: igazi régivágású ember, ahogy errefelé mondják, ántivilágbéli; nyugodt magabiztosságot áraszt, tudja, mikor mit kell tenni, s csakugyan tudja: Nánás Gyuriékkal néha az volt az érzése, hogy ugyan ők is kapiskálják, mégis vibrál a levegőben valami fojtott idegesség, a lám, sikerül-e izgalma.

Beálltak a csűrbe, s nekifogtak felhányani az istállópadlásra a sarjút. Bíró János adogatta fel a szekérről, Anti rakta szét. Néha nem úgy sikerült megszúrni egy-egy villa sarjút, ahogy kellett volna, ilyenkor kínlódott, tépte a megnyomult kóstit, az öreg nem szólt semmit, főleg, hogy nem is igen látott fel: magas volt az udor, sok széna volt már felrakva. Nem is volt könnyű dolga a feladogatással: magasra kellett dobni. Amíg odakint rakodtak, Anti arra gondolt, az öregnek sokkal könnyebb dolga van, csak szétpaskolja, amit ő fölad, most azonban látta, hogy megcserélődtek a szerepek: ezúttal az övé volt könnyebb. Mégis alig győzte.

– Hátrébb rakjad, hogy férjön a többi is! – szólt föl az öreg.

Majd valamivel később:

– Tapossad is, hogy tömöttödjön, a széleinél bé ügyesön a cserép alá!

Anti taposta, gyúrta, s közben beszívta a friss sarjú lágy-langyos illatát. Azért vannak szép pillanatai is a falusi életnek!, gondolta. Amire elfáradt volna, már végeztek is. Anti érkezettnek látta az időt, hogy előhozakodjon az ő kis problémájával.

– Vóna két buglyácska sarjúm nekem is, azt bé tudnánk-é hozni, János bátyám?

– Hát csak most mondd?

– Miért? – kérdezett vissza értetlenül Anti.

– Fölhajíthattuk volna a högyibe, a rúd fölé, amikor jöttünk bé evvel a terüvel... De mindégy, amikor jövünk a másodikkal, akkor is jó lősz...

– Nem fog lecsúszni a tetejéről?

– Láttam én, hogy mennyicske sarjúd van ott neköd... Nem két buglyácska, inkább csak két fiók... Nem fog lesuvadni... Onnan már ilyenöss a hely...

– Maga tudja...

– Tudom hát! De hallod-é, nem azért mondom, de azt hittem, ezt Nánás Gyurival elintézték!

– Én is...

– Aha! – bólintott az öreg, mint aki érti. Aztán cöccintett, valahogy úgy, hogy megvan a véleménye. – Hadd el, no – legyintett aztán –, jobb is ez így, ne szorulj te másra...

Azzal vizet merített a kútról, megitta a lovakat, vetett egy kis kóstot eléjük, aztán betessékelte Antit a házba, ahol Mariska néni szalonnás tojásrántottával várta őket.

– Hány tojásból csináltad, te asszony, mert ez a legény eddig olyan éhös, hogy az idegön embört nem ismeri meg! – kérdezte jókedvűen.

– Én hatból, de azt mondom, hogy nyolcból, hátha akkor jobban laktok... – válaszolt tettetett komolysággal Mariska néni, szeretettel nézve Antira.

Jól esett az étel, ahogy csak fizikai munka után tud esni. Paradicsomot faltak a tojás mellé, közben nagyokat haraptak a vastag szalonnataréjból is, ajkukon gyöngyözött a zsír.

– Önni tényleg tudtok, akkor ejsze a dologgal se lehet baj! – állapította meg elégedetten az öregasszony.

Az ételtől kissé elpilledt Anti, ahogy félreült a fásládára, hogy a gazdasszony tudja elrakni az asztalt, érezte, hogy csukódik le a szeme.

– Gyere, mönjünk, később nagy meleg lösz, ráaérünk akkor szundítani... – tette rá szinte gyengéden a kezét Anti vállára az öreg.

Amire másodszor is kiszekereztek Szilosba, Anti már értette, miről beszélt az öreg. Fél kilenc még alig múlt el, de már erősen hegyesen sütött a nap a dombtetőn. Amikor erdőlni mentek, a lombok takarásában fel sem tűnt neki, milyen meleg tud lenni odakint, pláne, ha dolgozni is kell. Csak úgy folyt le az izzadság a hátán, mire feladogatta az első boglyát. Megivott egy nagy csupor vizet: a meleg is, az étel is kérte.

– Ingöt kell vönni ilyen kánikulába, nem ilyen kicsiblüzot mind a tiéd, mert az szellősebb, ki lehet gombóni, a gallérja a nyakat is védi... – szólt le az öreg együttérzően.

– Sohase szerettem az ingeket, vágják a nyakamat... – kelleetlenkedett Anti.

– Így is le vagy égve...

– Nem számít...

– Neköm ugyanvalóst nem... kitelik a foltodból...

– Ki...

– A szalmakalapot pedig immár szóba se hozom... – mondta valamivel később Bíró János, megigazítva a feje búbján az övét.

– Jobb is! – szólt vissza Anti.

A második boglyánál egy kicsit jobban sietett, s mintha az öreg se pipinyált volna annyit oda-fönt, bár a szekér elején a tőrések ezúttal is példás rendben következtek egymás után. A harmadikra kifulladt kissé, feje elvörösödött a melegben.

– Mondtam, hogy oszd bé az erőd...

– Osztom én, de szorozni kéne...

A boglyahelyek felgereblyélését kissé elnagyolta, arra nem mondott semmit az öreg, de amikor a kötéssel is sietni próbált, már rászólt:

– Evvel hiába sietünk fiam, ha égybe akarunk béérni... Mert ha égyször megsuvad ez a rako-mány, az Isten jót adott...

– Tudom... tudom...

– Nem hallottad a mondást: jól kötsz, jól oldsz!

Anti kicsit úgy nézett rá, mint aki pokolba kíván minden mondást, de azért lassított, s amennyire a melegtől ködössé vált agya engedte, igyekezett odafigyelni. De igazából figyelt helyette is az öreg: tudta, az ő felelőssége.

És nem is volt különösebb gond a beereszkedéssel ezúttal sem, a kötés kissé ugyan megfűtötte egy kanyarban, ezért az öreg arra kérte Antit, szálljon le a szekérről, szúrja bele a villáját a rakomány oldalába, s tartson kontrát, amit Anti meg is tett nagy igyekezettel, így értek be az aljba. Itt az öreg intett, hogy minden rendben, már nem kell tartani a szekeret, s hogy a féket is kiengedheti. Anti megkönnyebbülten kapaszkodott vissza az öreg mellé a sarjú tetejébe.

– Egyszer..., egyetlen egyszer megsuvadtunk itt az ódalba, amikor jöttünk bé a terüvel... – mesélte az öreg vontatottan, míg hazafelé eregéltek – ...még fiatakoromba... azóta erőssen odafigyelök, mert az nem vót jó nóta... dupla munka, fele szórakozás...

– Értem... bólogatott Anti.

Amikor a Lótemető nevű kaszálóhoz értek, Bíró János odakommandírozta a lovakat Anti öszszehuttyant, kicsi fiókjaihoz.

– Öt-hat villányi az egész! – mondta az öreg kissé talán lefitymálón. – Úgy látom, kicsit penészes már – tette hozzá, amikor Anti adogatni kezdte felfelé.

– A kecskéknak ejszen jó lesz...

– Ha nincs más...

Öt-hat villánál azért több!, gondolta kissé duzzogva Anti, de nem szólt semmit.

Egykettőre végeztek, tényleg nem volt sok, de azért jó magas lett a szekér. Amikor felkapaszkodott, meglepődött, mennyire fent vannak, szinte karnyújtásnyira az égtől. Hanyatt feküdt, úgy élvezte a látványt. Hiába, gondolta, a dupla rakomány, az dupla rakomány: ilyen mutatványt se mindennap látni! Az öreg lassan, csak lépésben hajtotta a lovakat, a szekér lágyan ringatózott velük.

– No, milyen a magoslati levegő? – kérdezte hátrafordulva.

– Még nem feküdtem vízágyban, de valami hasonló lehet... – vigyorgott Anti.

– Pont olyan, csak egészen más...

Gond nélkül megtették azt a párszáz métert a Desági bennvalóig, az öreg javaslatára a csűr földjére hányták le a kótot, hogy járja át a levegő, az udorba fölhányva mind összepenészedne, magyarázta közben, meg hát, innen is meg tudja etetni a kecskékkal, tette hozzá végül mosolyogva. Volt ebben ismét egy kis odaszúrás, Anti mégis hálás volt, hogy ilyen olcsón megúsza, amiért csak ennyi sarjút vágott.

Továbbszekereztek Bíróékhoz, beálltak a csűrbe, megoldották a rakományt, szusszanásképpen ittak egy-egy pléhcsupor vizet, s azzal nekiláttak a nehezének.

Mert a másodszori elrakodás nem volt leányálom: a cserepek időközben felhevültek a naptól, ontani kezdték a meleget, legalább negyven fok volt odafent, a légtér is egyre kisebb lett, ahogy az udor kezdett megtelni. Anti ezúttal már a sarjú jó illatát sem tudta élvezni, csak az járt az eszében, hogy le innen, mihamarabb. De az öreg egyre csak gyúrta fel a kótot; mivel már a kakasülők magasságában járt, Antinak egyre nehezebb dolga volt, mert felfelé kellett villáznia, helyszűke miatt annak nyele meg-megakadt, a taposással is le volt maradva, így szégyenszemre le kellett kiáltania, hogy van-e még sok; az öreg hallgatott egy ideig, majd annyit mondott, bár volna. Ez gyötörni akar engem!, gondolta kétségbeesetten Anti, de ekkor végre leállt az alulról jövő sarjúáradat, s nemsokára meghallotta, amint jön felfelé a létrán az öreg; amilyen fájni kóst lött ez, biza jó vóna, ha kétennyi vóna!, mondta közben, majd felérve megszemlélte az eredményt.

– No, ezt jó fölpúpoztad! Mondtam, hogy taposd bé jól a cserepek mellé...

– Tapostam, amennyire lehetött...

– Lehetött volna azt jobban is – csóválta fejét az öreg, azzal megkapaszkodott a tetőszerkezet egyik keresztmervítőjében, és korát meghazudtoló lendülettel nyomkodni kezdte le a széleken a sarjút. Most látszott, milyen gyenge munkát végzett taposás szempontjából Anti: az öreg a középben tornyosuló sarjúhalmot egykettőre eltüntette, kétoldalt betömködve.

– No így, no! Még el kell férjőn ide vajégy szekérrel... Igaz, túlfelől is van még hely...

– Könnyű annak, aki ilyen jól tud mindent – durcáskodott Anti.

– Én se az anyám hasába tanultam meg...

Amire lekászálódtak, már mindketten megenyhültek, elégedetten szemlélték a végeredményt, miközben ruhájukról leseperték a sarjúszalakat.

Kifogtak, enni adtak a lovaknak, a kútnál megmosakodtak, aztán leültek a tornácon, hogy kifűjják magukat. Az öreg kisvártatva bort hozott, melléje kútvizet.

– Ilyen melegben nem jó a pálinka... – jegyezte meg.

Anti bólintott, valahogy úgy, hogy máskor se az.

A hideg víz s a jó hűvös bor viszont jólesett (pedig háztáji, direkttermő szőlőből készült, amit máskor úgy megvetett), átjárta a testét, szinte elfűjva a fáradságot.

Aztán az öreg a karórájára nézett:

– Mondtam én, hogy üdejibe végzünk, alig fél tizenégy...

– S hát bátyám még ezután csakugyan el akar menni templomba?

– A templom inkább az asszony reszortja... De vejégször én is elmönyök...

– De most? – erősködött Anti.

– Most inkább lefekszöm égy szikrát... – pisolygott az öreg –, mert hágyászkodunk, hágyászkodunk, de én biza úgy elfáradtam, mint égy úri kutya...

Anti úgy megörült e vallomásnak, hogy szinte megölelte Bíró Jánost.

– Alighanem ugyanabba a templomba fogunk akkor menni! – mondta mosolyogva, azzal az öreg hálálkodását elhárítva elköszönt. Keble csakúgy dagadozott a büszkeségtől, peckesen lépdelt hazafelé, vagy legalábbis magabiztosan: mintha mindig ezeket az utcákat róttá volna. Párszáz méter múlva aztán, ahogy a templomtoronyra felpillantott, kissé lelohadt a kedve: lelki-furdalása támadt. Hogy mindjárt el van telve a nyár, s még nem... Nem volt nagy templomba járó, pontosabban mondva egyáltalán nem volt az, a bérmálás idején megcsömörlött az egyháztól, elege lett a kenetteljes liturgiákból, talán serdülőkori dachból is, de utána évekig nem volt hajlandó templomba menni (nota bene: szülei sem nagyon erőltették), de idejöttekor úgy gondolta, itt ez is másként lesz, merthogy a jó székely hívő... De aztán valahogy itt se akaródzott átlépni Isten házának küszöbét, azzal áltatta magát, hogy az egyetlen szabadnapját ennél fontosabb dolgokkal tölti el, ugyanakkor érezte, hogy kilóg a lóláb... A plébánossal egyszer találkozott: egyik estefelé, Gyuritól hazafelé tartva a plébánia kertjében találta, fát metszegetett. Köszöntötte illendőképpen, s merő udvariaskodásból megkérdezte, a csodálkozót adva, hogy a plébános úr ehhez is ért?; ha Isten akarja, a villanyél is elsül!, válaszolta az, de nem annyira komolyan, mint játékosan, Antit meg is lepte a hangnem, elismerően hümmentett, nem is tudtam, hogy ilyenkor is lehet metszeni!, folytatta aztán, s hangjából némi kétkedés volt kiérezhető (úgy tudta, hogy kora tavasszal, rügybontás előtt kell), lehet bizony, sőt, bizonyos szempontból még előnyösebb is, mert a fa sebei hamarabb gyógyulnak, ilyenkor csak a friss hajtásokat vágom, hogy szellősitsem a lombkoronát, magyarázta a plébános, hangja nyugodt volt, egész lényéből olyasfajta kedélyesség áradt, ami zavarba hozta Antit; mi nem nagyon szoktunk foglalkozni a fákkal, inkább csak hagyjuk, hogy nőjenek, bökte ki aztán; pedig azoknak is kell olykor egy kis igazgatás, mosolygott a plébános. Így van, így van, mondta zavartan Anti, s elköszönt. Csodálkozott, hogy a plébános nem kérdezte a nevét (talán már tudta?), azt sem, hogy miért nem szokott templomba járni. Lehet, az arcára volt írva, még nincs megérve rá. Amikor hazaért, első dolga az volt, hogy elővette kertészeti kézikönyvét (idejövetele előtt vásárol-

ta, de eddig bele se nézett), s átfutotta a gyümölcsfák metszésére vonatkozó fejezetet. Igen, lehet nyáron metszeni: kisebb kertekben, ahol a fák méretének korlátozása is szempont, kimondottan javallott. Ezek szerint én is nekifoghatnék, gondolta, de aztán legyintett. Visszatette a könyvet, kissé röstelkedve, amiért kételkedett a plébános szaktudásában, közben megakadt a szeme a nagyszülei Bibliáján (nem is értette, hogy nem látta meg már akkor, amikor idejöttek felrakta a saját könyveit a polcra). Nem vette kézbe, de örült, hogy ott van. Aztán, teljesen összezavarodva, ezt az örömet is elszégyellte.

Most, ahogy templomtoronyra függesztett tekintettel ismét végighaladt a Tízes utcán, újólá biztatgatni kezdte magát, hogy menjen el misére. Bár egyszer. Mert el kell menni. És el is fog. Persze, hogy el. De nem most. Még nem. Majd. Majd egyszer...

Amikor a kapun belépett, megszólalt a templomba hívó harang. Máskor örült a hangjának (vagy épp észre se vette), most azonban zavartan összerezzen tőle. Bement a házba, hogy ne hallja annyira, de mit sem segített. Tudta, mit kellene tennie, hogy megnyugodjon, mégse tette meg. És ha kérdezték volna, képtelen lett volna megmondani, miért.

A füst (2020; olaj, falemez; 157×147 cm)

Játékos

1. Pocakos férfiak érkeznek a partra, talpuk a nedves homokba süpped.
2. Lassan teszik le ruháik, félmeleg hazafisággal lépnek a pályára.
3. Egymás feszes tekintetét keresik.
4. Ahogy kiosztják a mezeket, zöldek és narancssárgák haragudni kezdenek egymásra.
5. Szemüket becsukják, felidézve régi sérelmeket megszületik a csapatösszhang.
6. Nagy zsbongás támad, hirtelen mindenkinek igaza lesz, és ordítanak.
7. Örülnek egy-egy gólnak, majd továbbhaladnak.
8. Szabadrúgást adnak, ha valaki sokáig fekszik. Bírók ők mindahányan.
9. Úgy játszanak, mintha övék lenne a világ.
10. Ha messzire rúgnak, a kapus moccan, kényelméből kilép.
11. Hanghullámok által tájékozódnak, mint a denevérek.
12. A kétórás játék után szétszélednek, mint a tanítványok.

Lassú folyó

Az én fiam lassú folyó, apadásra kész.
Az én apám idős tölgy már, rothadó egész.
Az én fiam lassan jön, és szívja véretek.
Az én apám múlt idő, és mindig kéreget.
Az én fiam félve kel, és bűnöket követ.
Az én apám hiába jár, hiába öreg.

Nagyétek

Aki a húsát megette, a csontját is egye meg.
Aki magát régen szerette, másért is tegye meg.
Ha a szebbjét megvette, a gyengébbjét is vegye meg.

Egye meg, egye meg, egye meg.

Egyen makkot, diót.
Egyen magának valót.
Egyen lassú szárazságot.
Egyen csontvékony álmot.
Egye magát, egyen engem,
végtére hazátlan lettem.

Itt a húsa, itt a leve.
Hazugnak hazug a neve.
Maholnap is ezt vegye,
ezt egye meg.

Lerágja a húst a csontról,
nem vár próféciát bolondtól.
A hús mellé kenyér is kell,
menjen innen, menjen el.

Húst a hús eszi.
Féreg a férget.
Köszönöm, hogy élek.
Köszönöm, hogy élek.

Húst a katonának, szénát a lovának,
magamnak kötelet, Isten ad eleget.

Olcsó húsnak híg a leve,
maholnap tele lesz vele,
maholnap is ezt tegye,
ezt egye meg.

Ywon Kerépol

Nem lehetetlen a szavak
nélkül való feltámadás.
Ywon Kerépol álmában
horkol. A folyópart egyre

távolodik. A hallgatás
árnyéka úgy növekszik, mint
beteg testben a betegség.
Szavakat rak egymás mellé

a szolga, de a jelentést
az úrnőre bízta. Szelíd,
türelmes és alázatos.

Nyugodni térnek az álmok.
A valóságtól semmit se
várok. Ywon Kerépol hal
szájába akaszt be horgot.

Hidegen szunnyad a táj, mint
a mozdulatlanság tornya,
rendetlenséget énekel
csintalan szabály árnyéka.

Aztán beleolvad a csönd
neve is a hóba. Halkan
buggyan a szűz meleg vére.

Valamelyik gyermek meg sem
született. Ywon Kerépol
kétkedett a létezés
létezésében. Mutatom.

Így. A hal szájában harminc
ezüst, a gyomra fekete,
belében szunnyad a szépség.
Tapasztalt szűz szeme a táj.

Úgy szemléli a szerelmet,
mint ártatlan gyermek éjjel
felőttek mocskát. Okosan.

Villám sújtja a nyugalmat.
Ywon Kerépol léket vág
a valóságra. Hónaljig
merülök a cet gyomrába.

Halott madarak kaparják
az ég nyomát. Szavak vágya
a vágytalanság. Tavasszal
az évszak neve halovány.

Két templom között az ünnep
megtörténik. Holttestet ölt
hátunk mögött a születés.

Zarándok lélek a bánat,
megszerez olykor magának,
mint a szerelmes apáca
a papot, legyűri vágya.

Ywon Kerépol árva, mint
a holdezüst, hiába hint
két kézzel magvat a földbe,
a szűz se fogan meg tőle.

A szeretet az egyetlen
haszontalan szó, kegyetlen,
borzasztó és értelmetlen.

Zenét hallgatunk, a csöndet,
Ywon Kerépol bohócnak
áll, ha hangnemet váltanak
a színek, kötél táncosok

egyensúlyoznak fölöttünk,
élet és halál. Kavicsot
kapott a gyermek, ledobja
majd a név elé, elmarad

a név elől a névelő.
Angyalnak öltözik a szűz.
Hideg marad a téli tűz.

A füst és a tűz (2023; vegyes technika, farostlemez; 200×140 cm)

Napirend

korán kezdek el meghalni
először felkelek hat
harminckor
minden egymást követő
napon
mosakodni fogok
letisztult arccal nézek
a rántottába
szétfolyó nap lesz
tornázni fogok vécére megyek
kilépek majd az ajtón letántorgok
lépcsőházam földszintjére
gondtalan napfény fogad
jövök szaladok írok
hogyan utolérjem a barátságokat
amik valahol félúton
délután például megakadtak
kapkodok a levegőben
olvadó puhaságok
után
kevés jön belőle
berakom táskámba
ágyam alá elmentem gépemre
le is írhatnám ide
jussom gondolom
egy enyhe lebaszás lesz
hogyan sok vagy ehhez
mind
amit akarsz
adni elfújja a szél
pislákoló lámpafényben
este még dolgozni fogok
edzeni ha Isten is akarja

enni néha valamit szabad
lefekvés előtt
elmormolom még
gyorsan
el ne
szakadjon
valami rossz szál miatt
majd holnap
korán kezdek el meghalni

Vérvétel

az utcák szűk erek a szívem felé
az utcák szűk erek a szíved felé
járda visz a szívem felé
járda visz a szíved felé
parkok fák meg futók
asztalok padok ottlakók
kutya madár macska jár
minden sarok nyitva áll
néhol ablak ajtó világos
bukott ház hiányos és szilánkos
magas épület túl magas
lejössz hogy a múltra hass
az utcák szűk erek a szívem felé
az utcák szűk erek a szíved felé
az utca kitágul ha benne járok
az utca kitágul ha benne jársz
az utcán lombok fednek minket
orr a nyakamon orr a hajadon
illatok lengik be a sötétséget
zöld keretbe foglal a fény
az utca lélegzik
az utcák tág erek a szívem felé
az utcák tág erek a szíved felé

A puskás ember

A kisfiú látványosan zavarban volt. Először az orrát piszkálta, fél szemmel lopva odasandítva meg is nézte az eredményt, aztán a fülét kezdte el dörzsölgetni, végül vad fejkavargatásba kezdett. A többiek, akik körötte álltak, óvatosan hátrébb húzódtak, miközben a férfi előrelépett. Hatalmas ember volt, még felnőtt szemmel nézve is, itt aztán meg nem is voltak felnőtt szemek: Bence, mind közül a legnagyobb a maga tizenhét évével, a betört ablaküveg csörömpölése hallatán nyomban elszaladt.

A hatalmas férfi még egyet lépett előre, lépés közben óvatosan nehézkedve sánta, bottal segített bal lábára. Ő volt a puskás ember – így hívta a telepen mindenki, bár hívhatták volna a botos embernek is. Senki nem tudta, legalábbis a gyerekek közül senki, hogy miért puskás embernek hívják ezt az őszes hajú magányos férfit, akinek a házat egy jól sikerült rúgással sikerült Bencének úgy eltalálnia, hogy azzal kitörte az utcára néző páros ablak egyikét. Mindenesetre kellően ijesztő név volt ahhoz, hogy mind, akik a focipályán maradtak, retteggve nézzék őt.

Bence régen a grund egyik legjobbjára volt, de az utóbbi időben ritkán járt le focizni. Most viszont, nagyjából fél órával azelőtt, hogy a puskás embernek ki kellett volna lépnie a házából, felbukkant a kopott műfüves pályán. Két fagyizó, szőke lány jött vele a grundra, mindketten sokat vihogtak, és a köldökük kilátszott a haspólójuk alól. Bence láthatóan nekik akart játszani aznap, talán azért is kora délután ment le focizni, amikor nem a vele egykorúak között kellett izzadnia.

A sok kisgyerek, a tíz-tizenkét évesek persze örömmel fogadták maguk közé: mindenki vele akart egy csapatban lenni, szinte leverték a lábáról, úgy tolaodtak körötte. Ő pedig élvezte a hirtelen jött népszerűségét, és ezt nem is nagyon igyekezett palástolni, büszkén tekintgetett a lányok felé. Ők pedig látványosan élvezték a mókát, lassan, színpadiasan nyalták a fagyaltot. A fiúk közben focizni kezdtek. „Milyen csúnya, piros labda”, mondta az egyik lány, és mindketten nevettek. A gyerekek nem ismerték őket, valószínűleg most jártak először a telepen, de a focipályán biztosan. Ha nem is ikrek voltak, a ruháik, a hajuk, még a vihogásuk is tök egyforma volt. Aztán annyi különöztette meg őket, hogy egyikük fagyaltja lecsöppent a fehér nadrágjára. Pusmogtak valamit, utána még jobban nevettek. „Ne legyél már olyan disznó”, mondta az, akinek pecsétes lett a nadrágja. Bence velük nevetett, bár aligha tudta, min nevet, miközben félmeztelenül fel-alá rohangált a pályán, gólokat lőtt, irányította a kicsiket.

Igazi idilli hangulat volt, egészen addig, amíg az a fránya ablak be nem tört. Mert Bence megmutatta, hogyan lehet bal külsővel a felső sarokba csavarni a labdát. Pontosabban csak megmutatta volna, mert a labda csúnyán mellérepült, éppen a puskás ember házának ablakába. Erre nyomban odaszaladt a két lányhoz, „a kicsikre nem haragszik majd az öreg, menjünk”, mondta, és megragadta az egyik lány kezét. A másik ülve maradt, „gyere te is”, biztatta Bence. „Nem”, válaszolta ez a lány, de a fiú meg sem várta, mit válaszol, szaladt, és szaladt vele a szőke lány is a pecsétes nadrágjában.

Mindezt a puskás ember nem tudta. Ő csak a kisgyerekeket látta, és a szőke lányt, akinek nem volt pecsétes a nadrágja, persze a puskás ember számára ez nem számított különleges ismertetőjelnek, egy folt hiánya egy nadrágon nem feltűnő, csak azoknak, akik szembe tudnak vele állítani

egy másik, foltos nadrágot. Állt a férfi, a téren minden mozdulatlan volt, leszámítva a nem pecsétetes nadrágos lányt, aki felállt a fatörzsről, és óvatosan hátrébb lépett. Ahogy a férfi a kezébe fogta a csúnya, piros labdát, a lánynak valami színdarab jutott az eszébe, ahol egy koponyát fogtak éppen így, de nem ugrott be neki, hogy mi is volt az a színdarab, csak az, hogy a nyári színházban látták tavaly.

Állt a puskás ember tétován, előtte az a kisfiú, aki a legközelebb volt a házhoz akkor, amikor a bal külsőről elindult a labda. Mintha a csörömpölő hang, az utcaajtó nyikorgása, a puskás ember közeledő léptei odaragasztották volna erre a helyre. Állt a látható nagy zavarában, az orrát piszkálta, majd a fülét dörzsölgette, végül vad fejkargatásba kezdett, a többiek pedig szép lassan elszivárogtak a közeléből.

A férfi még egyet lépett előre. Még ott csörömpölt az üveg a fülében, de nem az ablakából, hanem a gyerekkorából. Épp így tört be az üveg Pflaum bácsi ablakán is valamikor, mikor is, negyven, ötven évvel ezelőtt? Amikor meghallotta a csörömpölést, és azt, hogy elnémul a fociaplya, tudta, mi történt. Ordítani akart először, szétzavarni a mocskos kis bandát, ahogy Pflaum bácsi tette, egyenruhában, egy rozsdás puskával a kezében, rozsdással, de ki tudja, talán olyanal, ami egyszer még el tud sülni.

Neki viszont se egyenruhája, se rozsdás puskája. Állt a botjára támaszkodva, nézte a kisfiút, akit egyre inkább magára hagytak a többiek. Ez a kis nyivászta gyerek, ez rúgta volna be? Hát majdnem elsírja itt magát. Biztos a többiek küldték előre őt, a legkisebbet, azzal, hogy ha verést kapnak, a legkisebb kapja, talán ő kevesebbet kap, mint a nagyobbak kapnának. És vállalta, vállalnia kellett, mert tudta, hogy ha nem vállalja, ők verik meg.

Falféher volt, de nem a haragtól. Salánki Misit látta maga előtt, és azt, hogy őt hogyan fenyegették veréssel, aztán Misit, ahogy állt a puskával hadonászó Pflaum bácsi előtt, és a rövidnadrágja alól lassan csorogni kezdett a pisi. És magát látta, vagyis magát csak hallotta, ahogy odaszalad, amikor Pflaum bácsi felemeli a puskát, „tessék hagyni a Misit, hát mit tetszik csinálni”, és ellöki a fiút, valami csattan, hasra esik, pontosabban az arcára, érzi a szájában a föld savanyú ízét, a gype keserű ízét, hallja a dörrenést, alatta Misi liheg, a pisis lábszárától nyirkos lesz az ő lába is, de nem, ennyire nem lehet pisis az a Misi, az ő lábából folyik valami, és már az égő fájdalmat is érzi, kitéptek a lábából valamit, jobban fáj, mint amikor a szomszéd kutyája megkapta a bokáját, a többiek szétszaladnak, csak a zokogó, üvöltő Misi marad ott, meg Pflaum bácsi, aki váratlanul öklendezni kezd, majd összecsiklik, és ő, a vérző, égő fájdalommal vált, meglőtt bal lábával.

Lenézett. A kisfiú még mindig ott állt előtte. Remegve, kezét az arca elé emelve, látszott rajta, hogy tapasztalt áldozat, tudja, mire készüljön, amikor egy haragos felnőtt közelít felé. Egyszerre elmúlt minden, Pflaum bácsi, Salánki Misi, a fájdalom, ami negyven, ötven, ki tudja, hány éve sajgott a sutává lett bal lábában. Még egy utolsót előrelépett, majd odadobta a labdát a gyerekek közé. „Ez a tiétek”, mennydörögte, aztán hátat fordított a fiúnak, a gyáván szétszéledő társaságnak, az egész térnek, csak a becsapott ajtó döngése jelezte a haragját – de hogy ez a harag nem nekik szól, nem a betört ablaknak, legalábbis nem ennek a betört ablaknak szól, azt rajta kívül senki nem tudhatta.

A grund kisvártatva újra a gyerekek zsvijától volt hangos. Hamarosan feltűnt a színen Bence is. De a gyerekek már rá sem hederítettek, a foltos nadrágos lány se jött vissza, a másik is eloldalgott. Bence állt egy kicsit a pálya szélén, kiköpött maga elé, valamit morgott maga elé, „csak egy csúnya, piros labda”, ezt a motyorgást hallotta volna bárki, aki a közelében van, de senki nem volt a közelében. Aztán megfordult, és elindult. Se őt, se a puskás embert nem látták többé a fociaplyán.

A rejtőzködő

(K.I.)

a város közismert különös figuráját
valójában senki sem ismerte
még én se aki barátja voltam
nem tudom a múlt idő ebben
az esetben mit jelent nem látok el
odáig ahol ő van senki se tudja hol
mire kimondom a jelen idő már múlt idő
árnyékát fölitta egy éjszaka a hajnal
megfeledezett róla szikár alakja
mintha egy XIX. sz-i orosz regényből
lépett volna élénk ilyen volt vagy
csak szerepet játszott ki tudja
kevesen tudták hogy költő titokban
tartotta verseit akkor miért írta meg őket
mert kikíváncoztak belőle de a versei elárulták
volna őt azt pedig nem akarta
magára csukta hát soha meg nem
született verseskönyvének fedelét
se név se cím

Szobavécé

a szobavécé a sarokban áll
hogy szolgáljon engem csak arra vár
diszkrét és készséges mint egy lakáj
könnyű neki hisz semmije se fáj
sör színű folyadék lötyög benne
egy angyal viszi ki reggelente
hogyha az anyagcsere rendbe' van
füttyörészve boldogítom magam
mert az élet véges nem végtelen
nem történhet meg minden rossz velem
bár a sörözöm igen messze van
néha odakanyarodik utam

régi híve vagyok Gambrinusnak
az ízlelőbimbók nem hazudnak
túl hosszúra nyúlnak az éjszakák
mintha az életemnél is tovább
hosszan a nemlétebe lógnának át
van egy gyakori lidérces álmom
amelyben valaki víz alá nyom
gyakoroltatja velem halálom

Elbocsátó üzenet

régóta gyanakodtam én hogy engedtl
a kelleténél talán korábban a zsarolónak
és nem azért bár lehet benne volt a döntésben
az is hogy megmentsd a szerelmünket
sokkal inkább magadat mentetted
szorult helyzetekben bármi áron a látszatot
a hűséges feleség nimbuszát amit rég
kikezdték a hétköznapiok a kusza vágyak
kisértések túsul estél ha akarnálak
se tudnálak megmenteni de már nem akarlak
és te sem szeretnéd ezt működik
a Stockholm-szindróma a szerelmi háromszögből
négyzetet csinált a kényszerűség
a tévedékeny szív már azt se tudni
ki kihez tartozik sírig tartó szerelem volt a miénk
lássuk be ez a sír már megásva így hát mindent
megbocsátva megköszönve együtt temessük el
drága halottunkat ennyivel tartozunk neki

Nutria-dal

Ebben a folyóban él egy kis nutria,
vérszomjas tenyésztők elől kell futnia;
vagyis hát nem pont a folyóban él,
oda csak beúszik néha-ha-lér'.

Ki akarta szegényt fúrni a hód.
Jól látszott rajta a nutria-kód.
Persze azt nem látjuk se te, se én,
se a kis rigó a fa tetején.

Több nutriaponton héderel ő,
délelőtt várja a méhlegelő.
És mikor a hold a folyóba hull,
harsan a nutria-koloratúr.

Ebben a folyóban él egy kis nutria;
lány, ezért van neki nutriapuncija.
S hogy ne kelljen többé futnia már,
a folyónál várja a nutriavár.

És mert ő nem egy túl értelmes lény,
zsákmánnyá lett egy bús péntek estén:
jóllakva, kábán a fűben henyélt,
s levadászta őt a fürge menyét.

Ebben a folyóban élt egy kis nutria,
menyét-karmok között ki kellett múltnia.
Csillag akart lenni, hullni akart –
írtam hát róla egy nutria-dalt.

Fájdalmas dal

A fájdalomban nincsen semmi jó,
a lelkemet nem erősíti meg,
s az ellenállóképesség se nő,
a fejfájástól anya síkideg,

de ennél sokkal rosszabb az, mikor
a szíve fáj, és ettől búskomor,
de egyáltalán mitől fáj a szív,
a bennünk zakatoló húsmotor?

És fájhat-e az erdő fáinak,
ha vihar szaggatja a lombokat,
és fáj-e a szívben a dobbanás,
és fáj-e a fejben a gondolat?

A varázsló

Bálint, a névrokonom, varázsló volt. Nem volt igazán sem tehetséges, sem szorgalmas. Zűrös élete mellett nem maradt ideje, hogy elsajátítsa a mélyebb tudást és több gyakorlást igénylő mágikákat, mint például azt, hogyan lehet a semmiből valamit, a valamiből semmit, emberből macskát csinálni.

De Bálint így is elég jól elboldogult. Nyugdíjas királyoknak, királynéknak és királynőknek otthon adó intézményben lépett fel. Oda nem kellett a bonyolult mágia. Elég volt, ha az idősek otthonában szigorú diétára fogott egykori uralkodók szegényes uzsonnáját fejedelmi lakomává változtatta. Így lett a cukros teából egzotikus koktél szívószállal és napernyővel, a párizsis zsemléből frissen sült ropogós cipó kacsapástétomos szüflével, a pár szem száraz kekszből pedig csokikrémes dobostorta selymes cukormázzal a tetején.

A visszavonult királyok, királynék, királynők szeme könnybe lábadt a finomságokat látva. Egyként ujjongtak, tapsoltak, és vetették rá magukat a tiltott gyümölcsre, azaz koktétra, cipóra, dobostortára. Bálint nem győzte fogadni a gratulációkat az előadása végén, névjegyét a visszavonult arisztokrácia kézzel kézre adta. Bálint nem élvezte a sikert, unta, túl könnyű volt elvarázsolni az előkelő közönséget. Így történt, hogy egyszer tényleg elvarázsolta őket. Ugyanolyan előadás volt, mint a többi: aggastyán királyi fők, előttük a tálcán csak jóindulattal ételnek nevezett dolgok. Bálint viccelődött, csinált pár trükköt, majd rátért a fő attrakcióra. Lendült a keze, ujjai a levegőben zongoráztak, elvonták a figyelmet, míg ő megszokásból mormolta azt a három varázsigét, amit ismert. De mielőtt még kimondta volna az utolsót, egy röpke pillanatra egy gondolat suhant át a fején. Mi lett volna, ha. Ha igazán tehetséges varázslónak született volna, ha nem csinált volna annyi mindent, csak a varázslással foglalkozott volna, ha nem érdekelt volna a pénz, a kényelmes élet, ha mert volna kockáztatni, mindent beleadni. Lehet, hogy akkor is elbukott volna, akkor is itt kötött volna ki. Megfáradt, múltba révedő tekintetek rengetegében, akik nem is rá kíváncsiak, hanem csak éhesek, éheznek az egykori nagyságukra, amikor még mindent megtehettek és mindent megehettek. Az evés szóra Bálint felocsúdott a merengéséből, elmondta az utolsó varázsigét, mosolyt erőltetett az arcára, és felnézett. Várta a tapsot, de az ezúttal elmaradt. A rászégeződő szemek furcsák voltak, nem acélkékek, nem smaragdzöldek, nem hidegrázóan borostyánsárgák vagy fátyolosak, vagyis ezek mind, de az alakjuk furcsa lett, olyan, mint egy kulcslyuk, vagy inkább egy macskaszem. A nemes arcélek kigömbölyödtek, bajusz- és szakállerdőbe vesztek. Bálint egy tuat szőrös cicapofával találta szemben magát. Hiába dörzsölte a szemét, a műsorra összegyűlt idős előkelőségek helyén egy alom ijedten nyávogó kiscica pislogott vissza rá. Próbálta összeterelni a riadt kisállatokat, hogy ellenmágiával próbálkozzon. De a mozdulataitól a nyivákoló jószágok még jobban megrémültek, és szétfutottak. Bálint pánikba esett. Nem ismert semmilyen varázslatot, sem kicsit, sem nagyot, sem olyat, amivel el tudta volna magát tüntetni, így kereket oldott.

Bár Bálint a varázsláshoz annyira nem értett, azért megvolt a magához való esze. Nem a legsötétebb erdő mélyébe vetette magát, nem kért menedéket a legmagasabb hegy csúcsára emelt kolostorban. Mert tudta, ott lehet a legjobban elrejtőzni, ahol a legtöbb ember él, tehát beköltözött a városba. Megfogadta, ha nem húzzák karóba, nem törik kerékbe, ha nem vágják le a fejét, ha megússza, akkor

felhagy a varázslással. Úgysem volt tehetsége és szorgalma hozzá. Ingyenc falatok elkészítéshez nem is kell varázslat. Tehát Bálint egy külvárosi fogadó konyháján kezdett el dolgozni. Élvezte, hogy ő saját kezűleg főzhet, süthet, habarhat, kandírozhat. Csakhogy a vendégek nem osztoztak Bálint örömeiben, nem kértek sem a kacsapástétomos szuffléjából, sem a cukormázos csokitortájából, egyszerű ételekhez szoktak, rántott húst, sültkrumplit, piskótatekerccset szerettek volna enni. A fogadó tulajdonosa könyörgött Bálintnak, ne bonyolítsa, nem kell ide fejedelmi vacsora, csak csinálja azt, amit kérnek. De Bálint a fejét rázta, neki elvei vannak. A tulajdonos kijelentette, akkor fel is út, le is út. Bálint az utcán találta magát. Előkelőbb éttermekbe nem mert jelentkezni, félt, hogy felismernék. Kisebb kifőzdékben dolgozott, de mindenhol kitették. A pénze pedig közben fogyott.

Amikor már csak egy árva lyukas bronz fityingje sem maradt, bármire hajlandó lett volna. Így jelentkezett receptírónak a *Boldogan éltek, amíg napilap Konyhatündér* rovatába. A főszerkesztő a próbamunkáját, a libazsíros kakukkfüves burgonyahasáb elkészítésének leírását, olvasatlanul dobta a kukába. Megveregette Bálint vállát, hogy akinek ilyen jó a fantáziája, az ne pocsékolja kajára, komolyabb téren kamatoztassa, és beosztotta Bálintot a *Borzalmak Kicsiny Kertjének* csúfolt rovatához. Így Bálint tudósított arról, hogy K. János és K. Júlia kiskorúak előkerültek a legsötétebb erdő mélyéről, hogy ott milyen rémségeket tettek velük, illetve az átélt borzalmak hatására a két gyerek milyen rémtetteket követett el, kemencében megsütötték a megmentőjüket, szállásadójukat és későbbi fogvatartójukat, V. Boszorkányt. Bálintot a horrortörténetből leginkább a helyszín ragadta meg, a mézeskalácsból készült ház. Írásában az épülethez szolgáltatott egy alaprajzot és egy útmutatót, hátha valaki otthon vagy otthonául el szeretné készíteni. Címlapsztori lett. Ezek után a főszerkesztő neki adta a következő ígéretes esetet, Bálint készíthetett exkluzív interjút T. Pirossal. Az iskoláslányra egy hetes széleskörű kutatás után találtak rá, a legsötétebb erdő mélyén. Bálint kétkedve hallgatta a beszámolóját, nem tartotta túl életszerűnek az emberruhába bújt fenevad történetét, és azt sem, hogy az ordas képes lett volna egy egész öregasszonyt elfogyasztani. Így inkább T. Pirost arról kérdezte, mit vitt az idős rokonának. Így született meg az írás, amivel Bálint befutott: *Mit tegyünk a piknikkosarunkba, ha farkaséhesek vagyunk?* Később ez lett a receptkönyvének a címe is. A mű több hónapig vezette az eladási listákat, több kiadást megélt, és Bálint még egy tucat folytatást írt neki. Bálint újra sikeres lett, ami persze azzal is járt, hogy a törvény megtalálta. Mégsem ítélték el. Az arisztokrácia többszörösen is hálás volt neki, egyrészt, mert megszabadította őket a felmenőiktől, így már nemcsak a fele, hanem az egész királyság felett uralkodhattak, másrészt a főrendek nem sokat változtak, továbbra is imádták a hasukat, így Bálint szakácskönyvét is. Bálintot nemcsak királyi kegyelemben részesítették, hanem lovagga is ütötték.

Bálint nem élvezte a sikert, unta, úgy érezte, túl könnyen varázsolta el a közönségét, és még mágia sem kellett hozzá. De már túl öregnek érezte magát, hogy valami újba kezdjen, hogy elvei szerint éljen, hogy éljen. Vagyonát egy ingyenkonyhára hagyta, ő maga pedig beköltözött a legmagasabb hegy csúcsán a lebontott kolostor helyén kialakított idősök otthonába. Bálint jól túrta az ottani magányt, az állandó szelet, a hideget, egyedül az ellátással voltak gondjai. Ugyanis az egykori kolostor szerzetesei üzemeltették az intézményt, a konyhát cseppet sem lehetett változtatásnak nevezni: reggelire, ebédre, vacsorára mindig ugyanazt adták, száraz kenyeret és vizet.

Egyik este Bálint a nagyteremben ült a többi öreggel, várták a vacsorát, jöttek a szerzetesek, kiosztották a tálakat és poharakat. Bálint undorral nézte maga előtt a tányért és a tartalmát. Kísértésbe esett, hogy megszegi a fogadalmát. De ekkor felcsapódott a terem ajtaja, és belépett rajta egy cilinderes, csupavigyor alak. Mélyen meghajolt, és bemutatkozott, ő Őz, a nagy varázsló, azért jött, hogy napfényt csaljon a szívükbe, először is a szegényes kosztjukat fogja fejedelmi lakomává változtatni, mert az örömök itt, a földön a teli hassal kezdődnek, jegyezte meg, és már hevesen gesztikulált is a kezével, az ujjai a levegőben zongoráztak. Bálint elmosolyodott, nagyot nyelt, és megnyalta a szája szélét. Meglepődött: nyelvét hosszú szőrszálak csiklandozták.

Sok kis részletből összeálló egész

Történeteink úgy fonódnak egymáshoz és kötnek össze bennünket, mint ahogyan az erdők fáit láthatatlan és titkos szálakként kapcsolják össze a gyökereik. Erős kötelékeként szembesítenek magunkkal, korábbi és későbbi arcainkkal, a körülöttünk élőkkel s a tőlünk távol levő szeretteinkkel. Összekötnek és szétválasztanak. Egyszerre tanítanak elfogadni az összetartozásunkat, akár csak a köztünk levő távolságokat, s magát az elfogadást és az elengedést.

Katya Balen *Október, Október* című 9–12 éveseknek szóló ifjúsági regénye egy tízéves kislány történetén keresztül ábrázolja érzékletesen a családi történetek egymásra rétegződéseit, a titkok egymásba simulását, azt, ahogy azok fokozatosan elfedik egymást, hogy időnként mégiscsak átsejljenek egymáson leleplezve, felfedve az elrejtett történettöredékeket. Katya Balen könyve egy roppant izgalmas történet napjaink Angliájából egy kislányról, aki egy erdőben él az apukájával, távol a nagyvárostól, ahol az édesanyja lakik.

Minden érzékszervünket mozgósítja a regény. Előtérbe kerül az érzetek megléte és hiánya. „Az erdőben meghallom egy denevér hangját, és pontosan meg tudom állapítani, melyik fát választotta otthonául. Elkapom az eső illatát a levegőben, a hóét is, mielőtt leesne. A faluban az érzékeim összeomlanak, és minden inger, ami ér, csak egy kósza sikoly” – meséli Október (41). Az érzékletes képek az olvasóban is felidéznek a tél, hó, tűz, föld illatát, a jeges víz hasító érintését, az erdő, fák, folyó, vadak, tűz és a szél hangját. Kiváló kontrasztot teremt azzal a regény, hogy párhuzamosan láthatjuk az erdőben élők harmonikus és szoros összekapcsolódását a természettel, másrészt a nagyvárosban élők életterének szürkeségét, sivárságát, hogy számukra a természetes környezetbe eljutás, a természettel a találkozás a távolságok legyűrése révén lehetséges.

A kötet címe a főszereplő lány nevét szólaltatja meg. Ismételve, ahogy az apa szokta mondani. E különös név eredetének is megvan a története: „apa azt mondta, hogy ő és a nő, aki az anyám, mindenféle nevet körbehajigáltak a szobában, de mind visszapattant a falról, és nagy puffanással a földre esett, egyiket sem érezték jónak. Aztán visszahoztak az erdőbe, és akkor a tűzhasú tűzhely, a madarak, a borzok, a hulló levelek azt mondták, és Apa is azt mondta, hogy *Október*, és ez a név repült” (20). E név egyszerre jelent szabad szárnyalást, lágytságot és erőt. E tulajdonságok fokozatosan mutatkoznak meg az egyes jelenetekben, miközben a kislány folyamatosan keresi és kutatja a múlt legkülönfélébb történettöredékeit. Azokból igyekszik építkezni, amelyeket talál a földben, a fák, a tárgyak és az emlékei között. Ezek pedig úgy ölelik körbe, mint a kisgyerekkori kedves ruhadarabjaiból összevert takarója: „Az ágyamon van egy háromszögekből varrt patchwork takaró; a szöveháromszögek mind a régi ruháimból, pólóimból, pulcsijaimból és nadrágjaimból vannak. A kis darabokból valami új egész lett, és én nagyon szeretem, ahogy a múlt történetei egymáshoz varrva rám terülnek” (18). A megtalált élet-töredékek viszont csak akkor kerülhetnek a helyükre, ha a hiányzó történetrészek is megvannak.

Az erdőben Október és az apukája ki vannak szolgáltatva a természet erőinek, miközben olyan összhangban élnek a környezetükkel, ami ma nagyon keveseknek adatik meg. Házuk az erdő mélyén rejtőzik, amelyet még a kislány születése előtt épített az édesapa. Ritkán találkoznak emberekkel, csak akkor, ha évente egyszer elmennek a legközelebbi faluba megvásárolni a legszüksége-

sebb dolgokat, illetve a szomszédokkal, ha átmennek hozzá tejért vagy sajtéért. E lánynak nincsenek osztálytársai és játszópajtásai. Otthon tanul az apukájával, akivel harmonikus és szeretetteljes a kapcsolatuk. Az erdő az otthona, ismeri az erdő fáit, azok folyamatos változásait, az ott élő vadak rezdüléseit, szokásait és történéseit. Szeme előtt zajlik, bontakozik ki a születés, az élet és a halál megannyi története. „Az erdőben lakunk, vadak vagyunk” – hangoztatja többször is büszkén (11). Az *erdőmagány* kifejezésen keresztül mondja el, mi mindent jelent neki az erdő „ez az az érzés, amikor egyedül vagy az erdőben, nyugodt vagy és boldog, biztonságban érzed magad”(15).

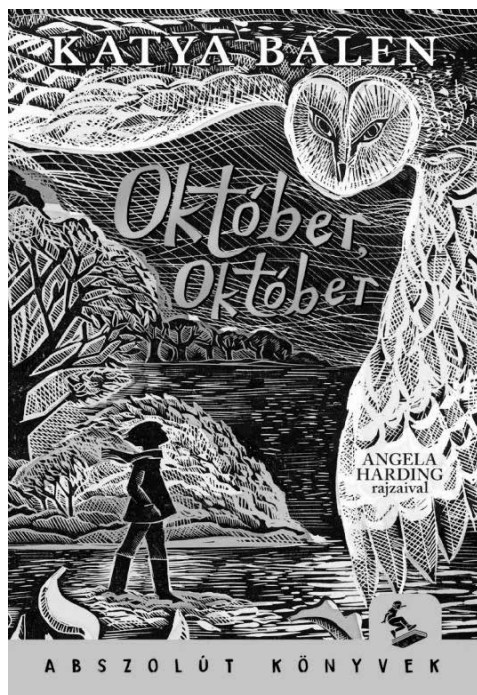
Identitásának legfőbb vonását ragadja meg ezzel, ami egyszerre jelöli az ezzel a vállalt életformával járó szabadságot, a vadon törvényeinek tiszteletben tartását és az aszerinti életet.

Bizonyos értelemben az ember és a természet vélt és tényleges szabályainak, illetve törvényeinek megszegése okozza ezt a felfordulást, ami kikerülhetetlenül a dolgok és a szereplők közötti viszonyok újrendeződését vonja maga után. Az ősz és a tél a visszahúzódás, a pihenés, az elrejtőzés, a tetszhalál ideje, melyeket a tavasz követ, mint a megújulás és az újraéledés korszaka. Az erdő lakóihoz hasonlóan a regény főszereplője is kénytelen a korábbi életétől elköszönni, elmélyedni, átgondolni és megérteni a vele történeteket, így azokat is, amikről és akikről korábban nem volt hajlandó tudomást szerezni. Meghatározó a párhuzam Október, a főszereplő kislány és az édesapa tiltása ellenére megmentett kisbagoly története között. Az árva, magára maradt bagolyfióka megmenekülése tulajdonképpen a természet törvényének megszegése árán történik: meg, miközben nem lenne szabad beavatkozni a természet rendjébe, e kisbagoly mégis csak így kap esélyt, hogy felnevelkedhessen és visszatérhessen a természetbe. Október is elveszítette kiskorában az édesanyját, amikor az visszament az erdőből a városba. A kislány onnantól kezeli nem létezőként. Viszont kénytelen átlépni a saját leszövegezett szabályain is, és szembenézni az anyjával. Októbernek szembesülnie kell azzal is, hogy a titkok felfedésének és a megtalált történettöredékek beillesztésének kikerülhetetlen feltétele a megbocsájtani tudás, hiszen a mások és az önmaga tetteinek megértése, elfogadása nélkül egyre csak növekszik és mélyül benne és a körülötte levők között a szakadék és távolság. Valójában e szembenézés segíti megérteni és elfogadni az embereket és önmagát, illetve ennek köszönhetően lel barátokra és önmagára, így válhat számára teljessé a világ.

Az *Október, Október* kalandokkal teli és fordulatokban gazdag regény, amely nagyszerűn szemlélteti, hogy az apró rezdüléseknek, mozdulatoknak, a feltörő emlékeknek milyen nagy súlya lehet, mennyi minden következhet belőlük, s mennyire sok további fordulatnak és szerteágazó történetnek válhatnak a forrásává. A titkok leleplezése nemcsak elkerülhetetlen, hanem mindannyiszor tükröt is tart a szereplőknek.

Katya Balen regénye óhatatlanul arra készíti az olvasót, hogy a saját történetének darabkáit is elkezdje megkeresni, és egymáshoz illeszteni, mint törött cserpeket, amelyekből talán összeállhat az elrejtett teljes egész.

Katya Balen: *Október, Október*, ford. Rét Viktória, Pagony Kiadó, Abszolút Könyvek sorozat, Budapest, 2023

Pagony Kiadó, 2023

Grendel, a posztmodern realista?

I.
(*Hogyan lesz posztmodern egy író?*)

Grendel Lajos írásainak a kezdetektől olvasója voltam, szlovákiai rokonaink 1968-tól előfizették nekünk az *Irodalmi Szemlét*. Ha volt benne Grendel-írás, azzal kezdtem: tetszett, hogy más, mint az akkoriban szokásos szövegfolyam – miközben mintha nem különbözött volna a folyóiratban közölt más írások karakterétől. Így utólag egyet tudok érteni Tóth Lászlóval, aki az összegyűjtött novellák kötetének utószavában azt írta, hogy az induló író hangütése „ütött el kora novellisztikájának tisztos teljesítményeitől”¹. Írói technikája, szövegépítése valóban beleillett az akkori közegbe, pályakezdő olvasóként én is ezért tudtam olyan könnyen olvasni.

De túl ezen: valamiként mégis más volt. Elevebb, frissebb, az akkori világot tekintve „maibb”. Az elbeszélések nem a múltból szóltak, de nem is arról a jelenről, amelyet előre meghatározott módon kellett látni. Aztán regényei még határozottabban megmutatták, miben is más, mint a korabeli felvidéki elbeszélők úgy általában: kitágult bennük az idő, múltjuk éppolyan jelenvaló volt, mint ahogyan jelenük is mintha a hajdani világot formálta volna újra. Ebben a közegben jelent meg a nehéz történelmükben evickélő kisvárosok ember-dzsungele, amelyben a különcök számítottak átlagosnak. Hőseit nem lehetett egészen komolyan venni: esettségük ugyanannyira volt tragikus, mint nevetségés, antihősök voltak, akiket folyamatos vétküket látva is föl kellett menteni, mert olyan erők játszottak velük, amelyek nem engedték, hogy mások le-

gyenek, és ezért bűnösnek sem lehetett őket mondani.

És ha a régiók kiérdemelték az írói amnesztiát, akkor kijárt ez a kortársaknak is. Volt ebben valami a feudális jogrendből, amelyben az elvben rémítően súlyos büntetések viszonylag ritkán kerültek végrehajtásra, mert a bírókat korlátlan kegyelmezési jog is megillette. Egyáltalán: ember ne ítélkezzen ott, ahol a történelem hoz statáriális ítéleteket. Ez a gondolkodásmód sejlett föl a mind teljesebb grendeli világban, ahol az empátia legyűrte a moralizmust. Ez azonban nem jelentette, hogy maga a moralitás semmisült volna meg, nem hajlott relativizmusba vagy cinizmusba. Grendel válasza – még az olykor valóban cinikus hőseivel szemben is – az irónia volt. Mi más is lehetett volna? Ahol a forradalmat ellenforradalomnak kell nevezni, ahol a konszolidáció az agresszív és eszeveszett ostobaság rémuralmának helyreállítását jelenti, ahol nincs helye a mindennapokban annak a rendnek, amelyre az életnek épülnie kellene, ahol az ellenállás csak önpusztítás lehet, ott jószerevel az irónia őrizhet meg valamit az erkölcsből: mert nem fogadja el az erkölcstelenség uralmát. A kiszolgáltatott, védelmi eszközeitől megfosztott ember utolsó esélye, ha kiröhögi, kineveti, megmosolyogja a fölötte diadalmaskodókat. Amíg képes erre, addig megőrzi fölényét. Ha tehát nem akar a sorsába belepusztulni, akkor mosolyognia kell.

Grendel és családja életútját később megismerve azt kell gondolnom, hogy jóval azelőtt ironikusan viszonyult a világhoz, mintsem tudott volna arról, hogy egyáltalán mi az irónia. Felneve azonban azt is meg kellett tanulnia,

1 In. Grendel Lajos: *Összegyűjtött elbeszélések*. MMA Kiadó, Bp. 2023. 661.

hogy a történelmet, az emberi élet egyik legkomolyabb tényezőjét, nem szabad komolyan venni, mert mérgező – de valamit mégis kell kezdeni vele.

Az ember evolúciójának sajátos anatómiai vonása, hogy az arcizmok szinte ugyanúgy mozognak, amikor valaki sír, mint amikor nevet. Némi távolságból a kettő könnyen összekeverhető. Az ifjú- és férfikorát élő Grendel életének keretét adó „rendszerben” a legszomorúbbnak is kötelező volt a vidámság: a szomorúság ellenséges magatartásnak minősült. Boldogtalanok lenni a boldogságot és még boldogabb jövőt hirdető világban azt jelentette, hogy aki így érez, az belegabalyodott az imperialisták negativista gondolati uszályába, az, ne adj isten, még egzisztencialista is lehet. Ez nem vics, a (cseh)szlovákiai magyar irodalomban a kora hetvenes évek nagy tisztogatási hullámában az olyasfélék, mint Grendel, Tóth László, Varga Imre és társaik (az akkoriban nevezetes *Egy szemű éjszaka* köre) meg is kapták a maguk szegyenbélyegét. (Ahogyan más országok hasonlóan érző írói-gondolkodói is megkapták a maguk hasonló bélyegét.) A hatvanas évek perzekutor-esztétái kedvtelve minősítették egzisztencialistának az ideológiai szempontjaiknak nem tetsző gondolatokat megjelenítő írókat, művészeket. Ez ártatlanabb volt, mint a kommunista mozgalomban három évtizeddel korábban uralkodó „trockista” jelző, mert nem járt életveszéllyel. Annnyiban azonban hasonlított, hogy a szerencsétlen néhai trockisták éppolyan hermetikusan el voltak zárva a trockizmustól, ahogyan a későbbi, állítólagos egzisztencialisták az egzisztencializmustól.

A hetvenes években a terminológiai eljárás új fuvallataiban az elvárt irányvonaltól különböző írói törekvések a posztmodernség címkéjét kapták, amit, ahogyan az a művészetek történetében rendre előfordul, nem megbélyegzésnek érezték, hanem örömmel fogadtak: kifejezte azt, hogy mást akarnak, mint amit várnak tőlük. A kifejezés kifejezett előnye volt, hogy alig tudta valaki, mit jelent (akik tudni vélték, azok nagy része is rosszul tudta). Az viszont biztos volt, hogy posztmodernnek

lenni a „szocialista realizmus” tagadását, azzal együtt magának a szocialistának nevezett kommunizmus tagadását is jelentette. A fogalmak e zavarosában a rendszerrel nem szimpatizáló Grendel így megkapta, és szívesen vállalta is posztmodern besorolását.

E téren mit sem számított, hogy valójában egyetlen olyan oldalt sem írt életében, amely a posztmodernség poétikai kritériumainak megfelelt volna (hacsak szemléleti ironiáját nem tekintjük annak). Így lehetett Grendel életművének recepciója ékes példája annak, hogy a posztmodernség ebben a közegben nem esztétikai, hanem ideológiai-politikai fogalomként lett használatos.

Hogy ez mit jelentett a pártállam fennállása idején, és mit a demokráciákban, az más kérdés, de érintőlegesen kell róla néhány szót szólni. Mindenekelőtt azt, hogy szinte megjelenése pillanatában összekapcsolódott a nem irodalmi ellenzékiességgel, vagyis az antikommunizmus egyik alapjául szolgáló neoliberális világgéppel, amelyből bő évtized múlva már politikai ideológia lett, amelynek árnyékában hirdetői befogadták az egykori eszmei főellenséget jelentő, időközben magukat újraértelmező új-generációs posztkommunistákat. E közeledést segítette az egykori proletár internacionalizmus örökébe lépő globalista üdvtan – mint lehetséges közös nevező –, de ez már nemcsak ideológia, hanem tömény pártpolitika.

Grendel minderről nem volt hajlandó tudomást venni, és megmaradt írónak.

Mi több: megmaradt realista írónak – a (fenti értelemben vett és utóbb annak jegyében szerveződött) posztmodern íróközösségben. A sajátos (cseh)szlovákiai viszonyok közt is kialakult az ottani magyarságot megosztó törésvonal – de ez sokban más volt, mint ami a magyarországi szakadást jellemezte. Grendel klasszikus liberális szabadság- és egyetemességszménye is más volt, mint itthoni irodalmi barátaié az 1990-es nagy átalakulás után: megőrizte szellemi természetét, és nem silányult a politikai ideológia harci bunkójává. Számára a klasszikus liberalizmus gyökereiben nemzeti liberalizmus volt, ennek jegyében volt anti-

kommunista, küzdött a művészi szabadságért, a provinciális kirekesztés és elutasítás ellen, és ragaszkodott irodalmi minőségszempontjához. E téren más úton járt, mint itteni íróbarátai. A szellemi-irodalmi élet átpolitizálódása után azonban korábbi irodalmi barátságai határozták meg az ő politikai fölcímkezését is. Poétikai besorolásáról viszont a későbbiekben a politika minősítése döntött: így lett az ún. posztmodern nagymesterei és aprószejtei közt Grendelből középszent.

Az eddigiekből talán már látható: irodalmi táborba sorolásába egy csak látszólag irodalmi tényező is beépült. Grendelt, a szuverén és következetes alkotót és gondolkodót személyes kapcsolatai máshova kötötték, mint poétikája, írásművészete – de ez az ellentmondás nem-hogy rendezhetetlen, többnyire kimondatlan is maradt. Egyfelől Grendel pegazusát boldogan bekötötték a posztmodern istállóba, másfelől nem is akarták kivezetni onnan, mert a nemzeti mártírológia elvárásaihoz mérve nem érezték igazi „kisebbségi magyarnak”.

Az életmű természetes erővonalainak valamiféle ideológiai megfontolásból való félreértelmezése vagy torzítása nem kivételes eset. Mikszáth Kálmán példájának említése Grendel szépírói működésével kapcsolatosan különösen indokolt lehet. Az ő átcímkezésének példája modellértékű, és jellemző az irodalomtörténet történetének egy szakaszára. Király István, a pártállam talán legnagyobb befolyású, ennek ellenére is kiváló irodalomtörténész tisztelte és becsülte Mikszáth életművét. Hogy beépítse a hatályos kánonba, bebizonyította róla, hogy kritikai realista író volt. Maga a fogalom azért született, hogy lépcsőfok legyen a csúcs, azaz a szocialista realizmus magaslatára vezető úton. Mikszáth tehát megmenekült, mert zseniális író volt, ezért szükség volt rá – és így könnyebben ki lehetett ejteni a hagyományból a jóval szerényebb tehetségű Herczeg Ferencet, aki

részbeni Mikszáth-epigonként sem lehetett se „kritikai”, se „realista”².

A fenti modell kései változatát ismerhetjük fel abban, ahogyan Grendelből „posztmodern” író lett: ez nem írói életművének természetéből következett, hanem arra épült, hogy pályakezdésének kezdeteitől másként gondolkozott a világról, mint a vezető irodalomideológusok. Ez elég volt ahhoz, hogy az irodalmi ellenzéki (csendes) képviselője legyen, s e minőségében a sajátos, eredeti értelmétől eltérő jelentésben használt „posztmodernség”-hez sorolódjék. Annál is inkább, minthogy társadalomképére, a magyarságról és Európáról, általában véve az irodalomról vallott nézeteinek elmélyítésére és kifejtésére igen erősen hatott Mészöly Miklós – akit a hazai posztmodernség atyai mesterként tisztelt (őt követve került Grendel 1990 után a pártpolitikában balliberálisnak nevezett politikai tömb oldalvérére). Így viselte a posztmodernség egyfelől kitüntetőnek, másfelől jogfosztónak számító bélyegét Grendel – akinek 1979-ben megjelent első novelláskötetének ez az utolsó sora: „Nem lehetek irgalmas magamhoz.”³ A kérdés pedig az, hogy ez az egész életművet végigkísérő erkölcsi szigor milyen viszonyban áll a posztmodernség kedvelt relativizmusával.

II.

(Még mindig nem az irodalomról)

Grendel még kisgyerek volt, amikor középpolgári családját, megfosztva tisztességtől, Léva (a szülőváros) centrumából a perifériára száműzték. Hatékony lecke volt ez arra vonatkozóan, hogy az ilyesmit is ki lehet bírni (más kérdés, hogy milyen áron). Mindenesetre ez volt az első kemény üzenet azt illetően, hogy mit jelent a Kárpát-medencébe születni – azzal súlyosbítva, hogy magyarként...

Egy gyermek elsősorban és természetesen gyermek, aki (amíg nem éri fizikai szenvedés, és van mit ennie) a tudatlanság paradicsomá-

2 Ezen az alapon Jókai is minősülhetett volna kritikai realistának, mert pl. *Az arany ember*ben nemcsak a korrupciót bírálta, hanem Balzac Vautrinjével egyetértve Krisztyán Tóddal elmondatta, hogy minden tulajdon lopás, ahogyan a *Fekete gyémántok* vagy a kései, kevésbé ismert művek társadalomképében is erőteljes kapitalizmus-bírálatot fogalmazott meg.

3 Uo. 137.

ban akkor is boldog lehet, ha felnőtt szemmel nézve gyalázatos a sorsa. De az ebben a boldog korban észrevétlenül elszenvedett élmények felnőttként új értelmet kapnak. Az eszmélkedő Grendel számára sem volt kétséges, hogy milyen gyalázatos dolgok történtek szüleivel és vele is. Kiűzettek valahonnan, ahol természetes helyük volt.

Számára ez a száműzetés a maga közvetlen jelentésén túl modellje lett minden más kivettségnek – ahogyan az erre adott reakciók is modellé váltak, mind egyéni, mind közösségi értelemben. A kiszolgáltatottság, jogfosztottság, majd a másodrendű állampolgárság elviselése sajátos képletet eredményezett. Egyfelől kialakította a megmaradás érdekében való megalkuvás készségét, másfelől a közösség egészében is kifejlesztette a „Stockholm-szindrómát”, az elnyomó-tűszul ejtő hatalom szempontjainak (legalább részleges) elfogadását. Ez kellett annak túléléséhez, ahogyan többségből kisebbség, a polgári kultúra és civilizáció értékeiből tehetetel lett, ahogyan a jogból már csak a jogfosztottság maradt, ahogyan a tisztesség és az emberi méltóság polgári csökevénynek minősült – és így tovább.

Grendel ilyen világban élt, ha nem is ebbe született, de ebben nőtt fel: vagyis ezt kellett volna normának tekintenie. Megmaradásának is alapvető feltétele volt, hogy ennek megfelelően kellett élnie, és úgy tennie, mintha ez lenne a világ természetes rendje – miközben tudta, hogy nem az. Hazudni nem akart, és nem is tudott – de hallgatnia kellett, már csak azért is, mert tudta, ha mégsem ezt tenné, akkor sem hallhatná meg a hangját senki. Nem szólni, nem hallani – ezt kikényszerítette a hatalom, de arra már nem volt képes, hogy a látást is betiltsa. Mi maradt hát Grendelnek, olvasóinak, közösségének, a normálisoknak, tehetségeseknek, lényeglátóknak, sok millió csehszlovák, közép-európai, a diktatúrának alávetett állampolgárnak (ráadásul magyarnak), ha meg akarta őrizni önbecsülését és önazonosságát (nemcsak a nemzetit, hanem minden más ideérthető személyiségjegyét), mert az identitás

megőrzése éppolyan létfeltétel, mint a mimikri képessége?

A *ius murmurandi* egyik változataként: maradt a fölényes ironia, avagy az ironia fölénye, amelyben (minden kétségünk ellenére) a tájkunkon kialakult sajátos posztmodernség közös nevezőjét láthatjuk. De ott volt ez már korábban is: a régiós groteszkben (Örkény István), vagy Páskándi Géának az „abszurdoid”-ról vallott elképzelésében is. Közhely, hogy míg az akkor nyugatnak nevezett világban az abszurditás alapvetően fogalmi-közérzeti élmény, a szovjet birodalomba kényszerített Közép-Európában mindennapi valóság, tapasztalat, tömegélmény volt, ami szétzilált és relativizált hagyományos értékeket, magatartásformákat. Nem organikus folyamat volt ez, hanem a hatalmi erőszak következménye: a hatalom elvette alávetettjeitől az önmagukért vállalt felelősségüket: ez Grendel szinte minden hőséneke alapvető problémája. Műveinek feszültségében mindig ott van az ellentmondás, hogy a személyes és kollektív önfelmentés így kierőszakolt reflexét nem lehet nem tudomásul venni, de elfogadni sem.

Grendel szinte azzal egy időben, hogy írni kezdett, rögtön fölismerte: amikor Novotný és Husák rendszerében élve mások életének motívumaiból építkezve mond el történeteket, akkor ez a közérzet-irodalom a maga életét éli. (Ezért volt kompatibilis a már százszor emlegetett posztmodernséggel.) Ezért épített ártatlannak tűnő szövegeibe az akkori közegben hajmeresztő mondatokat. Ezek a legszigorúbban történeteiből következő helyzetekhez kötődtek, és csak eredeti helyükről kiemelve derülhetett volna ki róluk, hogy valójában robbanótölteteket rejtenek. Első novelláskötetének záró darabjába például ilyen mondatok kerültek: „Gondoljatok arra, hogy egyszer ennek is vége lesz. Újra szabadok lesztek. Csak rajtatok múlik.”⁴ Ez az eligazítás intézeti gyerekeknek szól – de hát tudhatjuk Móricztól, Musiltól, Ottliktól, hogy egy kollégium, iskola, cöggeráj mindig önmagán túli képlet: hatalmi rendszereké. Amelyek fennmaradását éppen ezért kell kétségbe vonni, mert örökkévalóan stabilnak

4 Grendel: *Hűtlenség*. GLÖ, id. kiad. 136.

mutatják magukat – és Grendel a maga realista eszközeivel pontosan ezt teszi. Ahogyan ezt tették a számára sokat jelentő cseh irodalom és film jelesei, Hrabal és Kundera, Forman és Menzel. (A legtöbbet persze nem ők, hanem Mészöly Miklós – akinek írásmódját sohasem próbálta követni.)

Ebbe a szellemi áramlatba illeszkedett életműve, amelyben elejétől végéig azzal küszködött, hogy megkeresse, miként lehetne másként élni, és amelyben nem kellene úgy gondolnia, hogy „az élet abszurd és amorális, bűnbánatnak semmi helye.”⁵

---

5 Grendel: *Kobaltkék messzeség*. GLÖ, id. kiad. 445.

Történelmi emlékezetünk szürkés-fehér foltja

Csehszlovákia (Dél-Szlovákia) 1968-as magyar megszállása Grendel Lajos és Nagy Gáspár műveiben

1968. augusztus 20-án, befejezve rokona-inál, Nagykanizsán töltött nyaralását, Nagy Gáspár az esti vonattal leendő főiskolája városába, Szombathelyre utazik. A vonatot a város közelében megállítják, az utasokat átszállítják buszokra, és órákon át feszülten várakoznak. Nem értik a helyzetet. A busz előtt orosz és magyar géppisztolyos katonák strázsálnak, előttük pedig hosszú sorban szovjet tankok vonulnak.

1968. augusztus 20-án a Varsói Szerződés országainak csapatai – Románia részvétele nélkül – megszállják Csehszlovákiát. Este 11 órakor a magyar honvédség a legnagyobb titokban megkezdi a „Zala hadműveletet”. A zalaegerszegi 8. számú gépkocsizó hadosztály bevonul Dél-Szlovákiába. A történelmi magyar nyelvtérület határát nem lépik át. Losoncot 21-e hajnalára a rétsági tüzérezred foglalja el. Az intervenció és a helyőrségek kiépítése néhány város kivételével konfliktusmentesen zajlott.

1968. augusztus 21-e reggelén szülővárosában, Léván Grendel Lajos a tankdübörgést hallva barátjával elindul, hogy megnézzék az orosz megszállókat. Legnagyobb meglepetésükre szovjet-oroszok helyett magyar katonákkal találkoznak. Bizonytalanul, gyanakodva méregetik egymást, értelmezhetetlen a helyzet.

Különös összjátéka a sorsnak, hogy a határ két oldalán 24 órán belül két, szinte azonos év

járatú fiatalember ugyanazzal a nagytörténettel találkozik.

Nagy Gáspár 19 éves. Katolikus középparaszti család sarja, pannonhalmi diák, tehát priuszos, a szombathelyi főiskolára – protekcióval is – csak másodszorra veszik föl, népművelőkönyvtár szakra. Ahová azok a tehetséges és kiváló tanulmányi előmenetelű diákok még bekerülhetnek, akik előtt a bölcsészkar ideológiai okokból bezárja kapuit. Költőnek készül.

Grendel Lajos húszéves, matematika–fizika szakon elkezdte az egyetemet, de abbahagyta, szeptembertől újrakezdi, de már magyar–angolon. Nyáron Léván teng-leng, meg az év eleji reformmozgalom szellemében ifjúsági szervezet megalakításában szervezkedik. Írónak készül.

Mindkettőjük világszemléletét, gondolkodását alapvetően meghatározza a hatvannyolcas év. Grendelét hatvannyolc első fele, a prágai tavasz reformszemléletéé, melyet az augusztus 21-i katonai megszállás brutálisan lefejez, hogy utána két évtizedre a husáki sötétkorszak következzen. Nagy Gáspárét a „testvéri tankok” bevonulása, a magyar részvétel szégyene rendíti meg.

Augusztus 20. és 21. sorsfordító napjait később mindketten irodalmi művekben is földolgozták.

A történet 1.

Nagy Gáspár 1991–93-ra datálja a *(le)gény-részlet* című hosszabb elbeszélésének a megírását, mely az *Augusztusban, Ludvik Jahn nyomában* című kötetben 1995-ben jelent meg, további három, a prágai tavasz előtt tisztelgő írása mellett.

Az egyes szám első személyben előadott történet szerint egy dunántúli kisvárosban az előfelvételis diák a nyaralást arra akarja használni, hogy erotikus képzelgéseit után végre valóságos lányokkal is megismerkedjen. Sikerül, szerelme szintén priuszos, 56-os apja börtönbe került, és ott halt meg, a lány nem tanulhat tovább. A rádióból időnként komor hírek hallhatók a Varsói Szerződés katonai vezetőitől, de egyelőre fontosabb a helyi foci, meg a tévében közvetett táncdalfesztivál döntője (bunda itt és ott). A fiatalember szabadsága a már említett utazással folytatódik (kb. az elbeszélés kétharmada), s innentől a líraian finom, ironikus tónust föl váltja egy mikrorealista, publicisztikusabb retorika: a buszos várakozás zsánerei lesújtó képet mutatnak a közemberről (zabál), a médianyilvánosságról (előttük tankmenet, a rádió pedig káprázatos tűzijátékról számol be, és a táncdalfesztivál nyertes dalait sugározza), de a főiskola portása és némely diáktársának dühe a tisztán látókat is jelzi. A főiskola előkészítő – átnevelő – táborában pedig egy propagandista kádernő személyében találkozik a párt direktíváival, és az eltévelyedést megelőzendő, egyelőre csak fenyegetéssel megelőzött megtorlással. A fiatalember ez alatt a néhány nap alatt hirtelen felnő, felnevelődik. Rádöbben, hogy totális hazugságban él – és a hozott (konzekvens katolikus és paraszti) etikai értékrend mellett kötelezi el magát.

Az elbeszélést Nagy Gáspár 1991–93-ra datálja, de már az 1989-es *Műlik a jövőnk* válogatott verseskötet fülszövege határozott, elkötelezett vallomás: „1968-ban, Szent István király napjának éjszakáján tankoszlop dübörög elő a ködből, lezárják az utakat, elterelik a forgalmat. Eljegyeznek a történelemmel: előre és

hátra az időben. Az emlékezés jogát és felelősségét tanítják ott nekem. És azt: hol is élünk. Én nem vonulok be, de elfoglal Közép-Európa. Lefoglal a szegyen.”

A költő önértelmezése szerint az 1968-as események irányították figyelmét Magyarországon közelmúltjára. A nyugati határ közelében élt, gyermekként hallgatta a falujukon át menekülő, náluk megszálló ötvenhatos srácok történeteit. 1958-ban tanúja, amikor nagyanyja megsiratja a kivégzett Nagy Imre miniszterelnököt. Nagy Gáspárt a prágai tavasz leverése és Kádárék szegyenletes bevonulása döbbeneti a felismerésre, hogy '68-ban ugyanaz történt Csehszlovákiában, mint nálunk '56-ban: a társadalom szabadság- és reformeszményét a szovjet birodalom és szatellitállamainak helytartói könyörtelenül leverik, a múltat eltagadják, elhazudják. Közéleti költészetének fő vonulata kezdettől az „emlékezni, látni, és megnevezni félelem nélkül” idea jegyében formálódik. Ő lesz az ötvenhatos forradalom eszményének, hőseinek leghívebb és legkitartóbb őrzője – a rendszerváltozás után is, halálig.

A fiatal Nagy Gáspár a maga valóságában akarja ismerni a nemzeti múltat és a jelent. A hetvenes években a környező országok magyarlakta régióival ismerkedik, elsőként Erdélyt keresi fel. Megrendíti a kisebbségi magyarság kilátástalan helyzete, az asszimilációs kényszer. Számos versét ajánlja határon túli íróknak: azonban Kányádi Sándor, Sütő András, Jékely Zoltán, Dobos László, Tamási Áron, Domonkos István, Farkas Árpád verses dedikációja nem a kisebbségi sorspanasz felerősítése, hanem a szolidaritásvállalás bejelentése, és a nyelv- és magyarságörzök előtti meghajlás, tisztelgés.

Nagy Gáspár hatvannyolcban nemcsak a magyar ötvenhat párhuzamára ismert, hanem a közép-európai – szovjet uralom alatt élő – népek sorspárhuzamára is. „Egész nemzedékéből leginkább tán Nagy Gáspárra hatott '56 mítosza és '68 sokkterápiája; »utazásaiban« mindenestre ez a két esemény jelöli ki tájékozódási pont gyanánt azt a geográfiai és történelmi horizontot, ahol a zsarnoksággal eltökélten szembeszegülők sorában szellemi-erkölcsi rokonait

keresi és találja meg.”¹ Megismerkedik a közép-európai népek íróival, műveivel, és, ahogy Domokos Mátyás megjegyzi, az Ady, Kodály, Bartók, Németh László, Bibó István nevével jellemezhető eszmei körbe definiálja magát. „Ha mi itt meg akarunk maradni, akkor ismernünk kell a szomszédaink észjárását, gondolkodását, kultúráját, ebben pedig az irodalom a legjobb eligazító. Tudnunk kell, mely ügyekben vállalhatnak ennek a térségnek a népei szövetséget és szolidaritást. [...] Amíg a világ világ, együtt kell élnünk jóban-rosszban, és ennek az a feltétele, hogy alaposan megismerjük egymást”² – mondja Filep Tamásnak. *Zónaidő* címmel 1995-ben önálló kötetben adja közre a közép-kelet-európai költőknek, íróknak dedikált verseit: Dorin Tudoran, Marin Sorescu, Czesław Miłosz, Bohdan Zadura, Zbigniew Herbert, Tomas Venclova neve fémjelzi a kapcsolatkeresést és a sorsközösség felismerését.

A történet 2.

Bár korábban is történik utalás a hatvannyolcas évre, Grendel Lajos is csak '89 után írhatja, illetve két-három évtizeddel később írja meg a történetet. 2011-ben két regénye is megjelenik Pozsonyban, a *Nálunk New Hontban* és a *Négy hét az élet* című. Mindkettő jó fél évszázadot fog be, a második világháborútól a „zavaros idők”-ön (rendszerátváltáson) át a jelenig. Az előbbi a szlovákiai magyar kisváros, az utóbbi a szlovákiai magyar középosztály lassú pusztulásának a regénye. A regényekben más-más hangsúllyal, de fontos részt képez a prágai tavasz és a magyar intervenció.

A 2010-es évek elején írt regényekről állapítja meg Elek Tibor, hogy „hiányzik az „abszurdisztánul” szólás, a fantasztikum, többségükben háttérbe szorul a groteszk és az ironia”, megerősödik „a rendszerátváltatások előtti s

utáni évtizedek kisebbségi, szlovákiai magyar valóságához való kötődés, [...] a korai regények illúziótlan szembenézése a személyiség- és értékviszályok világával és a minden korábbinál kiábrándultabb, tragikus hangoltságú létösszegző, létértelmező szándék.”³

Figyelemre érdemes Grendel 2016-ban írt önéletrajzi töredékének az erre az időszakra utaló, bár bővebben ki nem fejtett megjegyzése. „Tulajdonképpen ez a fél esztendő – tehát az 1968-as első fél év – megváltoztatta az életemet [...] A konzervatív paliból baloldali lettem. [Hatvannyolcban hitt abban, hogy] A bal- és jobboldali progresszió egyesült a demokratikus szocializmus eszménye alatt, tudniillik olyan társadalmi rendről álmodott, ami a történelem folyamán még nem valósult meg”⁴ – írja 2016-ban –, „és körülbelül negyven évig tartott, amíg megszabadultam a demokratikus szocializmus illúziójától.” Hogy milyen – társadalmi, politikai, kulturális – okok játszhattak közre eme illúzióból való kiábránduláshoz, azt ne most firtassuk, a lényeg, hogy Grendel számára az új évezred elejére összegződik az illúzióvesztés, s erősödik föl regényeinek szlovákiai magyar valóságvonatkozása.

A még inkább „abszurdisztánul” jegyzett *Nálunk New Hontban* regény groteszk alap-története szerint a kisváros elvesztette az eszményt, megtalálására egy idegen írófélét bíznak meg. „Az eszmét nem elvesztettük, hanem eltékoztuk”, hangzik el mindjárt a regény elején, majd pedig, hogy az eszmény először 1968-ban veszett el, később pedig a felemás rendszerátváltással. A regény a 20. század második felét fogja át, a három nagyfejezetre tagolt mű második fejezete meséli el a hatvannyolcas magyar bevonulást. Bár érinti a kisebbségi kérdést is, a kisebbségi dilemma nem sorspanaszként vagy nemzetiségpolitikai vonatkozásban, hanem „örök emberi”, azaz etikai, morális vonatkozásban kerül fókuszba. A II. világháború utáni évek tragikus kisebbségi helyzete is inkább groteszk

1 Vekerdi László: Nagy Gáspár: *Zónaidő. Kortárs*, 1996/3. 111.

2 „A hasonló jegyek megtalálása is ugyanolyan élmény, mint a tüntető másság”. Beszélgetés Nagy Gáspár költővel a közép-kelet-európai irodalmakról. [Kérdez Filep Tamás]. *Egyetemi-Főiskolai Lapok* [ef Lapok], 1986–88.

3 Elek Tibor: *Grendel Lajos*. Bp., MMA Kiadó, 2018. 159.

4 Grendel: *Önéletrajzi töredékek* [2016], kéziratból.

szituációban formálódik, bár a mélyben tragikus mozzanatokot sejtet. A szlovák nyelvtörvényt például, mely szerint magyarul tilos beszélni, képtelenség bevezetni, mert a magyarok alig-alig tudnak szlovákul, a groteszk komikus hatás a makarónyelv használatában nyilvánul meg („– Akó sa más, Margitka? – Prajem, Mariska... A čo praješ, Margitka? – Košela, gatya, bugyi, gombiné... – Pereš? – Nemám doma... izé... szappan.”)⁵ Hogy ez a nyelvi degradáció kényszerítés, az az öreg Bárány lázadásából derül ki, egyedülként ő nem hajlandó szlovákul köszönni („Nálunk, New Hontban nem teremnek hősök... Amit szégyellünk, arról nem beszélünk. A New Hont-i ember már csak ilyen... Ha jól összeverik, észhez tér.”) A hatvannyolcas megszállás is belesimul New Hont életébe, mondhatni, szervesül a város történetébe, hiszen New Hont mindig is periféria volt, ahol átvonultak a megszállók és felszabadítók. „Végtere is semmi különös nem volt abban, hogy New Hontba bemasíroztak a magyar katonák. Bemasíroztak ők már 1938-ban is, ahogy néhány évvel később a németek, majd az oroszok, s előtte, még 1919-ben előbb a csehek, aztán a magyar vöröskatonák, majd újra a csehek, úgyhogy az embernek az a büszke érzése támadt, hogy New Hont a világ közepe, s birtoklásáért ádáz harcot vív fél Európa.”⁶ Grendel nem a magyar néphadsereg bevonulását részletezi, az mindössze egyetlen – bár korántsem mellékes – epizód a hadak átvonulásában, egy másik érzékeny, egyetemes morális kérdést jár körbe. A megszállók parancsnoka az a Szabó Pisti lesz, akinek az apja hol áttelepült Magyarországra, hol repatriált, ahogy túlélési ösztöne és remélt haszna diktálta, végül az ÁVO zaklatásába beleroppant, és fölakasztotta magát. Fia nem akarja vesztésként leélni az életét, győztesként vonul be a szlovákiai magyar kisvárosba. Számára az identitás nem jelent semmit, de cinikus romlottsággal elégtételt akar venni a szülőföldjükön maradókon, azokon, akik etikai tartásukat nem adták föl, s kicsinyes bosszú- és hatalomvágygal

berendeli, és megpróbálja rávenni a besúgásra a város intranzigens Kálmán bácsiját.

A *Négy hét az élet* című visszatekintő elbeszélés is '44-től ível a jelenig, a regényben azonban a hatvannyolcas reformmozgalom, a megszállás, a husáki sötétkorszak és a rendszerváltozást követő csalódás már nem groteszk tónust hív elő, hanem egy nagyon mélyről fölszakadó keserűséget és fájdalmat. Sanyi, a főhős egyszer látta sírni az édesapját, '56 november negyedikén, amikor az oroszok leverték a magyar forradalmat. A hatvannyolcas év első felének reformszelleme és mozgolódása az apát is fellelkesíti, még a magyar katonai megszállás is valami furcsa, tétova reményt ébreszt benne, „velük lehet beszélni”, ám annál fájdalmasabb a leveretés: „...hatvannyolc furcsa, rövid életű paradicsoma, a legcsalókébb délibáb valamennyi korábbi és későbbi délibáb közül. Ez a délibáb nemcsak az apját és őt, hanem szinte az egész országot megtévesztette... Az önámítás akkor a ragályos betegségek gyorsaságával terjedt Prágából az ország minden égtája felé... De hát mások is nyüzsögtek. Mások is elhitették magukkal, hogy meg lehet szervezni a tökéletes társadalmat itt, a földön, csak akarni kell, elég hozzá annyi, hogy minden jóakarátú ember összefogjon és ugyanazt akarja.”⁷ Az apa elméje megroppan, ahogy mások is beleőrülnek, belehalnak a reményvesztésbe, megint mások pedig, a főhős ítélete szerint a nagy többség, beleszokik és korrumpálódik. „A józan mértéktartásnak, az álomtalanított életnek soha annyi vakbuzgó híve nem támadt, mint hatvannyolc után ebben a porig alázott, velejéig képmutató társadalomban.”

Mindkét regényben hangsúlyos egy nagyon furcsa jelenet. A *Nálunk New Hontban* című regényben Kálmán bácsit berendeli a megszálló renegát városparancsnok, Szabó Pisti. Kálmán bácsi a vélt régi barát bizalmával fölteszi a kérdést: „Mondd csak, fiam, mi a fenének jöttetek ide?” A *Négy hét az élet*ben felzaklatott apja Sanyit is magával viszi a pártbizottságra, illetve az

5 Grendel: *Nálunk, New Hontban*. Madách-Posonium, 2011. 50.

6 Grendel, uo. 72.

7 Grendel: *Négy hét az élet*. Kalligram, Pozsony, 2011., 121-122.

ott székelő katonai parancsnokságra. Az épület kong az ürességtől, semmi komoly katonai készültség, csendőrpertus jovialitással fogadják őket, elfecserésznek velük. Az apa kínjában azt mondja, hogy csak azt akarta elmondai, hogy „maguk mellett állunk. Hogy szolidárisak vagyunk magukkal.” S aztán kibukik belőle: „A fene se hívta magukat, de ha már itt vannak, ne siessenek annyira.”

Grendel a megszálló magyar katonákkal, illetve a parancsnoksággal való roppant furcsa, már-már bizarr találkozást életében utoljára megjelent művében, a 2016-os *Rossz idők járnak* című elbeszéléskötetében ismét elmeséli. Ezeket a novellákat már betegsége után írta. Látszólag nagyon hasonló az alaptörténet, de észlelhető némi elmozdulás. A *Mintha szabadságon lennénk* című elbeszélés a bevonulás első sokkját idézi fel. Értelmezhetetlen a jelenet, egy kicsit mindenki meg van zavarodva. Az elbeszélés csattanója, hogy a magyarországi magyar katona nem érti, honnan tudnak a lévaiak magyarul, amúgy meg tilos beszélniük a helybeliekkel.

Grendel önéletrajzában megemlíti, hogy '68 nyarán a Magyar Ifjúsági Szövetség megalakításával volt elfoglalva, júliusban pedig a Komárom melletti Keszegfaluban egy ifjúsági táborban vett részt, ahová Gion Nándort és Gerold Lászlót is meghívták Jugoszláviából. A táborról – két évtized múltán – Gion Nándor a *Magyar Szó* 1989 decemberi számában megjelent naplójegyzetében emlékezik meg. Említést tesz a Jugoszláviát hamarosan szétvető belső feszültségről, de tartózkodik a megítélésétől, délszláv belügy, s úgyszintén éppen csak megemlíti, hogy '68-ban Újvidéken tüntetés volt az intervenció miatt, ám a bevonulásról szót sem ejt. Azt viszont, hogy mi körül izzott a beszélgetés a nyári táborban, Giontól tudjuk meg. A nemzetiségi kérdésről és a magyar–magyar kérdésről. Jugoszláviát az idea megtestesítőjének vélték a szlovákiai magyar fiatalok, Gion, naplója szerint, diplomatikusan árnyalt. Majd

hozzáteszi: „Néhány magyarországi fiatal is eljött a táborba, őket is kedvesen fogadták, de többen gúnyosan fridzsidereseknek nevezték őket, aminek az volt a magyarázata, hogy a magyarországi magyarok nemzeti tudata lesüllyedt a legalacsonyabb szintre, a kezdődő jólét meg az öngyalázó történelemtanítás, és persze egyebek is, szellemileg teljesen elkorcsosították őket, érdeklődési körük jobbára csupán a grillcsirkéig és az új hűtőszekrényig terjedt, enyhén szólva keveset törődtek a magyarságukkal, és még kevesebbet a határon túl élő magyarokkal. Nem is igen tudtak rólunk. Tulajdonképpen az ilyenfajta önbecsülés hiánya az elsődleges oka, ha ott is mindinkább elhal a nemzetiségi tudat.”⁸

Visszatérve a kései elbeszélésekhez: a *Hűsz esztendő egy napban* a parancsnoksági látogatás után a két fiatal próbálja meghatározni a helyzetüket. „A magyarok sem tudják, hogy mit csináltak. – Magyarok? Miért, mi más magyarok vagyunk? – Mások. [...] Ezek szovjetek, csak magyar uniformisba öltöztek. [...] Most büszke vagyok a mi nációnkra. Egyenes derekuk van, most már a szlovákok is látják. [...] Ha majd kivonulnak a magyarok, még jobban fognak utálni minket. Meglátod, mi lesz. Az úgynevezett magyarok, mármint az odaát levők, pedig le se szarnak bennünket.” Grendel 2016-ban írt, részleteiben megjelent önéletrajzi töredékéből kiderül, hogy a magyar parancsnokságra látogató fura figura (a furaság a helyzettől adódott) eredetije maga Grendel Lajos. Galán Gézával ő ment augusztus 21-én a helyi pártbizottságra, hogy tiltakozzanak. „Természetesen letartóztathattak volna, de minékünk ez eszünkbe se jutott. (Sőt falhoz is állíthattak volna bennünket.)” – de nem történt semmi.

„Egyébként szörnyű volt a magyar hadsereg belépése Lévára – írja Grendel. – Majdnem megfulladtunk a benzingőztől. Tankok jöttek, de ezek a tankok már a második világháború alatt az ócskavasba mehettek volna. Szóval igazi operetthadsereg: a tisztok, a legénység

8 Neveket nem ír – akkor az még fölérhetett egy följelentéssel. Gion Nándor: *Író a tanyán és a történő történelemben. Napló részletekben. Magyar Szó*, 1989, december 16. = Uő: *Véres patkányirtás idomított görényekkel*. Noran Libro, Bp., 2012., 65.

mind olyan »švejkiek« voltak. A lévaiak nem győztek csodálkozni. [...] A szlovák lakosság utálta a magyarokat, és most már duplán utálta. Kádárék betettek egy mázsa sziklát. Egy hónap múlva kivonultak, itt hagyták a magyarokat, mint Szent Pál az oláhokat. A felvidéki magyarság először 1945 után került páriahelyzetbe. Akkor nem tehetett róla a magyar kormány. Most, 1968 után, ha nem is olyan mértékben, de elárultak. Senki sem törődött a felvidéki magyarokkal, a legkevésbé Magyarország... A Rákosi és Kádár nevelte korosztálynak tök mindegy volt, hogy magyarul vagy, teszem azt, hottentottául beszélnek az emberek. A magyar kormány igenis tehetett róla. Ezt a cinizmust sohasem mossa le róla a történettudomány.”⁹

Ez a sérelem, mély megbántottság, a magyarországi magyarok árulása, közönye még a 2011-es regényekben sem jelenik meg, a fájdalmas panasz csak Grendel életének legutolsó éveiben szakadt föl.¹⁰

Nem történt semmi...

„Miért volt ez a cirkusz... azt hiszed, hogy jobb lett volna? Ha Dubcek győz, az jobb lett volna? – Igen. – Én pedig úgy gondolom, az a hatvannyolc nem létezett. Hogy csak az álomban létezett. Most felébredtem, az álom tovább, és minden folytatódik, ahogy az álom

előtt volt.” (*Gulyás Béni – Rossz idők járnak* kötet, 2016)

A sors különös, de nem szokatlan kegyelme, hogy ezt a mindkét országban két évtizedig elsumákolta, eltitkolt, zavaros, nehezen értelmezhető történelmi pillanatot két, azonos generációhoz tartozó író, a határ két oldalán, megírta. Mindketten csak az egész történet felét éltek át, de ebből a két félből csodálatosan kirajzolódik az egész – az egész keserű tapasztalata és tanúsága.

Utóhang

Történelmi emlékezetünkben az rögzült, hogy 1968-ban a Varsói Szerződés megszállta Csehszlovákiát, Románia nem vonult be, sőt ekkor kezdődött külpolitikai különütassága. A későbbi kutatások szerint megosztott volt a magyar politikai és katonai felsővezetés az intervenciót illetően, közel volt az 1938-as bevonulás¹¹, az 1945-ös kitelepítések, az 1956-os szovjet invázió emléke, elbukott az új gazdasági mechanizmus. Kádár valószínűleg nem akart bevonulni, de nem volt választása. Több mint kényelmetlen, kínos volt a megszállás – megpróbálták elsumákolni, elbagatellizálni, lefojtani az emléket is.¹² Végül is: nem történt semmi. Ellenállás nélkül vonultak be, nem csináltak semmit, és csöndben hazajöttek.

9 Grendel, *Önéletrajzi...* kéziratból

10 Ugyanitt felpanaszolja, hogy az áttelepülésre kényszerült pályatársakat sem fogadta be a főváros: „Tóth László és Varga Imre – a nyolcvanas években Magyarországra költöztek. Csehszlovákiában félig meddig tilos volt írni róluk, Magyarország pedig igazából sohasem fogadta be őket. [...] Budapest zárkózott város. [...] Hiába alkottak olykor remekműveket Tóth Laciék, hiába segített Csaplár Vili Varga Imrén, Budapestet ez hidegen hagyta. (Tulajdonképpen ma is változatlan a helyzet, huszonhat évvel a rendszerváltozás után.)” Grendel, Uo., kéziratból

11 Kovács Imre prágai nagykövet már augusztus 24-i helyzetjelentésében ezt jelentette: „Katonai akciókkal nem sikerült elérni a kitűzött politikai célt. Nem konszolidálta a helyzetet, hanem tovább élezte és a helyzetet rosszabb, mint megelőzőleg. [...] Katonai lépésünk szinte teljesen figyelmen kívül hagyta a csehszlovák sajátosságokat. Elsősorban azt, hogy Csehszlovákia lakossága különösen érzékeny katonai megszállással szemben.” Idézi: M. Szabó Miklós: *A „prágai tavasz” és a katonai megszállás magyar diplomáciai iratok tükrében (1968. május–október)* (2.) = *Hadtörténelmi Szemle*, 2018/4., 145.

12 Jól jellemzi, hogy Nagy Gáspár főntebb említett, a kilencvenes évek elején írt elbeszélésében is pletykákra hagyatkozik: szerelme azt írja, hogy Kanizsára helikopterrel szállítják haza a halottakat – összesen négy magyar áldozata volt az intervenciónak, ők közlekedési balesetben haltak meg. (Személyes, gyerekkori emlékem: a hetvenes években a Bakonyban nagyobb szovjet–magyar hadgyakorlaton több haláleset történt, elemi volt a főlháborodás: „ölik a fiainkat!” Egyik unokatestvérem szerint, aki részt vett a hadgyakorlaton, mindenki részeg volt, az esős éjjelen a magyar harcokocsik, teherautók taposták el a gyalogokat – de éppen a titkolózás, a tények elhallgatása miatt kaphattak lábra a rémhírek.)

Érdemes röviden felidézni a korabeli, formálódó magyarországi ellenzék reflexióját.

A Budapesti Iskola prominens tagjai, néhány Lukács-tanítvány, Heller Ágnes, Márkus György, Tordai Zádor éppen Korculán tartózkodnak, a zágrábi baloldali Praxis kör nyári egyetemén. Mindenki ott volt, írja Heller, „az akkori baloldal, azaz a vörös és a rózsaszín minden lehetséges és lehetetlen árnyalata. [...] Az újbaldal úgyszólván elfoglalta Korculát. Transzparenszek mindenütt, vörös zászlók, újbaldali és ugyanakkor a kormányt bíráló jel-szavak, fiatalok felvonulása.”¹³ (Gion kisebbségi magyarként volt érdekelt 68-ban, érthető utólagos tartózkodása a különutas titói Jugoszlávia akkori baloldali felmagasztalásától.) Hellerék a prágai tavaszt a nyugat-európai baloldali megmozdulásokhoz kapcsolva értelmezték, abban bíztak, hogy egy emberarcú szocializmus ideája jegyében szinkronba kerül Európa keleti és nyugati része. Nálunk 1968 januárjában hirdették meg az új gazdasági mechanizmust, s úgy hitték (valószínűleg Kádár is), hogy két országban már nem lehet lefojtani a demokratikus reformokat. Hellerék augusztus 21-én Korculán értesülnek a bevonulásról. Ernst Blochhal az élen tiltakozó manifesztum készül, amelyet Hellerék is aláírnak, de a magyarok külön is tiltakoznak (levelüket az AFP, a francia sajtóiroda képviselője juttatja el a nyilvánosságához). És rettegnek, hogy hazaérve már a Keletinél letartóztatják őket. De nem történt semmi (kírúgásukra Lukács halála után kerül sor).

„Magyarországon még valami fontos történet 1968-ban – jegyzi meg Heller –, valami, ami nem kerül be a történelem annaleseibe. Nem a mexikói nyári olimpiára gondolok itt, amelyik, mint minden olimpia mindig, októberben a televízióhoz szögezte Magyarország lakosságát, hanem a második táncdalfesztiválra egy hónappal korábban. [...] Furcsa ma elképzelni, hogy mindenki, de a szó szoros értelemben mindenki nézte-hallgatta a táncdalfesztivált. Akár tudatos volt ez, akár nem, az Illés együttes tagjai részéről, dalaik protest-songok voltak, így

hatottak, így fogtuk fel őket. Bármiről is szóltak szó szerint, mi mindig allegorikusan értelmeztük őket, mert alkalmat adtak rá, hogy »arra a bizonyosra«, tehát az elnyomásra gondoljunk.” A ’68-as táncdalfesztivált az Illés Együttes *Amikor én még kissrác voltam* dala nyerte. Heller úgy emlékezik, hogy szeptemberben zajlott a döntő. Önéletrajzában Grendel augusztus 20-ára emlékszik, és fölháborodik. Nagy Gáspár pontosabb, a döntő augusztus elején zajlott, 20-án a győztes dalokat adta adásba a rádió – és Nagy Gáspár is fölháborodik.

A tiltakozás hírére a magyarországi nép-nemzeti oldal is megmozdul. Csoóri Sándor Tornai Józseffel először Veres Pétert keresi meg, de Veres Péter nem írja alá a tiltakozást. „Nem a félelem húz vissza, hanem az aggodalom. A régi kisantant népei akkor is gyűlölnének minket, ha kipucolnánk a csizmájukat vagy a bakancsukat. Ha egyszer is elismernék, hogy a hozzájuk került magyarokkal miket műveltek öt évtized alatt, nem kételkednék a közeledésükben, de így csak a csalódásunk szaporodna.” Csoóri 2008-as visszaemlékezése szerint utána Tihanyba mennek, Illyéshez, de ő sem írja alá. Csoóri így emlékszik Illyés indoklására: „Engem, amikor azért mentem Csehszlovákiába, hogy a kitűnő költővel, Nezvallal találkozzam, porig aláztak. Rám szóltak, ne beszéljek magyarul. És szeretném még azt is a tudomástokra hozni, hogy 1956 véres letiprása után két vagon gumibotot küldtek ajándékba a magyar karhatalmistáknak. [...] az én számlámat már megbocsáthatatlan kifakadások terhelik. 1966 novemberében a New York-i PEN-tanácskozások befejezése után az egyetem aulájában egy európai küldöttség két tagja hívott meg a nagykövetségükön tartandó fogadásra. Bármilyen kínos volt is, azt mondtam nekik: »Egy olyan ország ünnepségére, ahol a magyarokkal milliószámra úgy bánnak, mintha alacsonyabbrendű emberek volnának, magyar ember nem teheti be a lábát.«”¹⁴ (A másik delegáció a román volt. Kányádi Sándor később szóvá tette Illyésnek, hogy igenis el kellett volna mennie a fogadásra,

13 Heller Ágnes: 1968. <http://www.c3.hu/scripta/beszelo/97/11/13.htm>

14 *Tűz van, emberek. 1968 – Magyarországról.* [összeállítás] *Heti Válasz*, 2008. augusztus 14.

és az ő nemzetközi tekintélyével kellett volna felpanaszolni a kisebbségi magyarok helyzetét.) [Szócs Géza szerint Ceaușescu megrettent a mozgolódástól, Erdélyben pedig két hétig mindenki azért drukkolt, hogy Romániába is vonuljanak be.]

2008. augusztus 21-én Hiller István kultuszminiszter bocsánatot kér a bevonulásért: „A bevonulás, a prágai tavasz leverése gyalázat és szégyen” – mondta. De nincs katarzis: Szlovákiában ma is érvényben vannak a beneși dekretumok.

Nagy láng, kis fénypontok (2013; olaj, falemez; 126×98 cm)

Humor a szégyenpadban¹

I. Bevezetés, a probléma felvetése

Tisztelt hölgyeim és uraim, köszönöm szépen, hogy eljöttetek, és köszönöm az érdeklődést, valamint a megelőlegezett bizalmat: úgy vélem, szükségem van rá, hiszen magam is jól érzékelem az ellentmondást aközött, hogy az egyik legszebb irodalmi jelenségről, a humorról próbálok egy könnyen unalmasnak tűnő előadás keretében beszélni, miközben elég volna egyszerűen csak művelni, nem pedig prédikálni róla.

De miről is van szó?

Jelen előadás személyes tapasztalatokon alapul. Én ugyanis írok vidám, jobb szó híján humoros történeteket – groteszk novellát, humoreszket, pamfletet, öniróniával átítatott vicces tárcát –, és komoly történeteket, regényeket, disztópiákat, rémisztő tragédiákat egyaránt. Bár egyszerre rettegek a szerepléstől, és szeretem a közönség kegyeit keresni, eddig több száz alkalommal olvastam fel (sőt: néha mások fellépésén is részt vettem, igaz, egészséges öntömjénezésem megakadályoz abban, hogy ezt túl gyakran tegyem – figyelem, a szövegben önirónia rendre előfordul!), és kivétel nélkül azt tapasztaltam, hogy a közönség mindig a vicces, vidám történeteket akarja, azokra reagál jól, azokat szereti; a komoly novellákat esetleg meghallgatja, a nagyon kedves közönségek még kicsit hümmögnek és bólogatnak is hozzájuk, de a hatásuk össze se mérhető a vidámokéval. (Zárójelben jegyzem meg, szerénységet és is-

mét öniróniát gyakorolva: lehetséges, mindennek az az oka, hogy a komoly novelláim: nem sikerülnek jól, sőt rosszak. De most ezt vegyük ki a képletből, különben nem tudunk továbbhaladni.)

Miközben tehát a közönség a vicces szövegekre reagál jól, a szakmában, a nagyszent irodalmi életben éppen ennek az ellenkezőjét tapasztalom: azt, hogy ott a vidám, szellemes, humoros szövegeket szinte megvetik, de legjobb esetben is nem vesznek róluk tudomást, nem tekintik a komoly, a magas irodalom egyenrangú partnerének, egyszóval: a humoros irodalom a szégyenpadban ül, oda ültették. (Nézzék csak meg például az antikváriumok felhozatalát: ott az ún. „vidám könyvek” mindig külön polcon, külön sarokban találhatóak, nyilván azért, hogy véletlenül se humorozzák össze a komoly irodalmat.) (Először egyébként azt a címet akartam adni ennek az előadásnak, hogy *A humor trónfosztása*, de ráébredtem, hogy ennek nincs értelme, hiszen a humor sosem ült igazán trónon.)

Természetesen amíg csak homályosan érzékelttem mindezt, magam sem tudtam feloldani az ellentmondást: ezeken a bizonyos felolvasásokon egy-két humoros írás után én is mindig előrukkoltam a komoly szövegekkel, hiszen érzékelttem, a szakma ezt követeli meg tőlem, ennyivel tartozom a szakmának, a komoly, a magas irodalomnak. Nem vihorászni vagyunk itt, kérem szépen, intettem meg magamat, hanem azért, hogy homlokunk verejtékével, összehúzott szemöldökkel komolykodjunk. Felolvastam hát – bocsánat a pongyola terminusokért,

¹ Az akadémiai székfoglaló 2023. szeptember 12-én, a Pesti Vigadó Makovecz-termében hangzott el.

igazán csak jelzésértékűek – a tragikusak közül is, de éreztem a levegőben, hogy nem az igazi, hogy továbbra is humorost várnak. Ilyenkor általában megadtam magam a népakaratnak, és a szakma savanyú arcával dacolva engedményt tettem a közönség elvárásainak – és még sosem bántam meg.

Éreztem tehát már jó ideje, hogy itt valami nincs jól. Persze, sok baj van a világban és magában az irodalomban is, ami ennél sokkal fontosabb, de mivel ezt a saját bőrömön kifejezetten tapasztaltam, végül leültem, és végiggondoltam az egészet. Bár a szóban forgó probléma személyesen érintett és érint, irodalommal, az irodalom történetével és elméletével főként hobbi-, ritkábban professzionális szinten foglalkozó íróként úgy döntöttem, hogy egyfajta szerény, inkább áttekintő jellegű kutatási projektte alakítom a kérdést.

Amit hallani fognak, az rendkívül személyes lesz, inkább szubjektív, mint objektív, de remélem, sikerül ötvözni a saját tapasztalataimat az érdeklődésemmel, több évtizednyi olvasmányaimmal, és a lassan kifejeződő képpel... és remélem, sikerül eljutni a magamfajta kisember számára esetlegesen elérhető cselekvési tervhez is. Meg kell jegyezni, hogy a téma reménytelenül hatalmas, többkötetnyi feldolgozást érdemelne, így ez a kis előadás legfeljebb jelzésértékű megállapításokat tehet, és példákat hozhat, esetleg gondolatébresztő, vitaindító lehet: kérem, minden felületességét, minden pontatlanságát ennek a számlájára írják. Egyébként pedig annak a lehetőségét sem vethetjük el – mint ahogy ennek a lehetőségét *sosem* vethetjük el –, hogy a dolgokat csak én látom így; hogy érintettségem okán csupán az én fejemben létezik az egész – kicsit Holly Lawford-Smith ausztrál feminista filozófus megnyilatkozásának analógiájára (múlt heti hír), aki nyilván a saját tapasztalatait általánosítja, amikor azt mondja, hogy „a nőknek abba kell hagyniuk a férfiakkal való szexet, mert nem élvezetes, és csak a férfiakról szól” –; egyszóval lehetséges, hogy a dolgok valójában nem is így... vannak. De az, hogy a dolgok hogyan vannak valójában, már filozófiai kérdés, így muszáj lesz egy előa-

dásnyi legkisebb közös többszöröst találnunk, hogy beszélni tudjunk arról, amiről nem lehet, nem jó és nem szabad hallgatni.)

II. A probléma vizsgálata

Nézzük csak meg először néhány példa segítségével, hogyan szorul háttérbe a humoros irodalom, és hogyan próbálnak megküzdeni (már ha egyáltalán) a humoros irodalom szerzői ezzel a másodrendűséggel, kisebbségi komplexussal, háttérbe szorulással, hogyan feszülnek meg, hogy egyszerre feleljenek meg a fanyalgó szakmának és a lelkes közönségnek úgy, hogy közben azért a frissen bugyborékoló, eredeti humor is rendre megszülessék.

Gondoljunk Karinthy Frigyesre, aki kapcsán mindenki azt érzi, hogy szétforgácsolta, elviccelte mérhetetlen tehetségét, hiszen jobbára humoreszkekbe és paródiákba tördelte bele, miközben komoly regényeket is írhatott volna. (*Nota bene*: írt azt is, de állítólag nem eleget.) Gondoljunk Rejtő Jenőre, akire nem is gondolunk másként, csak humoros regények szerzőjeként, akinek soha nem volt és nem is lesz helye a komoly irodalmi értékek panteonjában, akárhány millió rajongója van, volt és lesz is. Gondoljunk Mikszáth Kálmánra, akit mindenki a nagy, göcögő anekdotázónak általánosít, elsősorban középiskolai emlékei alapján, és csak mikor újraolvassa a műveit, akkor döbben rá, milyen kifinomult, magas színvonalú, intellektuális, önreflexív és önironikus humor rejlik bennük. Gondoljunk – ha már ide-oda csapongunk – Jókai Mór humorára, amelyre aztán tényleg ritkán gondolunk, mert a szinte szüregszerűen sablonos kép, melyet minden íróról kialakítunk, teljességgel mást sugall róla is. Arany János humora is mily fenséges, igaz, ő a fitymálva vizsgálódó szakma szigorú véleménye szerint is elégséges mennyiségű komoly dolgot írt ahhoz, hogy erről az oldaláról teljesen megfedkezhezzünk. Vagy gondoljunk Nagy Endrere, akit a kabaré atyjának tekintünk (és aki először fizetett Karinthy Frigyesnek humoros

írásért), és ne feledkezzünk meg az *Egy város regénye* meg *A kabaré regénye* című könyveiről, amelyek könnyedén valósítják meg a humor és az emlékező, szép komolyság közötti egyensúlyt, és amelynek Krúdy Gyula Nagyváradra érkezéséről szóló oldalai a magyar humoros irodalom egyik hegycsúcsát képviselik a maguk ironikus és önironikus, kedves és szerető, remekül poentírozó évődésével – na, ezeket sem olvassa már senki. És ne feledkezzünk meg személyes kedvencemről, Karácsony Benőről, akinek időről időre megpróbálják újra kiadni és az olvasókhoz eljuttatni az életművét, a *Napos oldal* című regényéből Mihályfy Sándor még filmet is rendezett, és – számomra legalább is – az ő művészete képviseli a legvegytisztább és legmagasabb színvonalú irodalmi humort a magyar irodalomban, és bár van egy maszszív, *hardcore*, búvópatakként rejtőzködő rajongótábor... a nagyközönség immár több mint nyolcvan éve nem ismeri – nemhogy a jelentőségéhez mérten, hanem egyáltalán. (Miközben a „komoly irodalmat” művelő kortársai az iskolai tananyag részét képezik.) Gondoljunk a székely humorra, a pesti zsidó humorra (és legnagyobb szerűbb képviselőjére, Efrájim Kishonra – Hoffman, azaz Kishont Ferencre –, akinek könyvei minden Vidám könyvek-polcon megtalálhatók az antikváriumokban), gondoljunk Moldova Györgyre, aki mielőtt szinte felfoghatatlan módon pártos közéleti ember lett, magas színvonalú humoreszkeket írt, hogy csak *A beszélő disznó* vagy a *Ferencvárosi koktél* című munkákat említsük. De gondoljunk nyugodtan élő kortársakra is, akik nagyszerű vidám irodalmat művelnek, de közben – ezt persze csak feltételezem! – némileg szorongva igyekeznek gesztusokat tenni a szakmának, az ún. magas irodalomnak is. Gondoljunk Szálinger Balázs, Hartay Csaba vagy Maros András karikírozó képességére, melyet a *Zalai passióban*, a *Nem boci!*-ban, illetve a *Kávéházi pillanatokban* és a *Játszóteri pillanatokban* járattak csúcsra, vagy Muszka Sándorra, aki székely stand up-előadásaival aratott óriási sikereket. Közös bennük az a talán általuk sem felismert, és csupán általam vélelmezett törekvés, hogy próbálnak „komoly”

szövegeket is írni, hiszen maguk is érzékelik, hogy csak akkor veszik őket... komolyan. Pedig – fontosnak tartom hangsúlyozni – a humoros irodalom nem holmi stand up-előadás hevenyészett szöveggönyve! Ez, mint a neve is mutatja: irodalom. Megformált, dramatizált, stilizált, felépített szöveg: teremtett világ.

E hevenyészett listából is kitérjük, hogy a humoros szerző afféle pária: a szakma kissé viszolyogva távolítja, sőt löki el magától és nézegeti különös bogárként, és ez még a jobbik eset – mert (rosszabbik eset) rendszerint tudomást sem vesz róla. Amíg nem ír valami komolyat. (Persze ez most úgy hangozhat, mintha a „komoly” művek ellen beszélnek: szó sincs róla. Hiszen ideje van a komolyságnak is – nemzeti sorstragédiákkal például nem viccelünk. Egyetlen nemzetével sem. Csak annyit szeretnénk itt, hogy a humoros irodalom a méltó helyére kerüljön az olvasók fejében és a szakma berkeiben egyaránt. Hogy visszaujlhessen a jó tanulóknak padjába. Hogy ne legyen másodrendű állampolgár az irodalom szépséges köztársaságában.) Így aztán a szerzők vért verítékezve komolyat írnak – kicsit olyan ez, mint amikor a tehetséges novellisták regényt izzadoznak ki magukból, mert értik a kor szavát, és meg akarnak felelni neki. Hogy a magyar irodalomban jól ismert regénymánia, regényelvárás vonatkozásában ismét Karácsony Benőt, pontosabban Karácsony Benő kapcsán Géczy A. Jánost idézzem: „...és ha majd minden regény megíratatik [...] biztosan kerül irodalomkritikus, aki a terjengős írásokban éppenséggel a tömör, feszes, ötletes, egyszóval remek novellák után fog kutatni, és majd sajtó nosztalgiával fedezi fel, hogy a sok regényíró között akadt bizony néhány ígéretes novellista is.” Maga Karácsony Benő ugyanezt így mondja el: „Az olvasóközönség általában nem keresi a novellát. Regényt akar. Az irodalmi kínálat tehát igyekszik alkalmazkodni a kereslethez. A novella kis cserepekben, mozaikokban adja az írókat. A nagyvonalúság előnyei hiányzanak belőle. Nem tartja az olvasót fogva egyetlen téma, egyetlen mese bűvkörében. Anyagi hozama sem kielégítő. Egyébként nagy kár, hogy így van. Néhány írónk, akik a novella

terén maradandót alkottak, átsodrótak a regényírás területére, anélkül, hogy igazán regényírókká váltak volna.” (Ligeti Ernő: *Karácsony Benő nyilatkozik darabjáról, az írás műhelytitkairól és sok mindenféléről, ami bevilágít egy író gondolatvilágába*. In: *Független Újság*, 1937. október 9. 5-6. – Azért itt még tudtak címet adni!) Lemond hát a novellista a novelláról, és regényt ír, illetve, hogy visszatérjünk az eredeti gondolatmenethez, lemond a humoros szövegek alkotásáról, és komoly irodalmat verítékezik.

Pedig a humor és ezáltal a humoros irodalom fontosabb, mint gondolnánk; számos haszna mellett igen gyakran élni segít (itt engedelmükkel parafráztam Claude Roy 1968-ban tett magvas megállapítását magáról az irodalomról, amely a *Défense de la littérature* című írásában olvasható: „Az irodalom teljesen haszontalan; egyetlen haszna, hogy élni segít”); a nevetésnél kevés jobb dolog létezik emberizink-létünkben, már ha egyáltalán; a humor nem pótlék, nem mellékág, jóval inkább – Karinthyval szólva – „maga a teljes igazság”; a humor minden politikailag nehéz korszakban kiváló feszültségoldó szelepként is működött, ezért is lehetett mindig ellenség, amelyre minden oldalról lőttek – gondoljunk csak a nemrég elhunyt Milan Kundera *Tréfa* című regényére –; és bár minden humor lényegénél fogva „sért” valamit vagy valakit – hoppá, alighanem itt fogjuk megtalálni pária-létének *legújabb* okát! –, valójában sosem árt még feleannyit sem, mint a tettegesség, a gyűlölet, a harag... sőt ezeket is mind kékített nevetésbe oldja a befogadói horizont (ég)vizében.

A humorra – és mikor humort mondok, mindig a humoros, a szellemes irodalomra is gondolok –, állapíthatjuk meg tehát, mindig, minden korokban gyanakodva tekintettek, és a humorra mindig számos veszély leselkedett. De míg korábban csak a fanyalgó szakma kárhozatos, álságos és elitista hozzáállása jelentette a kiközösítés veszélyét, illetve legfeljebb a komolyságnak, a magas irodalomnak való kényszeres megfelelni akarás kínozza az egy szerzőket, manapság egy új, igen komoly veszélyeztető tényező is megjelent a színen...

és ez nem más, mint a szintén, de másként álságos, kettős mércét alkalmazó politikai korrektség. Végül eljutottunk hát oda, hogy a humort és a humoros irodalmat nem csak kiherélik, nem csupán ignorálják, hanem egyenesen létben veszélyeztetik, felszámolják és elpusztítják. Gondoljunk csak a *Brian élete* című film színpadi adaptációja kapcsán kibontakozó vitára, amelyben több LMBTQ-szervezet is jelezte: elvárja (!) az átdolgozást végző John Cleese-től, hogy a színpadi verzióból törölje az ún. Loretta-jelenetet.

A Loretta-jelenet arról szól, hogy egy martiné gladiátorelőadáson unatkozó férfiak közül az Eric Idle által megformált Stan elmondja a többieknek, hogy ő nő akar lenni, és mostantól mindannyian nevezzék Lorettának, továbbá gyerekeket is akar szülni („Minden férfinak joga van gyereket szülni, ha akar!”, „De te nem szülhetsz gyereket!”, „Ne nyomj el engem!”, „Nem nyomlak el, Stan, de neked nincs méhed. Hogy fogod kihordani a magzatot? Belerakod egy szatyorba?”). Végül megállapítást nyer, hogy bár Stan gyereket tényleg szülni nem tud, mert nincs neki méhe, amiről nem tehet senki – még a rómaiak sem –, joga azért lehet hozzá, hogy gyereket szüljön: és ebben mindenki megnyugszik. Ami remek és rendkívül humoros jelenet volt a film megjelenésekor, 1979-ben, mára a politikai csatározások egyik legfőbb témája lett, afféle szent tehén, érinthetetlen és kritizálhatatlan (tehát nem kinevethető, nem *kihumorizálható*) téma. A ragyogó John Cleese azonban azt felelte erre, hogy esze ágában sincs kivenni a vonatkozó jelenetet. Reméljük, így is lesz.

Vagy ott van a még később forgatott, szintén a komédia csúcsát jelképező *Married... with Children* (magyarul a kissé szerencsétlen *Egy rém rendes család*) címre hallgató remek sorozat (amelynek meglepően gyenge a magyar szinkronja, érdemes tehát eredeti nyelven, legfeljebb felirattal nézni), amely 1987 és 1997 között futott, és egyebek mellett olyan, manapság divatos témákat és sértődési alapanyagokat figuráz ki fenséges humorral (férfiak és nők kapcsolata, egyenjogúság, a szőke nő-jelenség, túlsúlyimádat, politikai korrektség, szólásszabadság, femi-

nizmus, testszégyenítés, rasszizmus, homoszexualitás, transzneműség, bevándorlás stb.), amelyeket ma már nemhogy leforgatni nem lehetne, hanem kiejteni sem szabad... és bár a készítőik immár szánják-bánják művüket, és utólag *meaculpázva* fedezik fel, mennyire politikailag inkorrektek voltak anno, de legalább elkészült, megvan, és egyelőre még nem is tiltották be. (Az pedig, hogy az öt folytatást megérett *Torrente* című film – Santiago Segura rendezésében és főszereplésével – egyáltalán elkészülhetett, kisebb csodaszámba megy, vagy csak a zord spanyol, a tényellenőr mintájára *humorellenőr pszizibizottság* végzetes hanyagságával magyarázható.) Magyarországon a Zuboly vagy a Bëlga együttest említhetném, illetve az Irigy Hónaljmirigy zenekart (szigorúan szövegírói, zenei munkásságukat, nem pedig a filmeset!), amely nélkül számos kilencvenes évekbeli zenekarról már nem is tudnánk – hasonlóan a Karinthy Frigyes által halhatatlanná tett, parodizált szerzőkhöz... mint látják, jelen példaimat a pszidiktatúra agresszív követelőzéseire fittyet hányó filmek és dalszövegek világából vettem, egyrészt mert mindkettő az irodalom társművészete, másrészt mert műfajtársai egyébként rendkívül haladó módon az irodalom előtt járnak jó ideje a progresszió megvalósításában, és pontosan megmutatják, mi az, ami az irodalomra is vár – de erről később.

III. Történeti áttekintés

Sokan sokféleképpen próbálták megragadni a humor, a komikum lényegét – és ezek az elméletek többnyire a humoros irodalomra is ráillettek –, gondoljunk csak Arisztotelész hibaelméletére (meg híres állítására: „Az ember az egyetlen élőlény, amely nevetni képes”), amelyre Umberto Eco is kitér *A rózsza neve* című regényében (és gondoljunk csak tényleg bele egy pillanatra, mi történik, hová alakul az európai kultúra, ha nem vész el – vagy egyáltalán megíródik – a *Poétika* második része a komédiáról és a nevetésről!), Kant váratlanság-ta-

nára („a nevetés az az effektus, amely abból keletkezik, hogy egy feszült várakozás hirtelen semmivé lesz”, mondja *Az ítélőerő kritikájában*), Marcel Pagnol fölény-gondolatára („A nevetés – diadalének: a pillanatnyi, újonnan felismert fölény kifejeződése”), illetve Bergsonnak *A nevetés* című elegáns munkájában vázolt gépiesség-elképzelésére (melyhez hozzáteszi még, hogy a komikum csak emberi lehet; a szív „pillanatnyi érzéketlenségét” feltételezi, vagyis az értelem dolga; és végül, hogy társadalmi jelenség – így aztán elég komoly áttekintését adja a komikumnak), végül pedig Freud a humor kapcsán megfogalmazott védekezés-, védőfaktor-elméletére... és hát „vég ne'kül” (Arany János szavai) sorolhatnánk tovább; ezúttal azonban mégsem az elméleti megközelítésre teszünk kísérletet, hiszen egyfelől mindannyian tudjuk, érzékeljük és értjük, mi számít humoros irodalomnak, anélkül, hogy humorelméleti eszmefuttatásokat tanulmányoznánk, másfelől egyik elmélet mellé sem lehetne végérvényesen letenni a voksot: vagy az összes kombinációja a jó megoldás, vagy egy teljesen új elmélet kell, kellene – szóval elmélet helyett inkább egyfajta vázlatos történeti áttekintésre invitálok önöket.

Az áttekintés során többször hivatkozom majd Mihail Bahtyin nagyszabású munkájára, a *Francois Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája* című művére, amely legteljesebb formában, még két fejezettel (a *Rabelais és Gogol*, valamint a *Szatíra* című részekkel) kiegészítve az Osiris Kiadó gondozásában jelent meg 2002-ben, az idézett részeket – már amelyeket nem az eredeti Rabelais-művekből fordított Faludy György, Benedek Marcell vagy Kis János – pedig Kőnczöl Csaba és Raincsák Réka tolmácsolásában hallhatják. Ugyanis idézni is fogok belőle, mert Székely Jánossal együtt vallom, hogy ha valamit jól megírt valaki, akkor nincs értelme újra elmondani: elegendő tisztességesen idézni. (Egy kis kitérő: Székely János az alábbi elméleti tisztaságú levezetést adja egyik szépirodalmi szövegében, *A nyugati hadtest* című könyvének Pálinkásról, a megszelídíthetetlen hátszlórlól szóló fejezeté-

ben, amikor az elpusztult katonalovat kívánja ábrázolni: „Van a szellemnek bizonyos ökonómia: ami egyszer már megvan, azt nem kell még egyszer megcsinálni. Mihelyt a hanyatt heverő állattetem képét valaki egyszer már tökéletesen megfogalmazta, minékünk nem kell újra vesződnünk ezzel, egyszerűen ellophatjuk tőle – erre való az idézet. Nos, Pálinkás, akár csak Baudelaire-nél a dög:

Lábait ég felé rúgta, mint céda ringyó,

S míg izzadt méreg járta át,

Cinikus és hanyag keccsel tárta ki ringó,

Kipárolgással telt hasát.” Így viszonyulok tehát az idézéshez magam is.)

Bár tisztában vagyok Bahtyin nagyszabású munkájának kritikájával – egyebek mellett Szergej Averincev teszi fel a kérdést, hogy vajon valóban annyira emberiek voltak-e a korbácsolással és nyilvános kicsúfolással járó középkori rituálék, amennyire Bahtyin néha saját okfejtésébe beleszerelmesedve ábrázolja azokat; szerinte ugyanis a nevetés nem a szabadság ismérve (mint Bahtyinnál), hanem csupán a megszabadulás (pontosabban az átmenet a rabságból a szabadságba) ismérve lehet, hiszen a keresztény felfogás szerint az abszolút szabadság állapotában feleslegessé válik a nevetés: nem véletlen, hogy „Krisztus sohasem nevelt” –, azt tartom, hogy a nevetéskultúrának, a humoros irodalomnak, sőt a humoros irodalomtörténetnek olyan mélységű áttekintését senki nem adta, mint Bahtyin, aki pedig „csak” Rabelais művészetét próbálta a korba helyezni és a maga méltó helyére ültetni. (Éppen úgy, jegyzem meg halkán, mint ahogy néhányan mi is szeretnénk visszaadni a humoros irodalom méltóságát.)

Bahtyin az általa megalkotott „népi nevetéskultúra” kifejezéssel magyarázza Rabelais művészetét, tehát bölcsen erős történeti kontextusba ágyazza a mű megszületését, a megszületéshez vezető utat, és zavarba ejtően gazdag példaanyaggal, alázattal és nagy tudással elemzi a kiváló regényt úgy, hogy közben, szinte mellékesen, az egész történelmet és irodalomtörténetet is áttekinti az általa alkotott kifejezés mentén.

Először ő is ugyanazt rója fel a szakmának, mint mi: „...a köztéren kacagó nép később sem érdemesül rá, hogy a kultúrtörténet, a folklorisztika és az irodalomtudomány figyelmesebb és elmélyültebb vizsgálat tárgyává tegye.” Pedig, folytatja aztán fejtegetését, az egész történelem során létezett egyfajta kettősség: a komoly kultuszok mellett léteztek a vidám kultuszok is, a komoly mítoszok mellett a vidám és becsmérítő mítoszok, a hősök mellett az őket parodizáló hasonmások – gondoljunk csak Don Quijotéra meg Sancho Panzára, illetve Csongorra és Balgára, Tündére és Ilmára, hogy magyar irodalmi vonatkozást is említsünk. „Rómában például a győzelmi ceremónia még az államiság időszakában is egyformán tartalmazta a győztes magasztalását és kicsúfolását, a temetési szertartásokon pedig a halottat nemcsak elsiratták (magasztalván eközben érdemeit), hanem ki is kacagták”, folytatja okfejtését.

A görög és a római kultúrában még szinte egyenrangú volt a nevetés a komolysággal – és ebből a szempontból a folytonosság nem szakad meg a középkorban és a középkorig sem, hiszen mind a szaturnáliák, mind pedig a középkori karneválok az élet megszokott rendjének felfüggesztéséről szóltak: a szaturnália és a karnevál idejére mindenki egyenrangú lett, és minden hierarchikus viszonyt felfüggesztettek erre a rövid, de feszültségoldás szempontjából létfontosságú időszak tartamára. A nevetés ugyanis – állítom Bahtyinnal együtt, illetve gondolom tovább, amit írt – lefokoz, néha sért, materializál, viszonylagosít és egyenrangúsít, megszünteti, vagy legalábbis sikeresen kezeli a félelmet, és legfőképpen ellentéte minden fennköltnek. (Hozzá kell tennem, természetesen, hogy éppen ezek a jellemvonások fogják magyarázni a vele szemben tanúsított gyanakvást, illetve esetenként gyűlöletet, egészen a legújabb időkig, korunkig, amikor a pízsidiktatúra készül éppen végzetes csapást mérni rá.)

A szükséges nevetés mindenhatóságával kapcsolatban hadd idézzem ismét Bahtyint, aki maga is Alekszandr Ivanovics Herzent idézi: „Van a nevetésben valami forradalmi... Voltaire kacaja többet rombolt, mint Rousseau könnyei.”

Illetve: „A nevetés egyáltalán nem tréfadolog; nem is kezeljük így. Az ókorban kacagtak az Olümposzon és Arisztophanész komédiáit látván, kacagtak a földön is – kacagtak egész Lukanoszra. A IV. századtól kezdve az emberiség elfelejtett nevetni; egyre csak könnyeket ontott, a lelkiismeret furdalásai és sanyargatásai nehéz bilincsekbe verték elméjét. De alighogy alábbhagytak a rajongás lázrohamai, az emberek újra nevetni kezdtek. Rendkívül érdekes vállalkozás volna megírni a nevetés történetét. A templomban, az udvarnál, a fronton, az ügyosztály főnöke előtt, a kerületi rendőrbiztossal, a német jószágigazgatóval szemben senkinek nem jut eszébe nevetni. A jobbágyoknak földesuruk jelenlétében még csak elmosolyodni sincs joguk. (Gondoljunk csak a *Lúdas Matyira*, illetve a belőle készült 1984-es szenzációs hangjátékra Schwajda György átírásában! NKZs) Szívből fakadó nevetés csak egyenlők között lehetséges. Ha az alul állóknak megengedik, hogy a magasabb rangúak jelenlétében nevéssenek, ha nem fojtják el nevetésüket, akkor elhúzták a harangot a szolgálati fegyelem fölött. Akinek van mersze nevetni Apisz istenség fölött, az a szent tekintélyt közönséges bikává fokozza le.”

Míg tehát az ókorban helyén volt a nevetés, a komikum és az ezekből táplálkozó humoros vagy vidám irodalom, a reneszánszt követően megváltoztak a dolgok. Egészen pontosan már a középkorban elkezdett megváltozni a nevetéshez való viszony, de ott még – szelep-szepe miatt – rendre megjelent a vidámság, hiszen, mint Johannes Pauli szerzetes írja az 1522-ben megjelent *Gúny és komolyság* című munkájában: szükség van a nevetésre, „hogy a szellem gyermekeinek a monostorok zárt falai között legyen mivel fölvidítani és fölfrissíteni az elméjüket: mert nem lehet mindig csak szigor alatt élni” (kiemelés tőlem – NKZs). És akkor ismét Bahtyin: „A középkorban a nevetésnek csak a hivatalosan jóváhagyott ideológiai szférák és az élet és az érintkezés szigorú, hivatalos formáinak falain kívül jutott hely. A nevetést száműzték a vallási kultusból, a feudális állam ceremóniáiból, a társasági etikettből és az összes magasabb ideológiai műfajból. A közép-

kor hivatalos kultúráját egyoldalú komolyság jellemezte. Ezt a kizárólagos komolyságot, a középkor fagyos, merev egyoldalúságát eleve meghatározta a középkori ideológia tartalma – aszketizmusa, a gondviselésről alkotott komor elképzelése, az olyan kategóriák dominanciája, mint a bűn, a vezeklés, a szenvedés –, valamint maga a feudális rend, melyet ez az ideológia szentesített. A komolyságot az igazság, a jóság és általában minden lényeges, jelentős és fontos dolog egyetlen lehetséges formájaként kezelték. S e komolyság tónusát és felhangjait a félelem, az áhítat, a megbékélés alakította ki. [...] Viszont éppen a hivatalos egyházi ideológia semmi engedélyt nem tűrő, egyoldalú komolysága tette elkerülhetetlenné, hogy a hivatalos és kanonizált kultusz, szertartás és ceremónia falain kívül legalizálják az onnan kiszorult vidámságot, nevetést, tréfát. Így tűnnek fel a középkori kultúrában a kanonizált formák mellett a velük párhuzamos vidám formák.” A fejtetőre állt hierarchia, a bolondkirály-választás, a bolondünnepek mind-mind ezt bizonyítják, és ezek a hatóságok és a tekintélyelvűség minden tiltakozása ellenére valamilyen formában meglepően sokáig tovább éltek (éppen úgy, ahogy a római szaturnáliák éltek tovább a középkori karneválokban! – gondoljunk csak a már emlegetett Jókai Mór pütkösdikirály-választásról szóló jelenetere az *Egy magyar nábobban*, illetve a *Rákóczi fia* című regény meglehetősen részletes színpadiesenemény-leírására a bécsi Komédiásházban, amellyel Jókai – kissé ugyan finomkodva és eltartott kisujjal – megmutatja, min mulatott több száz évvel a középkor után az istenadta nép). A hagyomány tehát – talán – mind a mai napig él, az alantas(nak érzett) szórakozás formái és hordozóeszközei – és természetesen leginkább kontextusa és státusza – változtak ugyan, de a lényegük nem.

A reneszánszban még utoljára teljes pompájában megmutatkozott a nevetés. Ezt mondja Bahtyin: „A reneszánszban [...] a nevetés mély világszemléleti jelentést hordoz, a világ egészéről, a történelemtől, az emberről közölhető igazság egyik leglényegesebb formája; különleges módja a világ szemlélésének; másképp látja

ugyan a világot, mint a komolyság, de legalább annyira (ha nem inkább) a lényegét érinti; ezért éppúgy helye van a magas irodalomban (még a legegyetemesebb kérdések felvetésében is), mint a komolyságnak; vannak a világnak igen lényeges oldalai, amelyekhez csakis a nevetés tud közel férkőzni.” Azt is állítja, hogy a nevetés kultúrája ekkor kezdett el betörni a magas irodalomba: „Már a középkor vége felé kezd elmosódni a határ a nevetés kultúrája és a magas irodalom között. Az alacsonyrendű formák egyre gyakrabban nyomulnak be az irodalom felső régióiba. A népi nevetés betör az eposzba, a misztériumjátékokban is növekszik az aránya. [...] A nevetéskultúra kezd kitörni az ünnepek szűkre szabott határai közül, és igyekszik behatolni minden ideológiai szférába. Ez a folyamat a reneszánsz idején éri el a tetőpontját.”

Ezt követően azonban drasztikusan megváltozik a helyzet, és ezáltal a nevetés, a humoros irodalom pozíciója is: „A XVII. század és az utána következő korszakok felfogását így jellemezhetjük: a nevetés nem lehet egyetemes jelentésű világszemléleti forma; csak a társadalom életének bizonyos részleges és részlegesen tipikus negatív jelenségeihez csatlakozhat; ami lényeges és fontos, az nem lehet nevetséges; a történelem és a képviselőiben munkálkodó emberek (uralkodók, hadvezérek, hősök) soha nem lehetnek nevetség tárgyai; a nevetés csak egy szűk és sajátos területen (a közösségi és a magánvetkek szférájában) helyénvaló; lényeges igazságokat a világról és az emberről a nevetés nyelvén nem lehet kimondani, az ilyen kérdésekben kizárólag a komoly hangvétel létjogosult; ezért az irodalomban a nevetésnek csak az alacsony műfajokban van helye, amelyek a magánember és a társadalom alsó rétegeinek életét ábrázolják, a nevetés vagy könnyed szórakozás, vagy közhasznú fenyegetőeszköz a bűnösök, az alávaló emberek féken tartására.”

A XVIII. században, a felvilágosodás, a klasszicizmus korában sem lett jobb a helyzet – ezt mondja Bahtyin: „Most lépünk tovább, a XVIII. századba. Rabelais-t egyetlen más korban sem értették és becsülték olyan kevéssé, mint ekkor. Értelmezésében és értékelésében

a felvilágosodás gyenge oldalai mutatkoztak meg. A felvilágosodás egyrészt érzéketlennek bizonyult a történetiség iránt, elvont és racionalisztikus utópizmusra hajlott, anyagfölfogása mechanisztikus volt, erős hajlamot mutatott az elvont általánosításra és tipizálásra; másrészt feltétlenül hitt a dokumentarizmusban, s ez lehetetlenné tette, hogy helyesen értékelje Rabelais-t. (És a humort! NKZs) Számára Rabelais »a XVI. századi vadság és barbárság« tökéletes megtestesülése volt. Kitűnően összegezte a XVIII. század álláspontját Voltaire. Swift kapcsán így adta elő véleményét Rabelais-ról: »Rabelais szertelen és érthetetlen könyvéből végletes vidámság és még nagyobb arcátlanság árad; bőviben van a műveltségnek, a trágárságoknak és az unalmas helyeknek; egy-két oldalnyi jó történetet többkötetnyi ostobasággal vásárol meg; csak néhány hóbortos ízlésű személy hízeleg magának azzal, hogy érti és nagyra becsüli az egész művet, a nemzet többi része kacag Rabelais tréfáin, de a könyvet megveti. A legnagyobb komédiásnak tartják Rabelais-t, s bosszankodnak, hogy akiben annyi szellem volt, az ilyen nyomorúságosan sáfárkodott a tehetségével (kiemelés tőlem – NKZs); iszákos filozófus, aki csak részeg állapotban írt« (Kis János fordítása).” Hát mi ez, kérem, ha nem az előadás elején említett jelenség, amelyben Karinthynek ugyanezt róta fel a gyomorbajos magas irodalmi kritika?!

A romantika ugyanakkor Rabelais-hoz – és a humoros irodalomhoz – jobban állt hozzá, Victor Hugo valóságos dicshimnuszot ír róla, míg Voltaire ugyebár csak fanyalgott. „Ez az eszme, valamint következményei különös élességgel mutatják a romantika és a felvilágosodás gondolkodói közötti eltéréseket. A felvilágosodás mindig kevesebbet akart látni az írókban, mint amennyi valóban bennük volt: a történelmietlen ráció szempontjából a művek sok fölösleges, szükségtelen, értelmetlen dolgot tartalmaztak; meg kellett őket tisztítani és nyesegetni. Jellemző megnyilvánulása ennek a Voltaire-féle Isten könyvtára, amelyben minden műnek csak alapos kiigazítás és kurtítás után jutott hely. A felvilágosítók eljárása elszegényítette a vilá-

got: szerintük a világ jóval kevésbé valóságos, mint amennyire annak látszik, a realitást idejüket múlt csökevények, balítéletek, illúziók, fantáziaképek, ábrándok stb. duzzasztják föl. A valóságnak ez a leszűkített, statikus fölfogása határozta meg azt a módot is, ahogyan a művészi alkotásokat befogadták és értékelték, ebből következett az a törekvésük, hogy megtisztítsák és megrövidítsék a műveket.

A romantika, a felvilágosodással ellentétben, olyan kitágított valóságfelfogást teremtett, amelyben lényegi szerephez jutott az idő és a történelmi változás. A világ e kitágított felfogásának alapján a romantikusok arra törekedtek, hogy a lehető legtöbb dolgot vegyék észre a műben – sokkal többet, mint amennyit a felületes tekintet lát benne. A jövő felé mutató tendenciák, a csírák, magok, előérzetek és próféciák után nyomoztak a műalkotásokban.”

Helyezzük bele történetileg ezekbe a fenti szövegekbe Boccaccio, Shakespeare, Cervantes és Molière nevét, sőt Goethe értekezéseit a karneválról, és magunk is eljutunk Bahtyin végkövetkeztetéséhez, egyben az utolsó idézethez: „Az irodalomtörténet és az esztétika rendszerint az utóbbi három évszázad irodalmának szűk, lapossá lett komikai megnyilvánulásaiából indul ki, és a nevetés, valamint a komikum e szűkös felfogásának keretei közé igyekszik szorítani a reneszánsz nevetést is; márpedig ez a felfogás még ahhoz sem elég, hogy segítségével legalább Molière-t megérthessük. Rabelais a több évezredes népi nevetéskultúra örököse és csúcspontja. Művészete pótolhatatlan kulcs a nevetéskultúra legerőteljesebb, legmélyebb és legeredetibb megnyilvánulásaihoz.”

Mivel meggyőződésem, hogy a magyar történelem és irodalom – ha időben néha kis sé lemaradva is – követi a világtörténet és világirodalom eseményeit, ez az egész felvázolt áttekintés rá is alkalmazható: gondoljunk csak Janus Pannonius önfeledt, ugyanakkor fegyelmezett humorára, reneszánsz bőséggel áradó szabadszájú verseire, de gondoljunk közben Berzsenyi Dániel nemes komolyságára is; aztán Csokonai csintalan rokokó kuncogására, Vörösmartynek a komoly szövegeihez képest

helyenként meglepően vicces *Csongor és Tündéjére*, Arany János *A nagyidai cigányok* című remekére, vagy Petőfi Sándornak *A helység kalapácsa* című eposzparódiájára. Az az érzésünk támadhat, hogy valamiképpen az egész magyar irodalom során többé-kevésbé jelen tudott lenni a humor, sőt olykor talán a helyén is volt, csak az irodalom (kortárs vagy szinte kortárs) interpretálói sorolták háttérbe; minden bizonnyal azért, mert a saját korlátolt, a maguk korának szellemében fogant szűk humor-, komikum- és humoros irodalom felfogását vetítették vissza, vetítették rá ezekre a szerzőkre, és válogattak, állítottak fel sorrendet közöttük önkényesen.

De nézzük csak, mi történt tovább: a ki egyezés után, az első világháború kitöréséig a magyar irodalom bőséges, áradó és boldog időszakában nagykorú lett a humor is, és néhány évig az első padban ült. Mikszáthot szerették, később Karinthyt valósággal bálványozták a kortárs olvasók, még akkor is, ha a későbbi – és nem a saját korukbeli! – kritika olykor fanyalgott miattuk, fölöttük. (Tiszta szerencse, hogy ezzel az olvasóik egyáltalán és kicsit sem törődtek.)

A két világháború között is volt egy rövid időszak, amikor a humort becsülték (jelzésértékkel gondoljunk Nagy Lajos *Képtelen természetrajzára* 1921-ből, illetve Tersánszky Józsi Jenő *Kakuk Marcijára* a harmincas évek közepéről), de itt azért, főleg Trianon után, súlyos változások történtek. Ezeket leginkább az erdélyi magyar irodalom vizsgálatával érthetjük meg.

Az előadás elején állítottam, hogy nemzeti sorstragédiával nem viccelünk, és ez jól van így. Az viszont tagadhatatlan, hogy a poszttrianoni ájult kábulatban és megmaradási igyekezetben fogant transzilvanizmus mintha elvágta volna a humoros irodalom vagy a humoros irodalom megírása iránti fogékonyságot: egy valamirevaló regénynek vagy versnek lehetőleg a megmaradásról kellett szólnia (az *Ábelt* is csak az „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne” mentette meg ebből a szempontból), így érthető, hogy a már említett Karácsony Benő kellemes humorú, véresen iro-

nikus és önironikus, lebegő, a történelmi valóságról épp csak tudomást vevő páratlan humora nem igazán tudott gyökeret eresztetni. (Beszéd tény, hogy íróként milyen ritkán nyilvánult meg; 1934-ben például csatlakozik ugyan az *Erdélyi Helikon* tagjaihoz, de csupán pénztárosi funkciót vállal, és a Marosi Ildikó szerkesztésében *A Helikon és az Erdélyi Szépművés Céh levelesládája (1922–1944)* címmel Bukarestben, 1979-ben a Kriterion Könyvkiadó gondozásában megjelent könyv által idézett jegyzőkönyvek tanúsága szerint hozzászólásai is csupán erre a témakörre korlátozódtak.)

Ha a néhány évtizeddel később jelentkező, üdítő kivételnek minősülő Bajor Andor humor szempontjából is kimagasló munkásságát nem számítjuk, egészen a rendszerváltásig, sőt a kilencvenes évek közepéig kellett várni, hogy a transzilvanizmus emelte gátakat fegyelmezett értékrenddel, ugyanakkor elszánt, a polgárpukkasztásig menő szabadossággal és témakörtágítással lebontsa az Orbán János Dénes és Sántha Attila vezette transzközép mozgalom, hogy mára az erdélyi magyar irodalomnak valósággal külön szárnyát képezze például a *Székely termék*-sorozat, amelyben székely nyelven írt, rendkívül vicces szövegek jelennek meg a legkiválóbb szerzők tollából.

A magyarországi helyzet sem volt sokkal különb: míg a két világháború között olyan kabarék és alkotók léteztek, mint Nagy Endre kabaréja, vagy maga Nagy Endre, a második világháborút követően néhány kivételtől – például a groteszk humorú Örkény Istvántól vagy a már említett Moldova Györgytől – eltekintve alig kapott létjogosultságot a vidám irodalom. A Hofi Géza által jelképezett, a feszültség levezetése kedvéért létező vagy létrehozott korai stand up után a Sas József fémjelezte mélyrepülés következett, majd el is érkezőnk napjainkhoz, mikor a kabaré teljes mértékben a politikai megosztottság egyik igen rosszul használt eszközévé vált, és ezáltal a humoros irodalom támogatásában játszott szerepe is elhanyagolható: így aztán a humoros irodalom rangjának visszanyerése sem látszik belátható időn belül megtörténhetőknek lenni.

Érzésem szerint ez az elsavanyodás is a kommunizmus öröksége, és egyelőre az elmúlt több mint harminc év sem volt elég, hogy az irodalmi közvélemény kiheverje a következményeit. (Külföldön, és különösen angol nyelvtérületen – ahol a korábbi aranykorok ugyanúgy megvoltak, gondoljunk csak Oscar Wilde-ra, Stephen Leacockra vagy éppen Jerome K. Jerome-ra – vígan fejlődhetett ez is: így jöhetett létre a Monty Python csoport, vagy alkothatott nagyot Rowan Atkinson. Ennek ellenére az ő útjuk is ugyanide vezetett: a píszi és az öncenzúra által megnyomorított világba.)

És a helyzet nem látszik javulni, sőt egyre inkább romlik. A legvégzetesebb csapást a szabadon áradó, jókedvű, semmilyen tekintélyre tekintettel nem lévő, nem pártos, semmilyen szentséget nem tisztelő humorra, mint már említettem, korunk nyavalyája, a politikai korrektség készül éppen mérni. A kor, amelyben csak ún. *safe space*-ekben hajlandók létezni egyes entitások, a kor, amelyben nem lehet úgy eldobni egy követ (vagy bedobni egy poént), hogy valakinek a folyton és fennem hangoztatott érzékenységét meg ne sértené(nk), a kor, amelyik minden eddiginél kegyetlenebbül üldözi és irtja – egyebek mellett – a humort, szóval ez a kor, úgy tűnik, végérvényesen leteríti a humoros irodalmat is, ugyanis *erős öncenzúrára* kényszeríti a szerzőket, vagy pedig arra, hogy – amíg még lehet! – az öniróniába meneküljenek. (Megjegyzem, én is igen gyakran ezt teszem; önkéntelenül is öniróniát alkalmazok, mert egyrészt a fogyatékoságainkból, félszűrségeinkből táplálkozó frusztrációnk meglehetősen hálás irodalmi, „humoreszki” téma, másrészt az emberek mindig szívesen nevetnek máson – csakhogy amikor ezzel számot vetek, szembe kell néznem az igazsággal: minden bizonnyal a kényelmesebb utat választottam, és megalkudtam magam is.) De lassan már ott sincs biztonságban az ember, lassan már önmagával szemben sem lehet kíméletlenül vicces senki, hiszen – abszurd módon – valakinek az érzékenységét előbb-utóbb ez is sérteni fogja.

A másik probléma is egyenes következménye a fent említett savanyúságnak és több mint

negyven évig tartó ellaposodásnak: mintha elveszett volna a humorérzék. Engedjenek meg két személyes példát: mostanában több humoroszkem is megjelent a *mandiner.hu*-n, és mivel a szerkesztők a szövegeket megosztják a közösségi hálón, szabaddá válik az út a kommentelőknek. Sajnos nem tudom megállni, hogy el ne olvassam olykor, mit szólnak felebarátaim és nemzetársaim a szövegeimhez, és igen elkésztítő a tapasztalat. (Egyébként rendkívül tanulságos is: jó szívvel ajánlom minden írókollégámnak, hogy lépjen ki biztonságos buborékjából vagy elefántcsonttoronyából, szórja gyöngyeit a disznók elé, és mérje meg magát élő olvasók és főleg kommentelők véleményében – ha még ezután is írni akar és fog, annál ékeőbb bizonyítéka az ő irodalom iránti elkötelezettségének voltaképpen nincs.) Nem a személyeskedőről és az egészen elképesztően brutális trollokról beszélek, hanem a hagyományos, az arcukat felvállaló olvasókról. Nekik nincs humorérzékük. Bizony, nincs nekik. Mindent szó szerint értenek, egyebek mellett az iróniát, öniróniát is. Mikor én – az önironia eszközével – leleplezem magam, illetve emberi kicsinységemet egy félmondatnál, akkor ők, némi késéssel ugyan, de megtalálják ezt a félmondatot, diadalmasan felmutatják, és dühös, gunyoros hangú kommentekben lelepleznek engem... mintha nem én adtam volna kezükbe a kulcsot. Sírni volna kedvem. A humoreszket – nyilván a gyakori egyes szám első személy miatt – szó szerint értik. Valószínűleg mit sem hallottak arról, hogy az irodalom – még az egyes szám első személy ellenére is! – műalkotás, teremtett világ, saját törvényszerűségekkel, megemelt, elemelt nyelvezeten, nem pedig a valóság. A másik példa: az *Apucifoci* című szövegem megjelenését követően – amelyben egyebek mellett egy a valóságban gyökerező, de teljes mértékben felstilizált és részleteiben új, kitalált eseménysor jelenik meg – fiam óvodai csoporttársainak szülei, akik egyik-másik figurában magukra véltek ismereni, minden kapcsolatot megszakítottak velem, hiába magyaráztam, hogy az irodalom nem azonos a valósággal, hogy a szerző nem azonos a művekben megszólaló elbeszélővel. De hogy

ne csak magamról beszéljek: gondoljanak a pár évvel ezelőtti igen hangos eseményekre, amikor Varró Dániel kisgyerekekről szóló versikéjének egyik szakaszából („Jó játék a konnektor, / én jöttem rá magamtól. / Beledugom, hol egy toll? / Jó játék a konnektor”) országos botrány kerekedett: az internetezők a vérét akarták venni, felelőtlenséggel vádolták, meg azzal, hogy rossz apa. (Emlékeim – és tapasztalataim – szerint a legbiztosabban megjelenő komment szinte minden humoros irodalmi szöveg alatt: a szerzőnek pszichológushoz kéne járnia, illetve ennek egyre csúnyább szavakkal felütött változatai.)

Egyszóval már az önmagunkra irányuló ironia sem megy át az olvasókba, pedig ez lett volna az utolsó mentsvár, a humoros irodalom utolsó bástyája – ha megnézzük a már említett Efrájim Kishon humoreszkjeit, nyolcvan-kilencven százalékuk egyes szám első személyben íródott. Vajon mit szólnának hozzájuk korunk internetezői? Már ha olvasnák egyáltalán.

Oda jutottunk hát, hogy a humorérzék kieszőben van, a szerzők komoly irodalommal igyekeznek helyrehozni azon vétküket, hogy humoros szövegeket is merészelték írni, és a pízidiktatúra végérvényesen meggyilkolja a világról szóló, egyébként nagy múltú humoros írásokat (olyan értelemben, hogy az ilyen szövegek már meg sem születnek: az öncenzúra időben gondoskodik erről – illetve ha mégis megszületnek, a szerző kitagadott páriaként kénytelen létezni a továbbiakban, ami nagyban nehezíti a túlélését), miközben a sokezer éves humorosirodalom-hagyomány nem-ismeretéből fakadó olvasói közöny, rosszindulat, értetlenkedés és humortalanság az utolsó helyőrséggéként értelmezhető önironikus szövegeket is elpusztítja. (Üdítő kivétel a két évente megrendezésre kerülő gyulai Irodalmi Humorfesztivál, amelyik próbál a humor térvesztése ellen küzdeni – viszont egyebek mellett éppen a humorfesztivál léte és megléte hívja fel a figyelmet arra, hogy mekkora a gond egyébként.)

Mi marad hát?

Tökéletesen kiherélt, de legalább teljes mértékben pízí szövegek maradnak, mind elvon-

tabb és elvontabb témákról és érzésekről, vakbélgyulladás idéző komolysággal, ami – ördögi kör! – a megmaradt olvasókat is egyre inkább elidegeníti, sőt elriasztja az irodalomtól. Ezt hozta a huszonegyedik század eleje; gondolta a fene – ismét Arany János idézem –, hogy éppen ez lesz: sokkal nagyobb kataklizmáktól tartotunk, nem ettől a sekélyes elsavanyodástól.

IV. Következtetés

Az előadás elején reménykedve említettem, hogy a dolgok végiggondolása talán valamiféle, a hozzám hasonló kisember számára írható elérhető cselekvési tervhez is elvezethet. Az a helyzet, hogy most, amint végignézek ezen a csodálatos, ijesztő, félelmetes, elképesztő méretű hagyományon, ami az irodalom, azon belül pedig a humoros irodalom, amint megvizsgálom a különböző tömbszerű korok sokrétű, a maguk idejéhez kényszerűen kötődő, de mégis nyitott, érdeklődő, vagy legalább elítélő és akár a humoros szövegeket tűzzel-vassal üldöző attitűdjén, majd pedig összehasonlítom korunkkal, amelyeknek teljesen ellaposodott és elbutult viszonyulását még a politikai korrektség követelményrendszerének szolgai betartásával és betartatásával is tetézik, és éppen kiirtják az univerzális humort és az univerzális humoros irodalmat (persze helyenként tesznek engedményeket, főleg politikai megosztottság vona-

lon: a mi humoristánk, a mi humoros szerzőnk jó humoros szerző, mert azt bántja a humorával, akit mi gyűlölünk – de valljuk be, ez elég sovány vigasz az univerzális humor továbbélésével kapcsolatban), szóval mikor mindezen végignézek, és mindezt végiggondolom, elbátortalanodom, hogy lehet-e ez ellen bármit is tenni *egyembernyi, egyírónyi* eszközökkel.

Aztán arra jutok, hogy ha már megkaptam a bizalmat a Magyar Művészeti Akadémiától, ha itt lehetek, és biztonságban, nyugodtan dolgozhatok, akkor nem hátrálhatok tovább (mert végül kijövök a saját hátamon), akkor nemhogy nem szabad elbizonytalanodnom, hanem komoly (oké: humoros) elszántsággal azon kell dolgoznom, hogy olyan szövegeket írjak, kutassak fel és szerkesszek, amelyek hírből sem ismerik az öncenzúrát, fittyet hányanak a humoros irodalommal szembeni összes korok összes ellenérzésére, legújabbban pedig a píszidiktatúra véleményére, és így meg kell próbálnom legalábbis a saját szintemen visszaadni a humoros irodalom méltóságát: hogy a szégyenpadból egy kicsit előrébb (ker)ülhessen, hogy a vájt fülű és szórakozni vágyó olvasók kedvükre hallgathassanak és olvashassanak igényes kortárs humoros szövegeket is. Vissza kell tehát adni a humor méltóságát, amennyire lehetséges, hiszen a minden gáttól mentes humor vállalása a mai píszi világban szinte az egyetlen szabadságforma. Ezt ígérem itt, és ehhez kérem jóindulatú támogatásukat.

Köszönöm, hogy meghallgattak.

Gondolatgirlandok Klimó Károlynak¹

Klimó Károly festményei, grafikái – számomra – egy fogalom, a káosz megjelenítésének, vizualizálásának eszközei. A művek egyrészt a káosz előidézésének, kibontakozásának, másrészt elszenvetésének, elviselésének művészi dokumentumai; indulattal, szenvedéllyel tárják fel e kettősség természetét.

A szemét apoteózia... A cím Klimó Károly egyik képéé.

Klimó Károly szemétből, eselékből, efemeriádából meg persze nemes anyagból, fekete, bíbor, arany festékből kollázsolt-montázsolt, elegáns és látványos képei egyfelől eklektikus magánmitosz illusztrációi, másfelől metaforák: a szakma, a technika, a praxis, a mesterség, s talán magának a meg- és kiüresedő művészetnek metaforájaként bosszantják, provokálják a nézőt. Vagyis provokálták már a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján, több mint negyven évvel ezelőtt, és most, ma is. Mert annyi bizonyosnak látszik, hogy Klimó témájához, tárgyaihoz valami melankolikus, egyben konceptuálisan szimbolikus gondolkodásmód kötötte és fűzi máig, amelynek lényegét egy nem egészen ismeretlen, mégis különös elegyű analitikus igény és vágy adja: a mester a művészetet mint nem érzéki absztrakciót vizsgálta/vizsgálja ezekkel az érzékivé tett bánattal átítatott munkák révén. A kollázsok, assemblage-ok, átabota tárgyegyüttesek a melankólia mellett vagy fölött penge éles iróniával teszik önmagukat a kettősmutatás, paradoxonnal ábrázolás szellemes példáivá, egyszersmind folytatólagos hivatkozás-sorozatként illusztrálják, miképpen kell működni

a képzőművészet és az irodalom együtt-hatását megóhajtó látásmódnak.

Jarry, Kafka, Sade, Thomas Bernhard, Artaud voltak Klimó ihletői az elmúlt évtizedekben, s mint láthatjuk, a hetvenes évek közepe óta munkáin az irodalmi elemek a durvaság és az átszellemültség végletei között villódnak, hol megfontolt stiláris óvatossággal és kiszámítottsággal, hol a blaszfémiáig villantva a gúnyt. Pontos és jól rendezett kompozíciói még valamifajta színházi tudatot is sugallanak: távolról figyelt, intelligens lényeknek tetsző antropomorf foltok alkalmazkodnak irodalmi szövegekhez vagy legalábbis azok emlékéhez, s ahogy a hetvenes években az arte povera hatása alatt dolgozott, úgy a nyolcvanas évektől napjainkig festett munkái az olasz és francia absztrakt szürrealizmust és az informelt aktualizálták, erős pszichológiai érzékről is tanúskodva. Úgy rémlik, annak idején, mindenekelőtt az olasz Alberto Burri és a svájci-román-zsidó Daniel Spoerri volt hatással gondolkodásmódjára és technikájára.

A festmények a figuralitás és az absztrakció határán állnak, s a szellemiek utáni törekvést, emelkedettséget sugározzák, egyszersmind a véreset, a tragikusot, de mindez nem valami átintellektualizált stíl-vegetáció formájában kap képet, hanem expresszív, indulatos gesztusok révén rögzül és sugárzik.

Klimó technikájának kulcsszavai – a kollázs, a montázs – egyszerre utalnak eljárásra és mentalitásra, mesterségre és gondolkodásmódra. Munkái lényegét tehát az a mozzanat adja, melynek során a művész a diakroniát szinkroni-

¹ Elhangzott a *Kontinuitás – Klimó Károly művészete* című kiállítás megnyitóján a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban 2023. november 9-én. A február 16-ig látható tárlat kurátora Gyarmati Gabriella művészettörténész.

ába simítja; másképpen: az időrétegeket, s velük a spirituális mezőket egy síkba illeszti-igazítja. E mozdulathoz a kollázs és a montázs a legmegfelelőbb eszköz, hiszen a virtuális idő megragadását a legkézenfekvőbben segítik, akárcsak egy idézet-csokor az irodalmi művekben.

Klimó mondta egy beszélgetésünk során: „Egy régi zsidó bölcsesség arra int, hogy egyik szemed az égen, a másik a földön legyen. Tehát valahol megvolt bennem mindig az a fajta alap magatartás, hogy a világ tényeiről elfeledkező, zabolátlan attitűd mellett egy bizonyos szűrőn keresztül is nézzem az emóciót és a belső szenvedélyt. Meglehetősen zaklatottan, felfokozott lelkiállapotban hozom létre a dolgaimat, aztán ha azonnal nem vagyok képes objektívben mérlegelni, hogy mit is csináltam, akkor másnap vagy később kezdem analizálni a produk-

ciómat, akkor viszem bele a munkáimba az egyensúly szempontjait, és keresek egy bizonyos rendet az expresszivitásban.”

Vagyis önvizsgálat, aminek érvényében végül, 90 fokban elfordítva, nézzük a művész és persze a mi magunk helyzetét máshonnan: a világot az ember nagyon könnyen idegenné teheti a maga számára, ahogy az sem okozhat különösebben nagy gondot, miképpen tegye önmagát idegenné a világ számára – sokszor jut ez az eszembe. S aztán Franz Kafka 1921. november 7-i naplóbejegyzése is felötlök, mely nem először szolgál számomra gyógyír gyanánt: „Az önmegfigyelés lerázhatatlan kötelezettsége: ha valaki más figyel, természetesen nekem is figyelnem kell magamat, ha senki más nem figyel, annál tüzetesebben kell nekem figyelnem magamat.”

Enteriörkép a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum Klimó Károly-kiállításában

Képek és dokumentumok Andaházy-Kasnya Béla életéből

Egy készülő könyv margójára

Kérdések és válaszok egy készülő könyvből. Ki volt Andaházy-Kasnya Béla? Festőművész és politikus – mondják a szűkszavú lexikonok. Ennél alig árul el többet Rónai Mihály Andrásnak a *Magyar Hírek* 1969. márc. 8-i számában megjelent, a regényes Krúdyakról szóló írása. A torontói emigrációban élő egykori országgyűlési házelnök, Krúdy Ferenc kapcsán, mintegy mellékesen említi Andaházy-Kasnya személyét, akinek kenyérkeresete lett a hajdan kedvtelésből űzött festegetés: „*Pedig nem is lett volna rossz festő, csak elvitte a politika.*”

Való igaz, amennyire kevés számú forgalomban lévő alkotásából meg lehet ítélni, s amit a korabeli sajtóból kiszűrhetünk, jó festő volt, de a politikai ambíciók másfelé térítették. A sok-évtizedes emigráció pedig itthon végképp feledésre ítélte a posztnagybányai irányokhoz, a Szinyei Társaság, a Munkácsy-céh és a Gresham-kör törekvéseihez kapcsolható művészetét. Magyar közgyűjteményben tudtommal egyetlen képe található, a MNG raktárában. Mostanában elvétve egy-egy képe feltűnik a hazai művészeti aukciókon is. Francia múzeumokban azonban több tucat képe található. Sőt, egy alkotása Párizsban a Nemzetgyűlés Felsőházának, a Szenátusnak a gyűjteményét gazdagítja.

Sokkal ismertebb nála unokája, a híres argentin író, Federico Andahazi. Több, magyarul a Magvetőnél és a Libri Kiadónál megjelent regény, *Az anatómus*, *A harmadik nővér*, *A fejedelem* szerzője. Nagyapjáról mintázta a *Szerelmek a Dunánál* című könyvének főhősét, Borát.

Azok számára, akik politikatörténettel foglalkoznak, már ismerősebben csenghet a neve, mint kispolgári politikusé. Sajnos képviselői munkájának egésze kevésbé ismert, mint az a tragikus esemény, amely „az endrődi csendőrsortűz” néven vált a magyar történelem egyik fekete napjává. Érdekesen változott személyének megítélése a kommunista éra más-más időszakában, de a rendszerváltás óta is. Volt kispolgári kalandor, politikai szélkakas, majd a „mi hősünk”, azt azért mégsem kívánta senki, hogy argentinai emigrációjából hazajöjjön. Ahogy a Kispolgárt szellemi hagyatékát, úgy utasította el, majd sajátította ki személyét a „munkás-paraszt” hatalom, de származásánál, neveltetésénél fogva ő nem volt alkalmas arra, hogy ún. társutas politikust faragjanak belőle.

Az endrődi csendőrsortűz eseményeit bőségesen feldolgozták helytörténeti kiadványok, az 1975-ben kiadott emlékkönyv, szakdolgozat is íródott a témában, s évente március 20-a tájékan számos újságcikk emlékezik meg az áldozatokról, s emlékezik a város népe szentmisével, hivatalos ünnepeken, vagy az áldozatok leszármazottai a maguk csendességében. Magam is endrődi vagyok, sokat hallottam, sokat olvastam az akkori történésekről.

Céлом nem a már leírtak ismétlése. Nem is igazságszolgáltatás egyik vagy másik irány szájíze szerint, hiszen a korabeli bíróság megpróbálta, mégsem tudta elítélni Andaházy-Kasnyát. Nem tudták megakadályozni megválasztását sem. Mostanában újra szeretnék az

akkori hatalmat felmenteni a felelősség alól, őt pedig bűnbakként beállítani.

Könyvem címe, *Képek és dokumentumok Andaházy-Kasnya Béla életéből*, jól tükrözi szándékomat. Nem életregényt kívántam írni, inkább dokumentumkötet ez. Kevés teret enged a fikciónak. A dokumentumok válogatása, sorrendisége, összefüggésbe helyezése rajzolja ki a szinte az egész huszadik századot átfogó életút csomópontjait, s általa a magyar történelem viharos évtizedeit. Ezekből a dokumentumokból igyekeztem összerakni Andaházy-Kasnya Béla emberi, politikusi és művészi portréját. A fellelt dokumentumok alapján a legfontosabb életrajzi adatok rekonstruálhatók, de a száraz tények mögött ott az ember, a maga esendőségében, sorsfordító választásaival, vívódásaival.

Mit mondhatnék, ha magam is csupán lexikon szócikket akarnék írni?

ANDAHÁZY-KASNIA Béla festő, politikus, nemzetgyűlési képviselő, diplomata. 1947-től argentinai emigrációban. (1888. nov. 16. Bp.–1981. máj. 1. Buenos Aires.)

Szülei: Kasnya Géza MÁV főkalauz és nemes lipótszentandrászi Andaházy Emília.

Házasságai: 1. Gunst Anna Ida (1916–1919) ; 2. özv. Günwald Mórné, Adler Alice (1924–1935) ; 3. Hollós Margit (1936–1981).

Gyermeke: Béla Rodolfo Andaházy Kasnya (1937. Bp.–2005. Argentína) író, pszichiáter.

Unokái: Federico Andahazi író, Laura Ximena Andahazi Kasnya újságíró, Pablo Juan Andahazi Kasnya fotóművész. (Argentína.)

Bővebben, az életrajz csomópontjait kijelölve, mégis szólnunk kell származásáról, családjáról, tanulmányairól, művészetéről, házasságairól, politikai pályafutásáról és emigrációs éveiről is. Nem egyszerű feladat, hiszen ezek a tényezők, különösen a művészi és a politikusi „én” egymással egyidejűleg léteztek életében, hol egyik, hol másik került előtérbe. Ez volt az ő „hűségés hűtlensége”.

Tanulmányait a Magyar Királyi Iparművészeti Iskola (1907) díszítőfestő szakán végezte. 1907-től a Képzőművészeti Főiskolát látogatta,

majd tanulmányait hosszabb-rövidebb időre szóló ösztöndíjakkal Itáliában folytatta a velenicei és a római Scuola Libera és a firenzei Képzőművészeti Akadémia hallgatójaként.

1906-ban részt vett a milánói világtkiállításon. Két nagyméretű falképet készített a magyar pavilonba. 1911–1912-ben elnyerte az Országos Magyar Képzőművészeti Tanács tájképfestők díját. A Nemzeti Szalon 1913-as tavaszi tárlatán *Zólyomlipcse vára* című képével pedig a Kereskedelemügyi Minisztérium harmadik díjában részesült. Több évig volt a Magyar Képzőművészek Egyesületének rendkívül agilis titkára. A Japán kávéház művészasztala körül tömörülő társaság, a Japán-asztal törzstagja.

Az I. háborúban a 32. gyalogezred kötelékében főhadnagyként harcolt előbb a szerb, majd az orosz fronton. Kétszer is megsebesült. Később hadifestői kinevezést kapott. Ebben a minőségében az olasz frontot is megjárta. 1919-ben hat művével szerepelt a Hadviselt Művészek Múcsarnokban rendezett tárlatán. Egyes források szerint részt vett a tanácskormány Művészeti Direktóriumának munkájában.

Politikai pályáját mégis legitimistaként kezdte. Alapító tagja és titkára volt a Magyar Királyság Pártjának, amely inkább mozgalom volt, mint párt. Tagja lehetett pártállásra tekintet nélkül mindenki, aki a királyság fenntartásával egyetértett. Az úgynevezett királypuccsok kudarca után a mozgalom magától elhalt. 1921-ben a Szociáldemokrata Pártból kivált Magyarországi Munkáspárthoz csatlakozott. Ennek színeiben megválasztották a mindszei kerület nemzetgyűlési képviselőjévé. Felszólalásainak fő témái: a földbirtokreform, a botbüntetés eltörlése, a numerus clausus, a választójog kérdései, a különítmények felszámolása és a jogbiztonság voltak. Heves, szókimondó stílusa a kormánypárti képviselőket egy alkalommal egészen a tettegességig ragadtatta. 1922-ben ismét a mindszei kerületben mérette meg magát a Rassay Károly vezette liberális szellemű Függetlenségi Földműves és Polgári Párt színeiben. Ezúttal alul-

maradt a kormányzó Egységes Párt jelöltjével szemben.

Visszatért a művészetéhez. 1924-ben részt vett a Műcsarnok kiállításán. Ezután 1925-1930-ig Párizsban élt. Jelentős nemzetközi sikereket ért el, állandó kiállítója a Salon de la Société National des Beaux-Arts-nak. 1925-ben és 1927-ben a párizsi Durand Ruel Galéria önálló kiállitást rendez műveiből. Párizsi, bretagne-i és normandiai t jk peivel nagy sikert arat. A szintén 1927-ben Bordeaux-ban megrendezett nemzetközi művészeti seregszemlén párizsi képeit különdíjjal jutalmazta a zs ri. A párizsi utca  let t ábrázoló 21 rajzát Párizs városa, a *Quai de l'Hotel-de-Ville* című képét pedig a francia állam vásárolta meg. Részt vett a művészeti közéletben is. Két ízben   rendezte a francia fest k kiállitását Algírban  s Tuniszban. Párizsban színházi és filmes d szletk szit ssel is foglalkozott. 1929-ben hazatérve filmrendez ssel próbálkozott, amibe végül belebukott.

1930-ban ismét belevetette magát a politikai küzdelmekbe. Az Egységes Párt nem

hivatalos jelöltjeként indult a Zala megyei Pacska képviselői mand tum ert, de visszalépett. 1931-ben az Egységes Párt rendes jelöltjeként ismét megnyerte a választásokat kedves kerületében, Mindszenten. Ugyanaz  v decemberében átlépett az újonnan alakult Kisgazdapártba, ahol aztán politikusi pályája végéig megmaradt.

Az 1935.  vi választásokon a gyomai kerületben indult a kisgazdák jelöltjeként. A választást nagy többséggel meg is nyerte annak ellenére, hogy a hatóságok minden eszközzel igyekeztek akadályozni kampányát. Március 20- ra több településre kapott engedélyt gy l s tartására. Az endr di gy l s kezdetéről 15 percet késett. A főszolgabíró ezért a gy l st feloszlatta. A közben be rke z  jelölt meg akarta tartani a gy l st, amire a belügyminisztérium-t l telefonon engedélyt is kapott. A csend rparancsnok azonban erősítést k rt Gyom r l. Lovascsend r k érkeztek, akik kardlapozva oszlatni kezdt k a kb. 3000 f s tömeget. Máig tisztázatlan körülmenyek k z t sort z dördült, nyolcan rögtön meghaltak, egy áldozat a

A Japán-asztal 1913-ban; az álló sorban balról a harmadik, kezében sz varral Andab zy-Kasnya Béla

kórházban vesztette életét. Sok volt a sebesült is. Az eset miatt Andaházy-Kasnyát izgatás és a hatóság megsértése miatt perbe fogták. Fél évre kitiltották kerületéből. A pereskedés elvonta energiáit a parlamenti munkától. Mégis szót emelt a kubikosok és földmunkások érdekeiért és a földbirtokreform végrehajtása során történt visszaélések ellen. Azon kevesek közé tartozott, akik nem szavazták meg az 1939. máj. 5-én életbelépett II. zsidótörvényt. 1939-ben újra indult a gyomai kerületben, de ezúttal alulmaradt a Magyar Élet Pártja jelöltjével szemben.

A II. világháború után az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának vezetője (1945. ápr.–1946. márc. 7.), a budapesti törvényhatósági bizottság tagja. Az FKgP nemzetgyűlési képviselője (Szabolcs-Szatmár vármegye, 1945–1947); Magyarország ankarai követe (1946. dec. 13.–1947. júl. 5.). Nagy Ferenc miniszterelnök erőszakos lemondatása után a diplomáciai kar több tagjával együtt emigrációba vonult. Buenos Airesben telepedett le, ahol

festőként dolgozott. Az emigráció politikai életében mérsékelt szerepet vitt. A Magyar Nemzeti Bizottmány alapító tagja volt (1949–1956), 1957–1958-ban a *Független Magyarok* című lap szerkesztője és kiadója.

1971-ben embermentő tevékenységéért Buenos Airesben Oskar Schindler özvegyével közösen megkapta a Latin-Amerikai Zsidó Kongresszus kitüntetését.

Művészi pályafutása itthon kevésbé ismert. Néhány műcsarnoki és Nemzeti Szalonbeli illusztráció nélküli katalógus és folyóiratok fekete-fehér reprodukciói tanúskodnak egykori sikereiről. Ilyen a *Vasárnapi Újság* 1913. április 27-i számában publikált *Herkulesfürdő látképe* és hadifestői munkái közül a *Nyugat* 1916. dec. 12-i számában is közölt *Klenaki részlet – Őrszemek* (1914) című munkája.

Később a háború, aztán a párizsi sikerek, majd a politika hosszú évekre elvonták a hazai művészeti élettől, de a Munkácsy Céh 1932-es kiállításán az Ernst Múzeumban három képpel

Klenaki részlet – Őrszemek (1914)

Szajnapart (Magántulajdon, Gyomaendrőd)

mégis jelentkezett: *Reggeli fény, Hajnali köd és Város napsütésben* címmel. A Műcsarnok reprezentatív tárlatán pedig bemutatta *Olasz háztetők* című munkáját.

Részt vett az 1932. évi Velencei Biennálén is egy, a nizzai kikötőt ábrázoló alkotásával.

Jobban dokumentáltak a művészek érdekvédelmében tett politikai megnyilatkozásai, interpellációi, akciói. A Hungaricana és az Arcanum internetes adatbázisaiban elérhetők az Országgyűlési Könyvtár anyagai és a korabeli napilapok, folyóiratok, kiállítási katalógusok is.

Magyar közgyűjteményben Andaházy-Kasnyának, ahogy említettem, csupán egyetlen munkája található, az is raktárban, keretezetlenül porosodik. A Bábolnai Mezőgazdasági RT utódjánál a Nemzeti Galéria tartós letéteként más neves művészek alkotásaival együtt reprezentációs célokat szolgál a *Cinkotai tanya* című vászna.

Aukciókon felbukkanó alkotásai újabban a hazai magángyűjtemények megbecsült, ritka darabjai.

Franciaországi közgyűjteményekben több tucat munkája is megtalálható, főleg az 1920-as évek második feléből. Andaházy-Kasnyának meglepően hamar sikerült beilleszkednie az ottani művészeti életbe. 1925. nov. 16-án a párizsi *Durrand Ruel Galéria* már önálló kiállítást rendezett műveiből. A kiállítás anyagából a francia állam 16 képet vásárolt meg, melyek ma a Centre Pompidou gyűjteményét gazdagítják. 1927-ben, újabb Durrand Ruel Galéria-beli önálló kiállításán már több mint száz művel lép a közönség elé, párizsi, bretagne-i és normandiai tájképekkel. A bemutatott anyagból a Musée Carnavalet huszonhárom művet vásárolt meg.

A szintén 1927-ben Bordeaux-ban rendezett nemzetközi művészeti seregszemlén Andaházy párizsi képeit különdíjjal jutalmazta

a zsűri. A párizsi utca életét ábrázoló 21 rajzát Párizs városa, a *Quai de l'Hôtel de Ville à Paris* című képét pedig a francia állam vásárolta meg a Luxembourg Múzeum részére. Jelenleg a Francia Parlament Felsőházának, a Szenátusnak a falait díszíti.

Mindezek fényében levonhatjuk a következtetést, jó festő lehetett. Képeit elnézve talán még jobb grafikus! Kár, hogy erejét, figyelmét megosztotta a művészet és a politika között.

A család nemesi, vármegyei tradíciói Andaházy részről, de édesapjának, Kasnya Gézának a vasutasok érdekvédelmi szervezeteiben vitt szerepe is erre indították. Persze, ez a politika két nagyon is különböző iránya. Ezek között kereste Andaházy-Kasnya Béla a maga olykor ellentmondásosnak tűnő útjait. Talán ha megmarad a művészet mellett, akkor nem messzi idegenben, honvágytól gyötörtén fejezi be életét.

A hiány emlékezete

Gergely Ágnes: Zsoltár női hangra

Szürkés-kék háttér előtt préselt virágok – Gergely Ágnes legújabb kötetének borítóján egyszerű fotókompozíció látható, amely már a könyv olvasása előtt is finom melankóliát sejtet, és az emlékekre, a visszatekintésre enged asszociálni. Vagy még inkább arra, ami az elmúlásból, a mögöttünk hagyott időből az emlékezés rostáján megmarad, akár a szirmok egy könyv lapjai között száradó virágból. „Mi tartja fenn? Mi tartja vissza? / Mért nem szóródnak szertesztét?” – írja Gergely Ágnes az *Elfogyó évek*ben. A kérdések itt is megválaszolatlanul maradnak, akárcsak számos korábbi, korszakalkotó művében, amely szintén az emlékezés témakörét járta körül (elég csak az *Ajtófélfámon jel vagy* és az *Őrizetlenül* című verseire gondolni).

Tematikáját tekintve az új, mindössze tizennégy verset és nyolc versfordítást tartalmazó kötet első olvasatra a Gergely Ágnes-életműből ismert fókuszpontokon mozog: a hiány, az emlékek, a magány, a feldolgozhatatlanság élményeit gyúrja lírába (*Levélváltás*, *Elfogyó évek*, *Chicagói emlék*, *Hallucináció*). A kötet ugyanakkor többféle értelmezési lehetőséget is kínál. A versek első része felfogható egyfajta főhajtásként a költő által nagyrabecsült elődök előtt: a kötet címadója reflektál Babits *Zsoltár férfigangra* című versére, a *Tóth Árpád ablakai* a nyugatos klasszikus költeményeit idézi meg, s József Attilának állít emléket a *Mekkora költő*. Ezáltal a szerző mintegy kijelöli a korábbi kötetekben szintén fontos szerepet betöltő műveltség és szellemi nagyság, az irodalmi hagyományok, az alkotás eszményét mint a versek meghatározó tengelyét – ugyanakkor ezek személyes vetülete, jelentősége is fontosnak tű-

nik. Ezt tükrözi, hogy a kötet nyitó versében, a *Szellemóriás*ban Michelangelo Dávid-szobra mosódik össze a bibliai Dávid király alakjával, feszültséget szülve az egyéni sors és az elrendeltetés, a szellem tünékenysége és az alkotóművészet örökérvényűsége között. Az irodalmi hagyománykövetés a formán is tetten érhető: a művek többségükben feszes, tömör, rímes, ritmikus versek. Ez alapján is belesimul e kötet az életműbe, hiszen Gergely Ágnes köztudottan szívesen alkot kötött versformákban. Érdekes módon a legbravúrosabb, legmesteribb rímekkel éppen a versfordítások bírnak, és ez a szerző vitathatatlanul komoly fordítói erényeit dicséri.

Koncepcióját tekintve a *Zsoltár női hangra* szintén emlékeztet a korábbi kötetekre: Gergely Ágnes pályafutása során többször publikált új és régi verseket, valamint fordításokat is tartalmazó gyűjteményeket. A jelen kötet a saját versek mellett régebbi versfordítások javított verzióját is közli, köztük olyan klasszikusokat, mint Robert Browning tanulságos meséje, *A hamelni patkányfogó*, Hessétől *A boldog festő*, Brodskijtól az *Elégia John Donne-ért*, vagy éppen Schubert híres dala, *A pisztráng*. A fordítások formailag és tartalmilag is párhuzamba vonhatók Gergely Ágnes saját műveivel, ez talán W. H. Auden *Esti sétájában* a legszembevetőbb („Lidérces odvak mélyén, / hol pórén áll a Jog, / az Idő vár, lesekszik – / csókolsz? Köhögni fog.”).

Tematikailag központi szerepet kap a koncepcióban a zsoltármotívum: a *Szellemóriás* Dávid királyt és – kimondatlanul is – a nevével összekötődő zsoltárokat idézi meg, a címadó vers, a *Zsoltár női hangra* egy mélyen személyes

hangvételő fohászokodás, a zsoltár pedig mint egy keretként a záróversben (*Judit*) is felbukkan („Te túlhan vagy, én még előtte. / Közöttünk szól a zsoltár. / Nem hallod többé. Most tudom csak, / hogy milyen bátor voltál.”). A *Zsoltár női hangra*, a kötet egyik legerősebb darabja a versbeszélő esendőségét állítja szembe egy hatalmas és félelmetes istenképpel, miközben oltalomért könyörög. Gergely Ágnes egy a Klubrádióban elhangzott beszélgetésben úgy fogalmazott, hogy a vers előzményeül egy álom szolgált, amelyben a költő a saját bűnösségétől gyötrődött. „Ki vagy Te? Mi vagy Te? / Áldás vagy? Csak átok? / Ha kezdet és vég vagy, / mondd azt: Megbocsátok” – szól a vers zárata. Gergely Ágnes nem először nyúl a zsoltár motívumához, gondoljunk csak a 137. zsoltár című versére. Ugyanakkor a *Zsoltár női hangra* talán a korábbiaknál erőteljesebben fókuszál a szenvedésre, a feloldozás utáni vágyra. Az olvasóban a költő életét ismerve akaratlanul is felmerülhet, hogy a személyes életút, annak sorscsapásai (a háború alatt elhurcolt és haza nem tért apa, a hirtelen elveszített anya) felől közelítsen a szöveg értelmezéséhez. Míg Babits *Zsoltár férfihangra* című verse bátoríthat azáltal, hogy az embert Istennel egyenértékűvé teszi, Gergely Ágnes kötetcímadójában az emberiség védtelensége Isten kezében roppanó kő vagy tengeren hanykódó hajó képében jelenik meg – nincs más eszköze, mint a fohász, a könyörgés. A megbocsájtás pedig Isten kiváltsága.

Számos egyéb, a versekben végigkövethető és mélyebb jelentésrétegekkel bíró motívum vagy motívumpár fonálán is elemezhető a kötet, mint például a nyelv, haza és hazátlanság, jövő és jövőtlenség, szellem és test, álom és emlék. Tematikailag visszatérő elem a női sors is:

a „hagyományos” női szerepek viszontagságai, az azokkal járó kiszolgáltatottság és szenvedés megfigyelhető a *Kőműves Kelemenben*, az ismert ballada kötetbeli átiratában, a *Hallucináció* és a *Levélváltás* szerelmes, reménytelen várakozásában, a női test kiszolgáltatottsága az

Apollinaire utánban vagy *A pisztráng* című versfordításban, amelyben

Gergely Ágnes hoztátoldott utolsó versszakára nyílt párhuzamot von a nő és a pisztráng sebezhetősége között.

A hiány a Gergely Ágnes-életmű központi motívuma, és a *Zsoltár női hangra* is olvasható hiánykötetként: személyes veszteségek, árnyak és kísértetek húzódnak meg bűvópatakszerűen a sorok között, olykor sűrűn kódolt titokzatossággal, olykor pedig megindító feltárulkozással. „Barátom voltál. Vagy szerelmesem. / Helyedbe nem jött megmerülni más. / Szerelmet elveszteni légszomj. / Barátot fulladás”, írja például a *Hallucinációban*, ahogy az *Apollinaire*

utánban is ez köszön vissza („Hat szép erős fiunk lesz mondtad / és csonka méhem rád tapadt”).

Az életmű ismeretében érdekes lehet a művek előzményeinek kutatása. A saját versek egy jól behatárolt időintervallumban, 2019-től 2022-ig keletkeztek, egyetlen fontos kivétellel: a *Levélváltás* első része 1988-ban, a második 1998-ban íródott. Ahogyan Codău Annamária is kiemelte, a vers első felének, a vágytól hevült *Etióp szerelmi dahnak* Gergely Ágnes memoárja szerint egy afrikai népi költemény fordítása szolgált alapjául, amelybe a szerző belegyúrta egy személyes szerelmeslevél mondatait. A *Levélváltás* tíz évvel később született második részének (*Hány év telt el*) a beteljesületlen várakozásról és hiányról szóló mondatai sorvariáci-

Kalligram Kiadó, Budapest, 2022

óban felbukkannak a 2020-as *Chicagói emlékekben* („Jöjj közelebb. A hosszú / várakozás megöl. / Száz év telt el azóta. / Álmodsz vagy üldözöl?”). A cikluszáró *Judit* egy megrendítő búcsúvers, amelyet Gergely Ágnes unokatestvéreinek, a 2022 elején elhunyt Fenákel Juditnak ajánlott, aki a költő egyetlen élő rokona volt.

Noha a személyes referenciák tudatában az olvasó akár egy élete vége felé járó szerző számadásaként is tekinthetne a kötetre, a *Zsoltár női hangra* sokkal inkább tűnik a korábbi kötetek folytatásának, mint végső leltárnak. Bár a verseket több helyen áthatja egyfajta keserű-

ség, kilátástalanság („de nincsen immár semmi válasz, / nem léssen szerves folytatás, / hova?, minek? Fogytán a szellem, / s őt éri majd orv-támadás”, írja az *Elfogyó években*), az a higgadt, mély szellemi erő is árad belőlük, amely Gergely Ágnes költészetére annyira jellemző.

A nemrégiben kilencvenedik születésnapját ünneplő költő legújabb kötete összességében hermetikusan illeszkedik az életműbe, akár csak préselt virágok egy könyv lapjai közé, az olvasó pedig örömmel indulhat a benne rejlő titkok felfedezésére.

„Tovább is van”

Márton László: *A kárpótlás, Tovább is van*

Márton László nevéhez nemcsak számos regény, novelláskötet és dráma köthető, de jelentős műfordításokkal is gazdagította a hazai irodalmat. Az elmúlt pár év is azt bizonyította, hogy a szépirodalmi közlésformák közül továbbra is többféle műfajban mozog otthonosan, miközben nem hagyott fel a fordítói tevékenységgel sem. 2020-ban átültette magyar nyelvre a *Nibelungliedet*, a következő évben pedig *Bátor csikó* címmel jelentek meg drámái, és eközben a *Bárka* olvasói felvonásról felvonásra ismerkedhettek meg a *Nibelung-ének* színpadi változatával. Ugyanebben az évben a különmű anyagokból összeálló *Tövises képsor* is a könyvespolcokra került, a rákövetkező évben pedig *A kárpótlás* című regényét, majd 2023-ban a *Tovább is van* című elbeszéléskötetét vehették kezükbe az olvasók.

A kárpótlás és a *Tovább is van* keletkezéstörténetének része, hogy a kiadó biztatására a szerző a tervezett novelláskönyvéből kivette az akkor még *Életvesztés* című kisregény-terjedelmű prózát, majd mintegy kétszeresére bővítve *A kárpótlás* címen jelentette meg. Az elbeszéléskötetben támadt úrt két új novella megírásával pótolta, és az így összeálló könyvet *Tovább is van* címmel adta közre. Bár azóta mindkét kötet önálló életet él, ez a mozzanat is indokolhatja, hogy együtt tárgyaljuk a két érdekfeszítő, izgalmas írói megoldásokat felvonultató szép-prózai művet.

A kisregény elbeszéléstechnikai sajátossága, hogy a mindentudó narrátor többször hangsúlyozza, hogy pontosan emlékszik bizonyos történésekre. Ezen betoldások az elbeszélő és a főszereplő szorosabb kapcsolatára utalnak.

Emellett a narrátor és a szerző között is felfedezhetünk kapcsolódási pontokat, például a narrátor maga is fordította a *Nibelung-éneket*. Ugyanakkor ezzel ellentétes dinamikát is felfedezhetünk a regényben, a szerző-elbeszélő ugyanis igyekszik eltávolítani magától a főszereplőt, többek között amikor azt írja a pandémia időszakáról, hogy „[t]ovábbra is tilos a kézfogás és a baráti ölelés. Én sem szorítok kezét a jelen történet szereplőjével. Magamhoz ölelni végképp nem szeretném.”

A kerettörténet szerint a kárrendezési hivatalt „életvesztés” jogcímén harmincezer forintot ítelt meg a főhősnek, Porzolt Ernőnek apai nagybátyja, Porzolt Zoltán után. Ezt az eseményt azonban nem bontja ki részletesen a szerző, és csak a regény legvégén kanyarodik rövid terjedelemben vissza hozzá. Az „életvesztés” miatti kártérítéstől való eltérést a regényíró azzal indokolja, hogy „így fogjuk a maguk teljességében megérteni azokat a furcsának látszó érzelmi viszonyokat – pontosabban az ilyen viszonyok pusztulását –, amelyek a Magda néni beadványaiban előhozott életvesztések nyomán kirajzolódnak.” A kártérítési ügyből kibontva tehát elénk tárulnak azok a mérgező kapcsolatok és traumák, amelyek beárnyékolják a hivatalos okmányokban Porzolt Ernőként szereplő, viszont önmagát később csak Por Zsoltnak nevező főhős gyermek- és ifjúkorát, nehezítik lelki fejlődését, egészen addig, mígnem a családi kapcsolatok végleges felszámolására készítik őt.

Ebben a közegben talán a nagymama, Frank Tivadarné érzi magát a legotthonosabban. A „színtiszta áldozatkészségből önző, és

merő jóakarattól gonosz” nagyszülő mindenki felett zsarnokoskodik; azon fáradozik, hogy lánya, Frank Sára Porzolt Árpáddal való házassága ne legyen hosszú életű, de igyekszik elérni azt is, hogy Por Zsolt szakítson a barátnőjével. A „kárhuzatos emlékezetű közös évek” alatt azonban nem csak a nagymama nehezíti meg Por Zsolt életét, hanem a környezete más tagjai is, például az anyja, Frank Sára, aki állandó harcban áll a nagymamával, és nem csak képletesen, hiszen fizikai értelemben is saját anyja életére tör. Por Zsolt úgy véli, hogy nemcsak a nagymama, de az anyja „maga is gőzerővel dolgozik mindannyiuk életének tönkretételén.” De nemcsak ők ketten, hanem a családban mindenki sokat tesz ezért – elég csak a főszereplő verbális erőszakosságban a nagymamára hasonlító hűgára gondolnunk, vagy az apjára, aki alapvetően türelmes, kedves, béketűrő, barátságos ember, mégis évente kétszer-háromszor „hirtelen kivetkőzik önmagából, és őrzőgő szörnyeteggé változik”, s vétlen fián tölti ki tehetetlen dühét, ezáltal is szolgálva és újratermelve „a hétköznapi fasizmust, amelynek szülötte volt.”

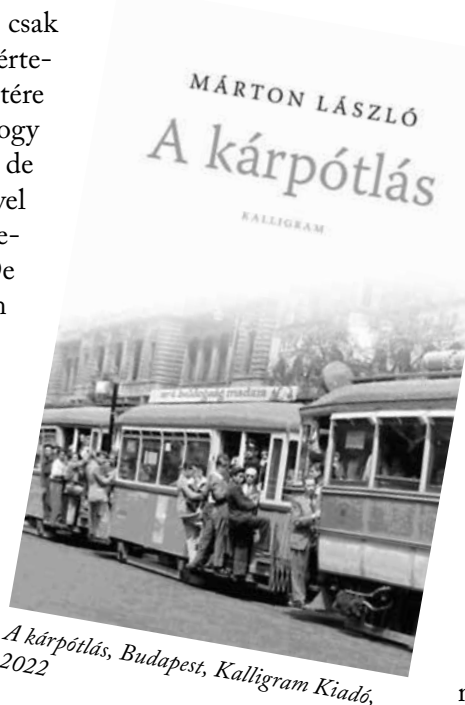
Por Zsolt kilóg ebből a közezből, arra vár, hogy „a környezetében levő személyek normális hangon érintkezzenek egymással”. A főhős próbál a kibeszéletlen múlt mélyére ásni, igyekszik feltárni a családi titkokat, de többnyire nem sikerül áttörnie a hallgatás és a hazugság falát: nemcsak az anya öngyilkosságának körülményeit kendőzik el előtte, de elhallgatják azt is, hogy Frank Tivadarnét és Frank Sárát miért nem hurcolják el 1944 tavaszán a többi monori zsidóval együtt, és homályban marad az is, hogy Porzolt Árpád hogyan tengette az

életét a szovjet fogolytáborból való szabadulása után egészen 1958-ban történt házasságáig, továbbá nem derül fény arra sem, hogy vajon ez összefüggésben áll-e az apa fent említett brutalitásával. Végül a főhős arra a következtetésre jut, amelyet ebben a kulcsgondolatban foglal össze az elbeszélő (ezek a mondatok hasonló megfogalmazásban kétszer is felidéződnek a regényben, közülük a hosszabbat idézem): „Fiatalkorában ... meg volt győződve

róla, hogy joga van megtudni az igazságot. Később az ellenkezőjét gondolta: joga van nem megtudni az igazságot. Pontosabban: joga van eldönteni, hogy akarja-e vagy nem akarja megtudni, mi az igazság ...” Por Zsolt fejlődéstörténetének, amely a családi viszonyok feltárásával párhuzamosan zajlik, ez az egyik központi mozzanata.

Befejezésékképpen, ahogy a regényében a szerző is teszi, mi is kanyarodjunk vissza a kárpótlás kérdésköréhez. „Önnek már nem jár semmi!” – mondja a közjegyző Por Zsoltnak, ugyanezt a kijelentést (felkiáltójel helyett ponttal a végén) korábban is olvashattuk már a regényben: ugyanis azt megelőzően, hogy a főhős végleg megszakította kapcsolatát a nagymamával, ezt a határozott mondatot szegezte neki. Ez az állítás kettős jelentéssel bírhat: egyrészt nem jár kártérítés a gyermek Porzolt Zoltán „életvesztése” miatt, ugyanakkor e mondatnak lehetne olyan olvasata is, hogy a főhősnek sem jár kárpótlás saját gyermek- és ifjúkoráért. Ugyanekkor ezt a képet erősen árnyalja két idézet a lineáris vonalvezetést megbontó regény közepéről:

„Évtizedekkel később, amikor már öregedett, Por Zsolt szerencsés embernek tartotta magát. Hatvanadik születésnapján így összegezte az életét: az első húsz év rossz, a rákövetkező

A kárpótlás, Budapest, Kalligram Kiadó, 2022

negyven jó volt. Igaz, a korai években is történtek szép és jó dolgok, ahogyan a felnőttkori éveiben is nagy számban került sor bajokra, bosszúságokra, kudarcokra, de ez nem változtat a mérlegen: a második kétharmad kárpótlás volt az első egyharmadért.” A könyv következő oldalán pedig arról olvashatunk, hogy „Por Zsolt nemcsak arról volt meggyőződve, hogy élete utóbbi kétharmada kárpótlás volt az első egyharmadért, hanem arról is, hogy Évikéhez fűződő szerelme és az ebből következő házasság az élete újraalapítása volt.” Ez azonban már túlmutat e kötetben, s akár újabb regény tárgya lehetne, hogy (részben a múlttal való szembenézés lehetetlensége miatt) a múltjával való teljes szakítást választó Por Zsolt élete hátralévő részében teljesen ki tud-e szabadulni a múltban gyökerező – ahogy a regény fülszövege fogalmaz – „ráerőltetett érzelmi függőségekből”.

***

A Márton László prózájára jellemző életrajzi hangot a *Tovább is van* novellái is továbbviszik. Ez az önéletrajzi jelleg a kisregényhez képest erőteljesebben van jelen az elbeszéléskötetben. Gondolhatunk többek között a *Csoda* című írásra is, amely az M.L. monogramú kortárs magyar íróat állítja a középpontba (az M.L. monogramú szereplővel már az *M.L., a gyilkos* című kötetben is találkozhattunk, amely ugyancsak mozgásba hozta az önéletrajzi olvasat egyfajta lehetőségét), vagy a 2020-ban a *Bárkában* publikált *Rudi* című elbeszélést is felidézhetjük, amely egy olyan szerkesztőgyakornokról szól, aki a történet idejében az íróval egykorú lehet, német nyelvből fordít, de novellát és drámákat is ír, valamint regénye is megjelent már, akárcsak Márton Lászlónak. Más példák mellett az *Olvasás* című szövegben is fellelhetünk életrajzi utalásokat: „...a szovjet

haderő kivonult a városból, ahol két és fél évvel később születni fogok” – olvassuk a kötetben, amelynek alkotója valóban az 1956-os események után két és fél évvel látta meg a napvilágot. Az 1956-ról szóló novellák befejezését olvasva, amelyek össze is kötik ezen írásokat, ugyancsak felmerülhet bennünk a kérdés, hogy vajon

milyen mértékű az átfedés

a narrátor, a szerző és a főhős között („Ebbe az olvasásba születtem bele”; „Ebben a billegésben telt el a gyerekkorom, így peregetek le fiatalkori éveim”; „Ebben az államilag engedélyezett vagy legalábbis megtűrt, hiábavaló füstölgésben telt el az egész életem”).

A történetekben számos olyan szereplő lép színre, akik akár beazonosíthatók lennének, vagy legalábbis emlékeztetnek ténylegesen élt személyekre, ugyanakkor, ahogyan Márton László a Jánossy Lajosnak 2023 nyarán adott interjújában is fogalmaz, nem az a lényeg, hogy a szereplők beazonosíthatók-e, hanem hogy

az elbeszélésekben az írói hitelesség mennyire működik, illetve fog működni évtizedek távlatában.

A változatos terjedelmű novellákban az elmúlt évtizedek Magyarországon barangol Márton László, prózájában a fikció és a valóság gyakran keveredik, a humor mellett az abszurd és a groteszk ábrázolásmód is meghatározó vonása az írásoknak, amelyek sokszínű, érdekes karaktereket vonultatnak fel, akiket gyakran ironikus nézőpontból láttat az elbeszélésekben szívesen anekdotázó szerző. A novellákban több jelentésréteg épül egymásra – különösen igaz ez a hosszabb, csaknem kisregény-terjedelmű, összetettebb szövegekre. Az *Olvasópróba* például nemcsak a színházi kulisszatitkokba enged betekintést, de az elbeszélésben szereplő

szerző identitásának kérdéseit is boncolgatja, művészetének értékével kapcsolatos aggályait is a felszínre hozza, illetve a Kádár-rendszerhez való viszonyát is visszatükrözi. Az anekdotikus elbeszélésmódra jellemzően – részben persze a fentieket is árnyalandozó – Horace Walpole-nak, *Az otrantói várkastély* írójának, a gótikus regények atyjának alakját is megidézi e szöveg, valamint az Arany János által is megénekelte híres „átheni malacvisítást” is feleleveníti.

Az ugyancsak hosszabb terjedelmű *Fogda* című novella a hetvenes évek sorkatonaságának világát idézi fel. Az egyes szám első személyben megszólaló főhős életének e periódusát nem annyira személyes sorsaként, mint inkább annak hiányaként élte meg, büntetésként, olyan időszakként, amelyet jogtalanul vett el életéből a magyar állam. Ez idő alatt *Az ifjú Werther szenvedéseit* olvassa németül, és a levélregény címszereplőjének történetét egy erdélyi sorkatona életének alakulásával állítja párhuzamba. Eközben a szerzői pozícióra vonatkozó kiszólások is bekerülnek a szövegbe: „... csak a regényhős fagyhat meg, a szerző nem. Ha a szerző mégis így cselekszik, akkor nem szerzőként változtat cselekvéssé egy történetet, amellyel kiiktatja magát a létezésből, hanem állampolgárként.” Egy másik novellában pedig ironikusan így reflektál önmagára (ezen idézet utolsó két rövid mondata a könyv hátsó borítójára is felkerült): „Ha pedig ez igaz, akkor én – kénytelen

vagyok beismerni, mint ávós tiszt a szőnyegbe csavarást – magam sem vagyok létező személy, így tehát ennek a szövegnek is csak olvasója van, szerzője nincs. Vagy... vagy mégiscsak legyen szerző? Azt kívánja a forradalmi billegés iránt érdeklődő olvasó, hogy létezzem? Önökön múlik. Mindig az olvasó dönt.”

A *Tovább is van* cím eredete oda vezethető vissza, hogy Márton Lászlótól rövidprózát kért egy folyóirat, s a megszületett „csonka” szövegeket azzal zárta alkotójuk, hogy „Tovább is van, de azt majd máskor mondom el”. Utóbb kibővítette ezeket a novellákat, és a későbbiekben, más szövegek írásakor, amikor már nem kötötte a terjedelmi korlát, tovább használta ezt a kompozíciós rendezőelvet. Mindezen túl átvitt értelme is lehet ennek a rövid mondatnak: arra is utalhatnak a világvjárvány idején született írások, hogy az élet az általános leállás, a vesztegzár ellenére sem áll meg, vagyis „tovább is van”. Párhuzamba állíthatjuk ezt azzal a gondolattal, amelyet a *Billegés* című elbeszélésben olvashatunk arról, hogy a második világháború után is tovább folyt az élet. („És lám csak, azt is túléltek. Mármint a háborút. Már, aki túlélte.”) Szűkebb jelentésében értelmezve ezt a szókapcsolatot arra is asszociálhatunk, hogy minden olyan korszakot követően, amikor a kultúra, az irodalom lehetőségei beszűkülőben vannak, akkor is van folytatás, „tovább is van”.

Egy keserű, kelet-európai női sors

Milbacher Róbert: *Keserű víz*

Milbacher Róbert író, irodalomtörténész legújabb regényének komoly tétje van, a szerző ezúttal rendkívül személyes témához nyúlt, a *Keserű víz* lapjain ugyanis saját nagyanyjának, élete „első halottjának” történetét próbálta elmesélni, mert úgy gondolta – ahogy az utóhangban a narrátori hang mögül kiszólva reflektál is erre –, sorsának elbeszélésével valamiféle elégtételt szolgáltathat egy szenvedéssel teli életért. Saját kísérletét ugyanitt kudarcnak nevezi, úgy érzi, az emlékéllítés nem úgy sikerült, ahogy eltervezte: „A másik múltjának megismerésére irányuló vágyam hiú önáltatásként lepleződött le az elpocsékolt szavak üresen csillogó tükrében. Arról nem is beszélve, milyen messze járok a minden kint és fájdalmat feloldó kiengeszteléstől. Az elérni kívánt valóság helyén pedig nem maradt más, csak az illúziók nélküli, pusztá nyomorúság.” Ezt a folyamatot, az írással, az emlékezésével, a múlt megközelítésének lehetetlenségével való küzdelmét egyébként a kötet lapjain az elejétől folyamatosan dokumentálja, így a történettel, illetve történetekkel egybeíródik ennek a „kudarcnak” a krónikája is, melynek legfontosabb okai a hiányos ismeretekben, a nyelv elégtelenségében és a hangsúlyozottan személyes témaválasztásban kereshetők. Azt, hogy az utóhang a regényt sikertelen vállalkozásnak, sőt egyenesen kudarcnak nevezi, természetesen fenntartásokkal kell kezelnünk. Lehetséges, hogy egy idealizált elképzeléshez képest nem sikerült elég jól megragadni a nagymama alakját, és elmesélni az életét, de a regény, melyet kézbe veszünk, nagyon is jól sikerült, nagyszabású alkotásnak mondható.

A *Keserű víz* történelmi és családregegy egyszerű, egy település mitikus és valós története, és egy küzdelmes élet históriája az elbeszélés lehetőségeire is rákérdező narratívába foglalva, feszes és érdekes történetekből összerakva, olvasmányosan megírva.

A regény cselekménye alapvetően két szálon fut, az egyik a távoli, a másik a közelebbi múlt, így fejezetenként váltakozva egy szlavóniai telepesfalu történetét, illetve a nagymama életének fontosabb eseményeit ismerheti meg az olvasó. A kettő közötti kapcsolódási pont a már említett, középpontba állított nőalak, aki a telepen töltötte gyermekkorát és élete meghatározó évtizedeit. A Szlánavoda (neve sós vizet jelent) nevű település történetének elbeszélése szinte bibliai történetté, legendává emeli annak az apró, eleinte mindössze tíz-tizenkét családból álló kis közösségnek a históriáját, amely Somogy, Tolna, Baranya és Zala megyéből az egyszerűbb megélhetés reményében érkezik és veszi birtokba a folyómenti területet. Szülőföldjüktől távol, hatalmas erőfeszítésekkel, erdőirtással, folyamatos nélkülözés közepette próbálják lakhatóvá tenni a helyet, ahová 1866 környékén egy Géczi József nevű férfi buzdítására és az ő vezetésével jönnek. A falu története sok szempontból szinte szakrális jelentőségű történetekből épül fel, kezdve a település életét megalapozó kút kiásásától a bibliai csapásokon át a falu erkölcsi pusztulását előidéző eseményig. Szlánavoda alapítása a keserű és hasmenést okozó patakvíz kiváltására ázott kúttal és az ott megtalált életadó vízzel kezdődik: „Aztán talán három nap múltán megtörtént a csoda, ahogyan mindenki, aki tanúja volt az esemé-

nyeknek, nevezte, mert mi egyébnek, ha nem az Úr közbenjárásának tulajdonították volna, hogy víz fakadt a fehér szikla alól, és lassan, de biztosan szivárogni látszott (...). A falu alapításának azonban nemcsak a kezdőpontja ilyen emblemikus, hanem például az az esemény is, melynek végére a lakosok minden korábbi illúziójukkal leszámolnak. Ennek kiindulópontja az, hogy a közösség (részben önjelölt) vezetői a falu egyik legkülönösebb, kissé a periférián létező, ugyanakkor rendkívül autonóm emberének, a Takács gyereknek az üldözésébe kezdenek. A gyűlöletkeltés, a félelemgerjesztés és a bűnbakképzés olyan jól működik, hogy a fiatal férfi szerelmét ért vádak, majd a szinte lincseléssé váló események tragédiába torkollnak. A falu története a vízzel kezdődik, és majd a pusztítás szó szerinti és átvitt értelmű tüzével ér véget, még akkor is, ha mint lakóközösség egyelőre nem számolódik fel. Ez csak valamivel később jön el, de eljön, a falu ugyanis a történet megírásának idején már biztosan nem létezik:

„Szlánavoda helyén ma már nincs semmi. Érdekes és látszólag indokolatlan módon ugyan a falu egykori helyét még jelölik GPS-koordináták, ezek azonban felszántott, művelés alá vett, de teljesen lakatlan földterületre vezetnek, mintha a számok azt a virtuális teret jelölnék, amelyben egykor volt életek otthontalan lelkei bolyonganak, nem találva nyugalmaikat, ugyanis a falu elnéptelenedését követően nem sokkal a temetőt is felszámolták (...). Milbacher elbeszélője a falu történetét elsősorban a kis létszámú közösséget néhanapján meglátogató református lelkész, Veres Benő emlékiratai alapján rekonstruálja. Talán ez lehet a legfőbb oka annak, hogy a Szlánavoda történetét bemutató fejezetek elbeszélés módja nehézkesebb, archaikusabb és

emelkedettebb, mint a másik szál, a nagymama történetének narrációja.

Míg a telepes falu életének és lakóinak története egyfajta közösségi nézőpontból, a történelem kutatójának emlékiratszerű elbeszéléséből bontakozik ki, addig a másik réteg bemutatásakor sokkal erőteljesebb a személyes érintettség. Nemcsak az elakadások, a bizonytalanságok száma nő, és a *talán* kifejezések száma sokasodik, hanem maga az elbeszélői hang is

hétköznapiabb és egyszerűbb, ugyanakkor az érzelmek bemutatása nagyobb szerephez jut. Itt a nagymama nehéz élete és annak legfontosabb epizódjai állnak a középpontban: az elbeszélő, aki az unoka perspektívájából igyekszik rekonstruálni az élettörténetet, visszafelé halad. A kötetindító fejezet a nagymama alakját a betegségein keresztül próbálja megragadni, zárójelentések és orvosi szakvélemények távolságtartó és részvételen latin kifejezésein keresztül igyekszik megrajzolni egy

sorsot, mely eleinte nem más, mint egy kórtörténet, melyben már felbukkannak a később kibontásra váró motívumok, a nagyanya életének fontosabb eseményei, fordulópontjai. Az időrendet is megfordítja a szerző, és a nő történetét a halálával indítja. Pont a halállal, melynek tapasztalatát az átélő már nem tudja megosztani, a környezetének pedig talán a legnehezebben megragadható pillanat. Milbacher elbeszélője mégis megpróbálkozik vele, méghozzá úgy, hogy dokumentál minden apró változást a haldokló és a körülötte lévők esetében is. Figyelemreméltó és nehezen felejthető fejezete a regénynek, melyben az elmúlással néz farkaszszemet a narrátor, és próbálja hitelesen leírni

Magvető Kiadó, Budapest, 2023

az életből a halálba való átmenetet, de rá kell ébrednie, hogy még a haldokló tekintetében is saját kíváncsi, fürkésző arcát láthatja csupán.

A *Keserű víz* a nagymama történetét a sokat szenvedett test felől kezdi mesélni, mintha éppen csak ezen a vonatkozáson keresztül lehetne igazán reálisan megmutatni egy életet, és talán éppen ezért választ központi szimbólumnak egy ízt, mely szintén csak az érzékek segítségével megragadható. Csak miután elbeszélte a betegségeket és a halált, mutatja meg a nagymamát élete fontos állomásain: a gyászoló idős özvegyet, a többszörösen megcsalt feleséget, a szívtelen apósával harcoló, két lánygyermekét is elveszítő fiatal nőt, a többgyerekes anyát, aki 56-ban nem akar ismét útra kelni, az esküvője miatt katolizáló fiatal lányt, aki még bízik a jövőben, és a kislányt, aki Szlánavoda környékén túlél egy rettenetes vihart. Élettörténetét epizódok formájában ismerjük meg, de ezt az életet mintha nehezebb lenne elbeszélni Szlánavoda történeténél, éppen azért, mert közelebbi, mert személyes vonatkozásai vannak, mert olyasvalakiről kell portrét alkotni, akit az elbeszélő láthatóan nagyon szeret.

A két egymásba fércelt szál a 19-20. század történelmét is felidéz, és ahogyan a nagymama vagy a település történetében, elsősorban

töredékek, epizódok formájában. A történelem nagy eseményeinek bemutatásánál azonban a kötetben fontosabbak azok a társadalmi átrendeződések, mozgások, melyek épp a történelem, a politika következményei: a kitelepítések, a lakosságcserek, az etnikai harcok, a különböző népek (itt elsősorban magyarok, svábok, rácok, horvátok, cigányok, zsidók) és vallási felekezetek együttélésének nehézségei, és a vegyes közösségek íratlan szabályai. A menekülés és az üldözés visszatérő motívumok a könyvben: menekülni, üldözötté válni és újrakezdeni alapvető létélmény a bemutatott időszak és térség emberei számára. Vallási, etnikai üldözés éppúgy előkerül, mint azoknak az üldözés, akik egyszerűen csak nem férnek be a norma keretei közé. Az otthon biztonságának elhagyása, a többszöri újratekérés szinte elviselhetetlen terhei át- meg átszövik a regényt, ugyanúgy, ahogyan a keserűség, mely átítatja az egész kötetet (a kötetnyitó bibliai mottótól, a szlánavodai patak vizén át a kiömlő epéig), és beleszivárogozik a legapróbb történetekbe is, megmutatva azt, hogy ennek az időszaknak az embereit „a szabadságuktól is megfosztotta (...) az a kelet-európai sors, amely keserű örökségként hetedízigen fogva tart mindannyiunkat. Nincs hová menekülnünk.”

A szembenézés pillanatai

Molnár Lajos: Ezt elszúrtad

Molnár Lajos igazi lokálpatrióta, és ezt nem azért állítom, mert élete nagy részét Békés megyében töltötte, és ma is ott él, hanem azért, mert az *Ezt elszúrtad* című kötetén igen-csak érezhető erős kötődése a szülő- és lakóhelye iránt. Ám ez a ragaszkodás mégsem elfogultságban ölt testet, hanem abban, hogy a könyv novellái helyi történetek, a helyiek történetei. Molnár Lajos ugyanis mintha a szomszédból venné azokat a tragédiákat, amelyek legújabb prózakötetének témájául szolgálnak. Némelyik novellában konkrét helymegjelölést találunk, például a kötet nyitódarabja, *A hiteles történet*, az *Egy kis séta* és a *Jó Keresznek Körösladányon*; *A sapkarózsa* Füzesgyarmaton játszódik, de megemlítésre kerül Mezőmgyer vagy Gyoma is. Több írásban pedig csak annyi szerepel, hogy a falu (*A rendelő*, *Takarékoskodik*), és ha egy meg nem nevezett város valamelyik utcáján járunk, arról is lehet tudni, hogy egy kisvárosról van szó (*Azóta nem kártyázom*). A Körösök pedig úgy hálózzák be a szövegeket, mint a folyók Békés megyét.

Ám nem pusztán a térség köti össze a kötetben szereplő prózákat. Az írások narrációjában és nyelvhasználatában találjuk az egyik

szembeötlő hasonlóságot. A novellák többsége ugyanis vagy dialógusokra, vagy belső monológokra épül. Ezáltal maguk a szereplők mesélnek el egy-egy történetet, ami

magával vonja a közvetlen, élőszóhoz közeli nyelvhasználatot. Molnár Lajos gyakran használ egyedi narratív struktúrákat és elbeszélsmódokat, amelyek érdekessé és szuggesztívvá teszik a novelláit. A kötet szövegeire jellemző a hétköznapi, beszélt nyelv, amelybe néha aprólékos részletekkel gazdagított leírásokat sző, így teremtve valóságos és tapintható atmoszférát. Több novella is úgy indul, hogy egy dialógusba csöppenünk olvasóként: unoka-nagymama, férj-feleség, várótermi betegek, anyós-meny vagy szomszédok között. Az első, látszólag hétköznapien in-

duló mondatok után úgy törnek elő a tragédiák a hősökből, mintha valaki kinyitna egy biztonsági szelepet: „Szia, nálatok van áram, nálunk elment” – aztán az *Évike férje* című próza következő bekezdése ezzel folytatódik: „Évike jól itthagyt, igaz?” vagy *A sapkarózsa*ban: „Akkor döntöttem el, hogy nem titkolózom tovább, már hetvennyolc éves vagyok, ki tudja, mennyi van hátra, végre elmondom a feleségemnek.” Ha pedig egy belső monológ adja a novella

Hungarovox Kiadó Budapest, 2023

szövegét, az is egyszeri, vallomásos jelleget ölt: „Az asztalomon új spirálfüzet. Vettem hozzá egy Zebra tollat is. Próbálom megírni ezt a történetet. Napok óta ez jár a fejemben.” Ráadásul mindkét szerkesztési mód, a dialógusra, illetve a monológra építkezés lehetőséget nyújt a szereplők önreflexióira, egyfajta önmegfigyelésre, mellyel a karakter belső gondolatait, vágyait és észleleteit közvetítheti a szöveg.

Bár a novellákban az a világ jelenik meg, amelyben élünk, folyton át- és átszövik a régvagy a közelmúlt eseményei, amelyeket Molnár Lajos új kötetében a szereplők mesélnek el. A különböző karakterek tragikus sorsán keresztül ismerhetjük meg a térség elhallgatott vagy feledésre ítélt múltját. Megjelenik a málenkij robot, Molnár Sándor köröstarcsai gazda kivégzése, az 1956-os forradalom utáni megtorlások, a kuláküldözés, a kitelepítés. Ez a múlt pedig olyan súlyos, annyira terhes, hogy némelyik szereplő nem is akar róla beszélni – mintha azzal, hogy nem beszélne róla, meg nem törtéنتé tudná tenni a szörnyűségeket. Ahogy *Az öreg Schäffer*-ben nyilatkozik Mihály bácsi: „Ha valaha emlékeztem rá, akkor is gyorsan elfelejtettem, nehogy álomban előjőjjön.” A Molnár Lajos kötetében szereplő novellák mindegyike szándékos vagy nem szándékos szembenézés a múlttal, amely kihatással van a jelenre. Ez a szembenézés pedig fájdalmas be- és felismerésekkel jár. Ahogy pedig sorra következnek egymás után ezek az írások, az olvasó rádöbben arra, hogy ezen karakterek mindegyike hős, bár ők nem szeretnék azok lenni, ahogy nem is tekintik magukat hősnak. Jól reprezentálja ezt a tényt *A hiteles történet*, ahol a meg nem nevezett főszereplő vitába is száll az elbeszélővel: „Nem értem, miért nevezel hősünknek? Ez a megnevezés egyáltalán nem illik rám.”

Talán ebben rejlik Molnár Lajos kötetének egyik nagy erénye, hogy hétköznapi embereket mutat be hétköznapi szituációkban, akik magukban mind tragédiát hordoznak. Mintha arra szeretne rámutatni, hogy egy-egy megrendítő vagy szívszorító történetért elég lenne a

szomszédba menni. Hiszen a tragédiákat nem lehet súlyozni, nincs olyan, hogy kisebb vagy nagyobb veszteség. A novellák hősei között vannak, akiknek feldolgozatlan gyermekkori trauma nyomja a lelkét (*Lázadók*), vannak, akik egy letűnt kor politikai rendszerének áldozatai (*Hülye egy történet*, *Az öreg Schäffer*, *A sapkarózsa*, *Amikor a mák virágzik*), ami semmivel sem fájóbb, mint az, ha valakit öregén és kiszolgáltatottan kirabolnak, és megfosztanak az évek során összekuporgatott kis vagyonaától (*Az emlékmű*, *Takarékoskodik*), vagy ha elhagyja a felesége (*Karambol*, *Évike férje*). Az pedig egy újabb hasonlóság Molnár Lajos hősei között, hogy mérhetetlenül egyedül vannak, végtelenül magányosak azokkal az élményekkel, amelyeket kénytelenek voltak meg- és túlélni. Ezt az egyedüllétet pedig csak fokozza az generációs különbség az idősök és a fiatalok között, amely néhány novellában megjelenik (*Hülye egy történet*, *Karambol*, *A rendelő*).

Több visszatérő motívumot is találunk a novellák között. Az egyik az otthon, mint az ember legszűkebb, legintimebb környezete. Viszont mint helyszín nagyon változatos színben tűnik fel Molnár Lajos írásaiban. Egyrészt látjuk szeretetteljes, biztonságos helyként, másutt olyan menedékként, ahova a hős visszavonulhat, elrejtőzhet a tágabb környezete elől. Másrészt valamilyen traumatikus élmény színtere is lehet az otthon. A másik gyakran felbukkanó motívum pedig a kert, amelyhez hol a kertben végzett munka, hol a játék és a felszabadultság öröme kapcsolódik.

A kötetben szereplő novellák hosszú évtizedek aprólékosan kidolgozott munkái, az írások közül több is megjelent az *Élet és Irodalomban*, a *Tiszatájban* vagy a *Bárkában*, viszont így, egy csokorban ebben a kötetben látnak először napvilágot. A borítón a békési származású kiváló festő és grafikus Csuta György *Kiűzetés* című alkotása látható, amelyen a bezáródó Édenkert magasodik az első emberpár háta mögött. Ádám és Éva kiszolgáltatottsága, elsettsége köszön vissza Molnár Lajos novelláinak hőseiben.

Az én démonom (2022–2023; olaj, karton; 1400×1000 mm)

Az előző számunk tartalmából

Takács Zsuzsa, Tompa Gábor, Győrffy Ákos, Fekete Vince, Halmai Tamás, Győrei Zsolt, Zsille Gábor, André Ferenc versei

Háy János, Kötter Tamás, Jászberényi Sándor, Száz Pál prózái

Petőfi Sándor- emlékszüvegek

Berényi Klára versei a *Papírhajó* rovatban

Tanulmányok az irodalom kettős emlékezet-funkciójáról, Petőfi Sándorról és Megyeri-Horváth Gábor művészetéről

Madách Imre, *Az ember tragédiája* – és drámaíróink – körkérdés

Kritikák Rakovszky Zsuzsa, Nádasdy Ádám, Tompa Gábor, Erdész Ádám könyveiről

---

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrassy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@gmail.com; Internet: <http://www.barkaonline.hu>
Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

Képszerkesztő, laptervező: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a Lapker Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.